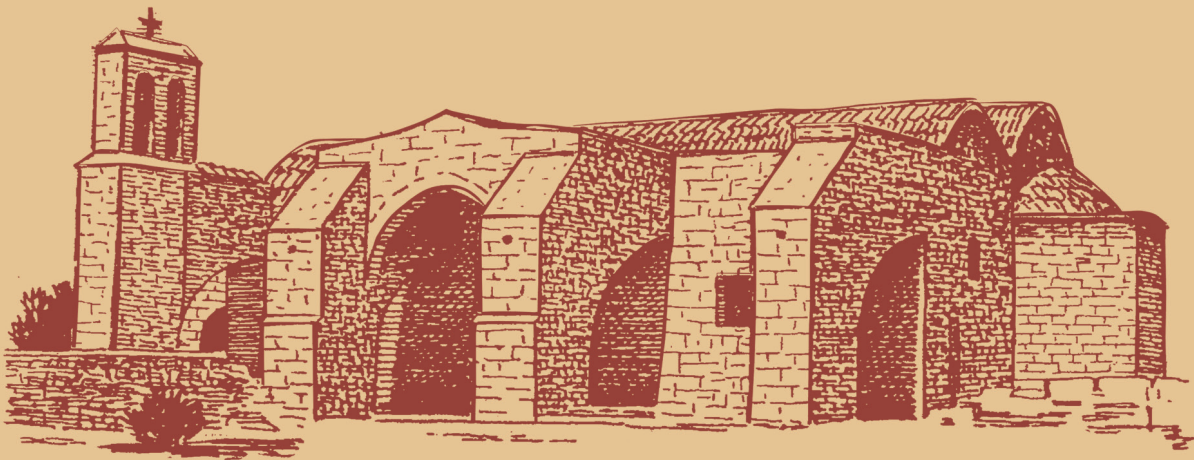

Ἅγιος ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΔ΄ | ΤΕΥΧΟΣ Α΄
(Ιανουάριος – Ἀπρίλιος 2026)

ἅγιος ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔ΄ | ΤΕΥΧΟΣ Α΄

Ἐκδότης - Ἰδιοκότητης:

Ἱερά Μητρόπολις Τριμυθοῦντος

Τ.Θ. 11001, 2550 Ἰδάλιον

Τηλ.: +357-22527000

Fax: +357-22526363

E-mail: info@imtrimythountos.org.cy

www.imtrimythountos.org.cy

Διευθυντής Σύνταξης:

Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου

Ἐπίκ. Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς

Πανεπιστημίου Sulkhan-Saba Orbeliani, Τιφλίδα

Ἐπιμέλεια - Διορθώσεις δοκιμίων:

Ματθαῖος Ματθαίου

Φιλολόγος

ISSN: 2301-2536

Ἐξώφυλλο:

Καθολικὸ τῆς Ἱεράς Μονῆς Ἁγίου Σπυρίδωνος στὴν κατεχόμενη ἀπὸ τοὺς Τούρκους Τραπεζοῦσι. Χρησιμοποιεῖται ὡς ἀποθήκη στρατιωτικοῦ ὕλικου.

Οἱ συνεργάτες καὶ ἀρθρογράφοι ἔχουν τὴν ἀπόλυτη εὐθύνη τῶν ἀπόψεων καὶ δέσεων ποὺ ἐκφράζουν.

ἅγιος
ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΔ' | ΤΕΥΧΟΣ Α'
(ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2026)

Ἄντι Προλόγου

Στὸ παρὸν τεύχος τοῦ Περιοδικοῦ Ἅγιος Σπυρίδων δημοσιεύονται ἕξι κείμενα ποικίλης θεματικῆς. Τὸ πρῶτο ἄρθρο, τῆς καθηγήτριας Εἰρήνης Ἀρτέμη, ἀναφέρεται στὶς διάφορες παραμέτρους τοῦ θέματος τῆς εὐθανασίας. Ἀκολουθῶς ὁ καθηγητὴς Χριστόδουλος Βασιλειάδης κάνει λόγο γιὰ τὴν ψαλτικὴ τέχνη καὶ τὰ συγκερασμένα ὄργανα, ἐνῶ στὸ τρίτο ἄρθρο ὁ ἀρχιμανδρίτης Χερουβεῖμ Βελέτζας συγκρίνει τὸ περιεχόμενο τῆς σχολικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας. Στὴ συνέχεια ὁ καθηγητὴς, πρωτοπρεσβύτερος, Βασίλειος Γεωργόπουλος παρουσιάζει τὶς αἰρετικὲς δοξασίαι τοῦ *William Marrion Branham*. Τὸ πέμπτο ἄρθρο ἀφορᾷ στὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης τοῦ δρα Σπυρίδωνος Παναγόπουλου γιὰ τὶς βυζαντινὲς λογοτεχνικὲς πηγὲς τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Τὸ τελευταῖο ἄρθρο προέρχεται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Νικόλαο Τσιρέβελο, ὁ ὁποῖος ἀναλύει τὴ σύγχρονη κηρυγματικὴ παραγωγή σὲ σχέση μὲ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο. Τὸ τεύχος κατακλείεται μὲ τὶς βιβλιοπαρουσιάσεις.

Ὁ ἐπιμελητὴς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀντὶ Προλόγου	3
Εἰρήνης Ἀρτέμη Τὸ ζήτημα τῆς εὐθανασίας	5
Χριστόδουλου Βασιλειάδη Ἡ ψαλτικὴ τέχνη καὶ τὰ συγκερασμένα ὄργανα. Σύγχρονη δι- δακτικὴ τῆς ψαλτικῆς τέχνης	16
Ἄρχιμ. Χερουβεῖμ Βελέτζα Σχολικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία.....	23
Πρωτ. Βασίλειου Ἀ. Γεωργόπουλου <i>William Marrion Branham</i> . Ἐνα φαινόμενο σύγχρονης θρη- σκευτικῆς πλάνης καὶ ψευδοπνευματικότητος τοῦ 20 ^{οῦ} αἰῶνα	32
Σπυρίδωνος Π. Παναγόπουλου Οἱ βυζαντινὲς λογοτεχνικὲς πηγὲς γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (4 ^{οῦ} – 15 ^{οῦ} αἰῶνες) (α' μέρος)	38
Νικόλαου Τσιρέβελου Ἡ ὁμιλητικὴ διάσταση τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο. Μελέτη σὲ σύγχρονα κηρύγματα	57
Βιβλιοπαρουσιάσεις	85

Τὸ ζήτημα τῆς εὐθανασίας

Εἰρήνης Ἀρτέμη*

Ἡ εὐθανασία ἀποτελεῖ ἓνα σημαντικὸ ζήτημα τῶν τελευταίων ἐτῶν, τὸ ὁποῖο ἔχει πολλοὺς ἐπικριτὲς ἀλλὰ καὶ ἀρκετοὺς ὑποστηρικτὲς. Ὁ θάνατος εἶναι ἓνα ἀναπόφευκτο γεγονός γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ Ε. Kubler-Ross ὑπογραμμίζει: «Ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἐχθρὸς γιὰ νὰ νικηθεῖ ἢ φυλακὴ γιὰ νὰ τὴν ἀποφύγουμε. Εἶναι ἓνα ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ζωῆς μας ποὺ δίνει νόημα στὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη. Ὅριοθετεῖ τὴ διάρκειά μας στὴ ζωὴ καὶ μᾶς κεντρίζει, ὅσο ἔχουμε τὸν καιρὸ, νὰ δημιουργοῦμε»¹.

Ὁ θάνατος, τὸ φοβερότερο μυστήριο, ἀποτελεῖ τὸν χωρισμὸ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ σῶμα του σύμφωνα μὲ τὴ θεία βούληση². Στὴν εὐθανασία ἡ θεία βούληση ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη, πρᾶγμα ποὺ φέρνει στὴν ἐπιφάνεια μιὰ διαλεκτικὴ μὲ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ ἢ κατὰ καὶ προβληματισμούς. Τὸ γεγονός τῆς εὐθανασίας δὲν ἀποτελεῖ ἓνα φαινόμενο ποὺ ἐμφανίστηκε τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες, τὸ συναντᾶμε ἤδη ἀπὸ τὸν 1^ο αἰ. π.Χ. Συγκεκριμένα, ὁ Στράβων ὁ γεωγράφος, ὅταν ἐπισκέφτηκε τὴν Κέα (Τζιά) ἔκανε ἀναφορὰ στὸν Νόμο τῆς Ἰουλίδας, ποὺ ἐφαρμοζόταν

* ΣΕΠ στὸ Ἑλληνικὸ Ἀνοικτὸ Πανεπιστήμιο / Καθηγήτριας στὸ Israel Institute of Biblical Studies of the Hebrew University of Jerusalem

1. Ε. Kubler-Ross, Ὁ θάνατος τὸ τελικὸ στάδιο τῆς ἐξέλιξης (μτφρ. Φ. Π. Βραχᾶ), ἐκδ. Δίοδος, Ἀθήνα 1988, σ. 7.

2. «Ὅντως φοβερώτατον, τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, πῶς ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος, βιαίως χωρίζεται ἐκ τῆς ἀρμονίας, καὶ τῆς συμφυΐας ὁ φυσικώτατος δεσμός, θείῳ βουλήματι ἀποτεμένεται», «Ἀκολουθία εἰς κεκοιμημένους», Μικρὸν Εὐχολόγιον, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2003, σ. 247.

ἤδη ἀπὸ τὸν 4^ο π.Χ. αἰ., γράφοντας σχετικὰ: «προσέταπτε γάρ, ὡς ἔοικεν, ὁ νόμος τοὺς ὑπὲρ ἐξήκοντα ἔτη γεγονότας κωνειάζεσθαι καὶ τοῦ διαρκεῖν τοῖς ἄλλοις τὴν τροφήν»³.

Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ ὑπάρχει μιὰ διχογνωμία σχετικὰ μὲ τὸ τί εἶναι καλὸς θάνατος (εὖ + θάνατος = εὐθανασία) γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ τί εἶναι καλὸς θάνατος γιὰ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ θεολογία. Γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ἢ εὐθανασία, δηλαδὴ ὁ καλὸς θάνατος, εἶναι ὁ ἀνώδυνος θάνατος, γιὰ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ὁ θάνατος ποὺ ἔρχεται κατόπιν τῆς κατάλληλης πνευματικῆς προετοιμασίας⁴, δηλαδὴ μετάνοιας, ἐξομολογήσεως καὶ συμμετοχῆς στὴ θεία Εὐχαριστία.

Ἐπιστημονικὰ ὁ ὅρος εὐθανασία χρησιμοποιοῦντο γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Μεσαίωνα ἀπὸ τὸν Φράνσις Μπέικον (1561-1626). Αὐτὸς υἱοθέτησε τὴν ἄποψη τοῦ Σουετῶνιου ποὺ ἐξέφρασε στὸ ἔργο «Ἡ ζωὴ τοῦ Καίσαρα – Ὁ Φεῖος Αὐγουστος». Ὁ Μπέικον σημειώνει ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης εἶναι ὄχι μόνον νὰ θεραπεύει ἀλλὰ καὶ νὰ ὀδηγεῖ τὸν ἀσθενῆ, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει θεραπεία, στὸν ἀνώδυνο θάνατο μὲ εὐκόλο τρόπο⁵.

3. Στράβωνος, Γεωγραφικά, βιβλίο Ι, 5: Κυκλαδικά: Σποράδες. Ἄ. Πετροπούλου, «Ἀρχαῖες Πρακτικὲς εὐθανασίας: Κέα καὶ Μασσαλία» στὸ *Εὐθανασία: ἡ σημαντικὴ τοῦ καλοῦ θανάτου*, Εἰδικὲς Μορφωτικὲς Ἐκδηλώσεις, Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 2000, σσ. 9-31. Ἐδῶ: σ. 11.

4. «Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά, καὶ καλὴν ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, αἰτησώμεθα», Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Περὶ τῆς θείας Λειτουργίας*. http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/prayers/service_litourgy_translation.htm, Σπ. Ἀθανασοπούλου-Κυπρίου, Στ. Γιαγκάζογλου, Α. Μαρά, Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς πολιτιστικὸ ἐπίτευγμα καὶ τὰ προβλήματα τοῦ Σύγχρονου Ἀνθρώπου, ΕΑΠ, Πάτρα 2004, σ. 183.

5. I. Dowbiggin, *A concise history of euthanasia: life, death, God, and medicine*, USA 2007, σσ. 23-24.

Ἡ εὐθανασία διακρίνεται σὲ παθητικὴ ἢ ἔμμεση, ἐνεργητικὴ ἢ ἄμεση καὶ σὲ εὐγονικὴ - κοινωνικὴ εὐθανασία. Κατὰ τὴν παθητικὴν εὐθανασία δὲν παρέχεται καμία ἰατρικὴ βοήθεια στὸν ἀσθενῆ, εἴτε ὑπάρχουν παραλείψεις στὴν ἰατρικὴ φροντίδα πρὸς τὸν ἀσθενῆ εἴτε ὑπάρχει ἀπόσυρση τῶν θεραπειῶν, τῶν φαρμάκων ἢ τῆς μηχανικῆς ὑποστήριξης. Ἔτσι ὁ ἀσθενὴς «ἀφήνεται στὴν τύχη του» καὶ στίς δικές του δυνάμεις γιὰ νὰ ἐπιβιώσει⁶. Παράλληλα, κατὰ τὴν ἐνεργητικὴν εὐθανασία ὁ θάνατος ἐπέρχεται εἴτε ἀπὸ αἵτημα τοῦ ἴδιου τοῦ ἀσθενοῦς εἴτε ἐνὸς ἄλλου προσώπου. Ὑπάρχουν, δηλαδή, δύο εἶδη ἐνεργητικῆς εὐθανασίας: ἡ ἐκούσια, πού λαμβάνει χώρα κατόπιν αἰτήματος τοῦ ἴδιου τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἡ ἀκούσια ἐνεργητικὴ κατὰ τὴν ὁποία ἕνας συγγενὴς ἢ φίλος τοῦ ἀσθενοῦς ἢ ἀκόμα καὶ ὁ ἴδιος ὁ γιατρός ἀποφασίζουν χωρὶς τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ ἀσθενοῦς, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκφράσει τὴ θέλησή του σχετικὰ μὲ τὸ ἂν ἐπιθυμεῖ νὰ ζήσει ἢ νὰ πεθάνει⁷. Κατὰ τὴν ἐκούσια εὐθανασία, ὁ θάνατος ἀποτελεῖ γιὰ τὸν ἄνθρωπο μιὰ ἀπελευθέρωση ἀπὸ μιὰ ἀσχημὴ κατάσταση πού βρίσκεται εἴτε φυσικὰ εἴτε ἠθικά. Ἡ ἐνεργητικὴ εὐθανασία καταδικάζεται ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν κρατῶν καὶ ἀπαγορεύεται νομικὰ ὡς αὐτοκτονία ἢ ὡς δολοφονία⁸.

Ἡ εὐγονικὴ - κοινωνικὴ εὐθανασία προκαλεῖ τὸν θάνατο σὲ ἀνθρώπους πού εἶναι ἀνάπηροι σωματικὰ ἢ πνευματικὰ προκει-

6. G. Stuart, W. Curter & T. Demy, *Suicide and Euthanasia*, (Grand Rapids: Kregel Publications, 1998), p. 23-24. Α. Β. Ἀβραμίδη, «Εὐθανασία καὶ... "Εὐθανασία" (ἐκτὸς καὶ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν)», http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/pastoral/avramidis_efthanasia.html (ἡμ. ἀνάκτησης 5 Μαρτίου 2019).

7. Στὸ ἴδιο.

8. Στὸ ἴδιο.

μένου ή κοινωνία νά συνεχίξει νά ύπάρχει με μέλη της πού τῆς εἶναι χρήσιμα. Τέτοιου εἴδους εὐθανασία ἔχουμε στην ἀρχαία Σπάρτη, πού ἔριχναν στον Καιάδα τὰ ἄρρωστα –ἀνάπηρα παιδιά–, στό Νταχάου πού ἀρχικά θανατώνονταν με βάση τήν ἐντολή τοῦ Χίτλερ ὅλοι οἱ ἀνήμποροι ἄνθρωποι. Σήμερα, στό πλαίσιο αὐτό τῆς εὐγονικῆς εὐθανασίας συμπεριλαμβάνονται καί οἱ ἐκτρώσεις –διακοπή κυήσεως–, ὅταν διαπιστωθεῖ με ἐξετάσεις ὅτι τὸ παιδί δέν εἶναι ἀρτιμελές ἢ φέρει ἓνα παραπάνω χρωμόσωμα⁹.

Τί εἶναι ὅμως ἡ εὐθανασία γιά τὸν ὀρθόδοξο Χριστιανό; Ἀρχικά θὰ πρέπει νά ἀναφερθεῖ ὅτι ὁ θάνατος κατὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο εἶναι κακὸς μόνο ὅταν βρῖσκει τὸν ἄνθρωπο μέσα στην ἀμαρτία¹⁰. Γιά τὸν Χριστιανό, ἡ ἐνεργητικὴ εὐθανασία ἀποτελεῖ ἄμεση μορφή αὐτοκτονίας ἢ ὑποβοηθούμενη αὐτοκτονία, ὅταν συναινεῖ ὁ ἴδιος ὁ ἀσθενῆς ἢ εἶναι φόνος, ὅταν λαμβάνει χώρα χωρὶς τὴ θέλησή του. Ἡ παθητικὴ εὐθανασία θεωρεῖται καί ὡς φόνος¹¹.

Τόσο στην Παλαιὰ Διαθήκη ὅσο καί στην Καινὴ ἢ «εὐθανασία», δηλαδή ὁ ἐκούσιος θάνατος, θεωρεῖται θανάσιμο ἀμάρτημα καί εἶναι καταδικαστέα, ἀφοῦ ὑπεύθυνος γιά τὴ ζωὴ καί τὸν θάνατο τοῦ κάθε ἀνθρώπου εἶναι μόνο ὁ Θεός¹². Ἐπιπλέον, ἡ Ἐκκλησία

9. Α. Γ. Κεσελόπουλου, *Ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν*, Θεολογικὴ προσέγγιση στὶς προκλήσεις τῆς βιοηθικῆς, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 180. Ἰ. Εὐαγγέλου, *Τὸ πρόβλημα τῆς εὐθανασίας*, ἐκδ. Σάκκουλα, Ἀθήνα – Κομοτηνὴ 1999, σ. 27.

10. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς ἀνδριάντας*, 5, 2, PG 49, 71-72.

11. Γ. Ἰ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, τόμ. 2, ἐκδ. Ἱερά Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιο Ὅρος, 2015³, σ. 670.

12. Στὸ ἴδιο. Ε. Πρωτοπαπαδάκη, *Ἡ εὐθανασία ἀπέναντι στὴ σύγχρονη βιοηθικὴ*, ἐκδ. Σάκκουλα, Ἀθήνα 2002, σ. 29.

καταδικάζει καὶ τὸ εἰσπηδητικὸ μαρτύριο, δηλαδή «τὴν ἀπρόκλητη ἐπιδίωξη χριστιανῶν νὰ μαρτυρήσουν μόνοι τους»¹³.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ «εὐθανασία» εἶναι ὄχι μόνο καταδικασμένη ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ὀρθόδοξη θεολογία ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρουμε τὴν ἄποψη τοῦ σπουδαίου καθηγητῆ φιλοσοφίας καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννη Θεοδωρακόπουλου, ὁ ὁποῖος μιλώντας τὸ 1961 στὴν Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Εὐγονικῆς εἶχε ἀναρωτηθεῖ: «Μποροῦμε ἀπὸ οἶκτο νὰ δεχτοῦμε τὴν εὐθανασία;». Καὶ ἡ ἀπάντησή του ἦταν: «Ὁχι! Ἄλλο οἶκτος καὶ ἄλλο φιλανθρωπία... πὸν σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος στὴ γλῶσσα τῆς φιλοσοφίας ἔχει ἀπόλυτη ἀξία, συνεπῶς εἶναι ἀπαραβίαστος καὶ στὸ θάνατό του. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση οἱ συνέπειες εἶναι φρικτές». Καὶ συνεχίζει ὁ Θεοδωρακόπουλος, λέγοντας: «Ἀρκεῖ νὰ σκεφτεῖ κανεὶς, τί μπορεῖ νὰ γίνει, ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν θὰ καταργήσουμε τὴν ἀπόλυτη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου»¹⁴.

Τὸ θέμα τῆς εὐθανασίας μπορεῖ νὰ ἔχει αὐτόνομη προσωπικοκεντρικὴ προσέγγιση, ἡ ὁποία ἀφορᾷ τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο καὶ ἔχει ὡς προϋπόθεση τὴν πλήρη ἐνημέρωσή του γιὰ τὴν κατάσταση τῆς υγείας του. Ὁ ἀσθενὴς εἶναι αὐτόνομος νὰ ἐπιλέξει ἂν θὰ ὑπομείνει τὸν πόνον τῆς ἀσθενείας του καὶ μέσῳ αὐτοῦ θὰ πετύχει τὴ λύτρωσή του ἢ θὰ ἐπιλέξει τὸν θάνατο καὶ μάλιστα τὴν ἐπίσπευσή του¹⁵. Ἡ

13. Δ. Λ. Δρίτσα, Δ. Ν. Μόσχου, & Στυλ. Λ. Παπαλεξανδροπούλου, *Χριστιανισμὸς καὶ Ὀρθόδοξα, Β' Γεν. Λυκείου, Ὁργανισμὸς Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα*, ebook, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3241,13164/> (ἡμ. ἀνάκτησης 5 Μαρτίου 2019).

14. Κ. Νιάρχου, «Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Ἰωάννου Θεοδωρακοπούλου», <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=4&mid=1498&mnu=4&id=25678> (ἡμ. ἀνάκτησης 5 Μαρτίου 2019).

15. Κ. Ἀγόρα, *Ἀνάμεσα στὸν ἔρωτα καὶ τὸ θάνατο*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα, 2017, σσ. 22-24.

αὐτονομία στὴ σημερινὴ ἐποχὴ ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὴν ἐκκοσμίκευση καὶ ὁ ἄνθρωπος προβάλλεται ὡς αὐτόνομος νὰ κάνει ὅ,τι θέλει, ἐφόσον δὲν παραβιάζεται τὸ Σύνταγμα ἢ τὰ χρηστὰ ἤθη. Ἔτσι μὲ βάση τὸ ἑλληνικὸ Σύνταγμα, ἄρθρο 5, §5: «Καθένας ἔχει δικαίωμα στὴν προστασία τῆς ὑγείας καὶ τῆς γενετικῆς του ταυτότητας. Νόμος ὀρίζει τὰ σχετικὰ μὲ τὴν προστασία κάθε προσώπου ἔναντι τῶν βιοϊατρικῶν παρεμβάσεων», προστατεύεται ἡ ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιπλέον μὲ τὸ ἄρθρο 2, §1, δηλώνεται ἡ ὑποχρέωση τῆς πολιτείας νὰ προστατεύει καὶ νὰ σέβεται τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι ἡ εὐθανασία, ἀκόμα καὶ ἂν γίνεταί γιὰ λόγους ἀνθρωπισμοῦ, προκειμένου νὰ ἀπαλλάξει τὸν συνάνθρωπό μας ἢ τὸ ἀγαπημένο μας πρόσωπο ἀπὸ μία ἐπώδυνη ἀνίατη ἀσθένεια ἢ κατάσταση τῆς ὑγείας του, αὐτὴ ἢ «πράξη μπορεῖ νὰ γίνει ὁ προθάλαμος τῆς πλήρους ἀπαξίωσης τῆς ζωῆς» καὶ εἶναι ἀπορριπτέα τόσο σὲ ἠθικὸ ὅσο καὶ σὲ νομικὸ ἐπίπεδο¹⁶.

Ἡ ἔννοια τῆς αὐτονομίας στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἡ ἠθικὴ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας δὲν γίνεται ταυτόσημη καὶ συνώνυμη μὲ τὴν κοσμικὴ ἠθικὴ, μὲ βάση τὴν ὁποία νόμος πρέπει νὰ θεωρεῖται ἡ ὁποιαδήποτε ἐπιθυμία καὶ θέληση τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος. Καὶ ἐδῶ ἡ ὀρθόδοξη ἠθικὴ διαφέρει ἀπὸ ἐκείνη τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν, ὅπου ἡ αὐτόνομη ἠθικὴ δὲν πηγάζει ἀπὸ τὸν δημιουργὸ Θεὸ ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι ἄκρως ἐγωκεντρικὴ. Ἔτσι «πᾶν μέτρον» γιὰ τὴν κοινωνία καὶ γιὰ ὅλα τὰ πράγματα θεωρεῖται ἡ ἄκρατὴ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος πρὸς τὸν ἑαυτὸ του¹⁷. Ἔτσι ἀναπτύσσεται μιὰ ἠθικὴ ποὺ δὲν ἔχει ὡς βάση κάποιους γενικότερους καὶ ἀντικειμενικοὺς κανόνες ἀλλὰ

16. Ε. Πρωτοπαπαδάκη, Ἡ εὐθανασία ἀπέναντι στὴ σύγχρονη βιοηθικὴ, σσ. 157-174. Α. Δημητρόπουλου, Εὐθανασία καὶ Σύνταγμα, Ἀθήνα 2008, σ. 29.

17. Ε. Fromm, Ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ἔρευνα στὴν ψυχολογία τῆς ἠθικῆς, (εἰσαγωγή – μετάφραση Δ. Θεοδωρακάτου), Ἀθήνα 1974, σσ. 46, 53.

δημιουργεῖται μὲ βάση τὰ αὐθαίρετα θέλω τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Πρᾶγμα ποῦ δημιουργεῖ σύγχυση τόσο στὴν κοινωνία ὅσο καὶ στὸ ἴδιο τὸ ἄτομο. Εἶναι μιὰ ἄκρως ἐγωιστικὴ ἀγάπη. Ὁ δυτικὸς κόσμος πίστεψε καὶ πιστεῦει στὴν αὐτόνομη ἠθικὴ, ποῦ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀλλὰ ἀντλεῖται μέσα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο¹⁸.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὑπάρχει καὶ ἡ ἑτερόνομη ἠθικὴ ἡ ὁποία στηρίζεται σὲ μιὰ ἀπόλυτη θεοκεντρικὴ ἄποψη ποῦ εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴν ἀνθρωποκεντρικὴ αὐτόνομη ἠθικὴ. Ἀπὸ πολλοὺς ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἠθικὴ εἶναι «θεο-κεντρικὴ» καὶ κατὰ συνέπεια ἑτερόνομη. Ἔτσι, ὡς φυσικὸ ἐπακόλουθο εἶναι σὲ ἀντίθετη κατεύθυνση μὲ ἐκείνη ποῦ κυριαρχεῖ στὴν «ἐκκοσμι-κευμένη νεωτερικὴ προοπτικὴ ἡ ὁποία εἶναι ἐξάπαντος “ἀνθρωπο-κεντρικὴ” καὶ “αὐτόνομη”»¹⁹. Ἄν καὶ ἡ ἄποψη αὐτὴ θεωρεῖται ὡς ὀρθὴ ἐντούτοις δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβής, γιατί γίνεται αἰτία νὰ ἀναπτύσσεται μιὰ πλήρης ἀντίθεση μεταξύ σύγχρονων καὶ ἐκκλησιαστικῶν κοινωνιῶν²⁰.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ἐξῆς διάκριση. Ἡ χριστιανικὴ ἄποψη καὶ ἠθικὴ γιὰ τὴ ζωὴ εἶναι ἀδιαμφισβήτητα «χριστο-κεντρικὴ», ἄρα «θεο-ανθρωπο-κεντρικὴ». Ὁ τελευταῖος χαρακτηρισμὸς θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μὲ τρόπο διαλεκτικὸ καὶ μὲ βλέμμα στὰ ἔσχατα μὲ κέντρο, ὅμως, τῆς ἱστορίας τὸν θεάνθρωπο Ἰησοῦ Χριστό²¹. Ἄλλωστε, ὅσο ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται πιὸ κοντὰ στὸν Χριστὸ τόσο περισσότερο μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸν ἑαυτὸ του καὶ νὰ ἀποκτήσῃ πραγματικὴ αὐτονομία. Αὐτὴ ἡ αὐτονομία καὶ

18. Ν. Κόϊου, Ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε. Αὐτονομία καὶ ἑτερονομία στὴν Ἠθικὴ, ἐκδ. Σταμούλη, Ἀθήνα 2004, σσ. 164-170.

19. Κ. Ἀγόρα, Ἀνάμεσα στὸν ἔρωτα καὶ τὸ θάνατο, σ. 25.

20. Στὸ ἴδιο.

21. Στὸ ἴδιο, σ. 26.

ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου δίνεται ὡς δωρεὰ στὸν ἄνθρωπο. «Ἔτσι τὸν καθιστᾷ ὄντως αὐτόνομο, τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς φιλαυτίας καὶ τὸν εἰσάγει στὴν αὐτονομία τῆς υἰοθεσίας του ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ τῆς θεώσεως»²². Ὅσο περισσότερο προσεγγίζει ὁ ἄνθρωπος τὸν Χριστό, τόσο περισσότερο κατανοεῖ τὸν βαθύτερα πραγματικὸ ἑαυτό του καὶ κατορθώνει νὰ βιώσει τὴν ἀληθινὴ καὶ πλήρη αὐτονομία. Ἀντιλαμβάνεται τὴν πραγματικὴ ἀνθρώπινη φύση του, τὴν προοπτικὴ. «Αὐτὴ κορυφώνεται μὲ τὴν ἐλευθερία ἀπὸ τὸν φόβο τοῦ θανάτου. Γιατὶ κανεὶς δὲν εἶναι πιὸ ἐλεύθερος καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ αὐτόνομος ἀπὸ αὐτὸν ποὺ νικᾷ τὸν φόβο τοῦ θανάτου»²³, δηλαδὴ τὸν πραγματικῶς ἐν Χριστῷ ἄνθρωπο. Ἡ ἐλευθερία αὐτὴ πραγματώνεται μέσῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος στὸ πρόσωπό του ἐνώθηκε «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως, ἀχωρίστως»²⁴ ἢ θεῖα μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση θεμελιώνοντας τὴν πραγματικὴ διαλεκτικὴ σχέση μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου²⁵. Ἄρα γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι ἡ χριστο-κεντρικὴ ἠθικὴ δὲν ἔχει ταυτόσημο νόημα μὲ τὴ θεο-κεντρικὴ, ἀφοῦ ἡ τελευταία ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἄποψη ὅτι κέντρο τῆς ἠθικῆς εἶναι ὁ Θεός, ἐνῶ ἡ χριστο-κεντρικὴ θέτει ὡς κέντρο τὸν ἀνακατασκευασμένο ἄνθρωπο στὸ πρόσωπο τοῦ θεοανθρώπου Χριστοῦ.

Κατὰ συνέπεια ἡ αὐτόνομη ἠθικὴ γιὰ διάφορα θέματα καὶ συγκεκριμένα ἐδῶ γιὰ τὴν εὐθανασία, ἢ ὅποια κυριαρχεῖ σὲ μιὰ νεωτερικὴ ἄποψη γιὰ τὴν κοινωνία καὶ τὸν ἄνθρωπο εἶναι ὅτι ὁ

22. Γ. Ι. Μαντζαρίδης, «Αὐτονομία καὶ ἑτερονομία στὴν ἠθικὴ», *Σύναξη*, 132, (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2014), σσ. 62-68. Ἐδῶ: 62.

23. Στὸ ἴδιο, σ. 63.

24. «Ὅρος Πίστεως τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου», http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/tributes/regulations/04_oros.htm (ἡμ. ἀνάκτησης 5 Μαρτίου 2019).

25. Κ. Ἀγόρα, *Ἀνάμεσα στὸν ἔρωτα καὶ τὸ θάνατο*, σ. 27.

νόμος τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀτόμου κυριαρχεῖ στὸν τρόπο πὸν ἐπιλέγει ἐκεῖνος νὰ ζήσει χωρὶς νὰ πηγάζει ἀπὸ κάποια ἐξωτερικὴ αὐθεντία, στὶς περισσότερες περιπτώσεις μία θεία ὄντοτητα. Ἀντίθετα, στὴν ἑτερόνομη ἠθικὴ σχετικὰ πάλι μὲ τὴν εὐθανασία, ὁ ἄνθρωπος ἐφαρμόζει μία ἠθικὴ πὸν τοῦ ἔχει «ἐπιβληθεῖ» ἀπὸ μία αὐθεντία ἐξωτερικὴ, ὅπως κάποιον «θεὸ» ἢ ἀπὸ ἐκείνους πὸν θεωροῦνται λειτουργοὶ ἢ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ τοῦ «θεοῦ». Τέλος ἡ χριστόνομη προσωποκεντρικὴ προσέγγιση τοῦ θέματος τῆς εὐθανασίας εἶναι ἕνας πραγματικὸς διάλογος «χωρὶς σύνθεση τῶν δύο φυσικῶν ἑτεροτήτων Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου»²⁶, ὁ ὁποῖος συντελεῖται στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ μέσῳ αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας πὸν δίνεται στὸν ἄνθρωπο ἐπιτυγχάνεται ἡ ἑτερονομία πὸν γίνεται πραγματικὴ αὐτονομία μέσα ἀπὸ τὴν αὐταπάρνηση τοῦ ἐγὼ καὶ τὴν ταπείνωση τῆς ὑπερηφάνειας. Ἡ τελευταία ὁδήγησε, ὥστε ὄχι μόνο οἱ ἄγγελοι τοῦ φωτὸς νὰ γίνουν ἄγγελοι τοῦ σκοτὸς, ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξε καταλυτικὸς παράγοντας γιὰ τὴν ἔξοδο τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Παράδεισο.

Ἡ ἄκριτη υἰοθέτηση τῆς αὐτόνομης ἠθικῆς καὶ τῆς ἑτερόνομης γίνεται τροχοπέδη γιὰ τὴ συμβίωση τοῦ ἀνθρώπου στὴν κοινωνία. Τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ ὑφίσταται τόσο γιὰ τὴν ἑναρμονισμένη συμβίωση τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος τόσο μὲ τὸν ἴδιό του τὸν ἑαυτὸ ὅσο καὶ μὲ τὸν ἄλλο²⁷.

Ἡ ἐπικράτηση μιᾶς ἀπόλυτης αὐτόνομης ἠθικῆς ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία ἐνὸς ἄκρατου ἀτομοκεντρισμοῦ καὶ τὴν ἀπόλυτη σύγχυση τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ ἡ ἠθικὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου πρέπει νὰ γίνεται ἀποδεκτὴ, ἀκόμα καὶ ὅταν ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὶς ἀπόψεις περὶ ἠθικῆς ἐνὸς ὁποιοῦδήποτε

26. Στὸ ἴδιο.

27. Γ. Γ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, τόμ. 2, σσ. 674-675.

ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ αὐτονομία ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς σύγχρονης βιοηθικῆς, ἡ ὁποία ἀποβλέπει μόνο στὸ πῶς θὰ προφυλαχθεῖ ἡ ἀτομικὴ εὐημερία καὶ στὸ πῶς θὰ προαχθεῖ τὸ «ὑποτιθέμενο» ἀτομικὸ συμφέρον²⁸. Ἔτσι, λοιπόν, δημιουργεῖται μία ἠθικὴ μὲ βάση τὸν ἐγωισμό, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος νομιμοποιεῖ ὅτι-δήποτε ἐκεῖνος πιστεῖ. Ἔτσι τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πολλές φορές ὁ ἄνθρωπος νὰ κατακερματίζει τὴ φύση του καὶ νὰ γίνεται ἔρμαιο τῶν παθῶν του καὶ νὰ τὰ «νομιμοποιεῖ» μέσῳ τῆς αὐτόνομης ἠθικῆς ποὺ δημιουργεῖ καὶ «ὑπηρετεῖ». Δημιουργεῖ εἰδῶλα ἢ θεοποιεῖ τὸν ἴδιό του τὸν ἑαυτό, ὡς οἶωνεὶ θεό²⁹.

Ἡ ἑτερόνομη ἠθικὴ ποὺ στηρίζεται στὴν ἐπιβολὴ μιᾶς ἠθικῆς ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἕναν ἐξωτερικὸ παράγοντα ἐκτὸς τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ὅπως κάποιος «θεὸς» ἢ γενικότερα μία θρησκευτικὴ ἀύθεντία. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἕνα ἄβουλο καὶ ἄτολμο ὑποχείριον ποὺ ἀφήνει τοὺς ἄλλους – «θεό», θρησκευτικὲς ἢ πολιτικὲς ἀύθεντίες– νὰ ἀποφασίζουν γιὰ ἐκεῖνον, καταργώντας κάθε ἔννοια ἐλευθερίας καὶ ὑποσκελίζοντας τὰ ἀληθινὰ πλαίσια ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρώπινου αὐτεξούσιου.

Στὴ χριστόνομη θεώρηση τῆς ἠθικῆς ἔχουμε τὴ «θεο-ανθρωπο-κεντρικὴ» σωτηριώδη σχέση καὶ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό³⁰. Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ βρίσκονται σὲ ἕνα εἰλικρινῆ διάλογο μέσα ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ κοινωνία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ἡ «ἀμοιβαία ἐλεύθερη διάνοιξη, δηλαδὴ ἡ συνέργεια Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου» πραγματώνεται μέσα στὸν θεάνθρωπο Ἰησοῦ

28. Μ. Κ. Καραμπελιᾶ, «Χριστιανικὴ ἠθικὴ. Ἐνότητα 11: Αὐτονομία καὶ ἑτερονομία», Θεσσαλονίκη 2014, σ. 11.

29. Στὸ ἴδιο, σσ. 12-15.

30. Κ. Ἀγόρα, Ἀνάμεσα στὸν ἔρωτα καὶ τὸ θάνατο, σσ. 26-27.

Χριστό³¹. Μέσω αὐτῆς τῆς «θεο-ανθρωπο-κεντρικῆς» ἀποψῆς γιὰ τὴν ἠθικὴ παύει νὰ ὑπάρχει κάθε ἀντιθετικὴ διάκριση μεταξύ ἑτερονομίας καὶ αὐτονομίας. Μὲ τὴν ἠθικὴ αὐτὴ ὁ θάνατος καὶ ἡ ζωὴ βρίσκεται στὸ πλαίσιο τῆς ἀληθινῆς κοινωνίας μεταξύ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ καὶ δὲν γίνεται ἔρμαιο συμφερόντων διαφόρων ιδιωτικῶν ἢ κρατικῶν ὀργανισμῶν ἢ ἀποτέλεσμα νοσηρῶν ψυχιατρικῶν δεδομένων ποὺ κυριαρχοῦν στὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα³².

Ἔτσι ἡ υἰοθέτηση τῆς εὐθανασίας μὲ βάση τὴν αὐτόνομη ἢ ἑτερόνομη ἠθικὴ χωρὶς τὴν ἐλπίδα γιὰ μεταθανάτια ζωὴ ἀντιμετωπίζεται ἀπόλυτα ἐγκοσμιοκρατικὰ καὶ εὐδαιμονιστικὰ³³. Ὅταν ὅμως ὑπάρχει ἡ πραγματικὴ κοινωνία μεταξύ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ τότε ὁ ἀνθρώπος δὲν ἐπιδιώκει τὸν θάνατο ἀλλὰ ὀπλίζεται νὰ βρεῖ τρόπους καὶ νὰ ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴν καλύτερη ποιότητα ζωῆς μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἐπίγειας ζωῆς του³⁴.

31. Στὸ ἴδιο, σ. 27.

32. Γ. Ι. Μαντζαρίδης, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, τόμ. 2, σ. 675.

33. Στὸ ἴδιο, σ. 676.

34. Στὸ ἴδιο, σ. 677.

Ἡ ψαλτικὴ τέχνη καὶ τὰ συγκερασμένα ὄργανα. Σύγχρονη διδακτικὴ τῆς ψαλτικῆς τέχνης

Χριστόδουλου Βασιλειάδη*

Ἡ σχέση τῆς ψαλτικῆς τέχνης καὶ τῶν ὀργάνων

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πορείας τῆς ψαλτικῆς τέχνης ἀνὰ τοὺς καιῶνες, διαμορφώθηκε ἡ ἄποψη ὅτι δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε συγκερασμένα ὄργανα γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Τὰ συγκερασμένα ὄργανα εἶναι αὐτὰ ποὺ ἔχουν καθορισμένους φθόγγους, ὅπως τὸ πιάνο, τὸ λαγοῦτο καὶ ἄλλα. Τὰ ἀσυγκέραστα ὄργανα εἶναι αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν καθορισμένους φθόγγους, ὅπως τὸ βιολί, τὸ οὔτι καὶ ἄλλα. Ἡ λέξη «συγκερασμένα» προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα κεράννυμι, τὸ ὁποῖο σημαίνει ἀναμιγνύω¹. Πρῶτος ὁ Γιόχαν Σεμπάστιαν Μπάχ (1685-1750 μ.Χ.) ἔγραψε τὰ σαρανταοκτῶ πρελούδια καὶ φοῦγκες, γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι μποροῦν νὰ γραφτοῦν κομμάτια σὲ ὅλες τὶς μείζονες καὶ ἐλάσσονες κλίμακες. Πρὶν τὸν Μπάχ τὰ μουσικὰ ὄργανα ἦταν ἀσυγκέραστα. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πιάνο ὀνομάζεται «τὸ καλῶς συγκερασμένο κλειδοκύμβαλο»².

Ἡ διδασκαλία τῆς ψαλτικῆς τέχνης ἦταν παραδοσιακὰ φωνητική, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ψαλτικὴ τέχνη λειτουργοῦσε καὶ λειτουργεῖ ὅπως ἀκριβῶς τὸ δημοτι-

* Δρος Θεολογίας - Δρος Μουσικολογίας / Καθηγητὴ Μουσικῆς Ἀκαδημίας ARTE

1. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀναφορὰ στὰ εὐλογητάρια στὴν ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, ὅπου ἀναφέρεται «Τί τὰ μύρα, συμπαθῶς τοῖς δάκρυσιν, ὦ μαθήτριάι κιννάτε ...;», δηλαδή «Γιατὶ μυροφόρες ἀναμιγνύεται τὰ μύρα μὲ τὰ δάκρυα...».

2. The well-tempered clavier.

κὸ τραγούδι. Ἡ δημοτικὴ μουσικὴ διατηρήθηκε ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ, διαμορφωμένη καὶ αὐτὴ ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ γλῶσσα. Τόσο ἡ ψαλτικὴ τέχνη, ὅσο καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι ζωντανοὶ ὀργανισμοὶ καὶ διαμορφώνονται μέσα στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Ἐπομένως αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δὲν μποροῦν νὰ τυποποιηθοῦν καὶ νὰ μποῦν σὲ καλούπια. Ὅσοι προσπάθησαν νὰ τὰ βάλουν σὲ καλούπια, δηλαδὴ νὰ θέσουν στερεότυπους κανόνες στὴν ψαλτικὴ τέχνη, τὴ δημοτικὴ μουσικὴ ἢ τὴ γλῶσσα, ἢ προσπάθειά τους ἔπεσε στὸ κενό, ἀφοῦ αὐτὰ λειτουργοῦν μέσα σὲ ἓνα ζωντανὸ σῶμα, ποῦ ὀνομάζεται παράδοση³.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι δὲν χρειάστηκε νὰ καταγραφεῖ, ἀφοῦ ὑπῆρχε ὡς ζωντανὴ παράδοση, μέσα στὴν κοινωνία καὶ κυρίως στὰ χωριά, ὅπου εἶναι ὁ ὀργανικὸς τόπος ἐξέλιξής του. Στὰ γαμήλια γλέντια, στὶς κηδεῖες καὶ σὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις οἱ χωρικοὶ τραγουδοῦσαν καὶ ὁ καθένας ἔβαζε τὸ χαλικάκι του στὴ διαμόρφωση καὶ ἐξέλιξη τοῦ τραγουδιοῦ. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐγκατέλειψαν τὰ χωριά καὶ μετέβηκαν στὶς πόλεις, αὐτὴ ἡ παράδοση ἄρχισε νὰ ἐκλείπει. Ἔτσι παρουσιάστηκε ἡ ἀνάγκη νὰ καταγραφεῖ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, προκειμένου νὰ μὴ χαθεῖ καὶ ξεχαστεῖ⁴.

3. Βλ. τὴν προσπάθεια τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ νὰ τυποποιήσει τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, διαμορφώνοντας μιὰ καθαρεύουσα, ξένη πρὸς τὴν παράδοση τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γλῶσσας καὶ τῆς ἐξέλιξής της μέσα στοὺς αἰῶνες. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ φτάσουμε στὸ ἄλλο ἄκρο καὶ νὰ ὑπάρχει μιὰ ἐλευθερία τῆς γλῶσσας, χωρὶς τὰ καθορισμένα πλαίσια, στὰ ὁποῖα κινεῖται ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα πρὸ καὶ μετὰ Χριστόν. Πάντοτε πρέπει νὰ ὑπάρχει ἡ μέση καὶ βασιλικὴ ὁδός. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ψαλτικὴ τέχνη. Δὲν πρέπει οὔτε νὰ τὴν ἀφήσουμε ἐλεύθερη καὶ ἀνεξέλεγκτη, χωρὶς κάποιους κανόνες, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ τὴν τυποποιήσουμε καὶ νὰ τὴν βάλουμε σὲ στεγανὰ καλούπια.

4. Στὴν Κύπρο ἔχουμε τὶς ἀξιόλογες προσπάθειες τοῦ γλωσσολόγου Με-

Ἡ ψαλτική τέχνη ἦταν πάντοτε μονοφωνική, χωρίς τή συνοδεία ὀργάνων, ἀφοῦ ἡ χρήση τῶν ὀργάνων ἐντὸς τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν ὥρα τῆς θείας λατρείας ἀπαγορεύτηκε μὲ διατάξεις καὶ κανόνες ἀποστολικούς καὶ ἀποφάσεις τοπικῶν καὶ οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο ἀπαγορεύτηκε ἡ χρήση ὀργάνων ἐντὸς τοῦ ναοῦ, κατὰ τὴν ὥρα τῆς θείας λατρείας, ἦταν διότι ἡ ψαλτική τέχνη ἔχει ἀπλὸ καὶ ἀπέριττο χαρακτήρα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ βοηθήσει, ἔτσι ὥστε νὰ κατανοήσῃ ὁ πιστὸς τὸ νόημα τοῦ ποιητικοῦ κειμένου, πὺν χρησιμοποιοεῖται στὴ λατρεία. Ἀντίθετα ἡ εὐρωπαϊκὴ, δυτικὴ μουσική, ἔχει σκοπὸ τὴν ἔξαρση κυρίως τοῦ συναισθήματος τοῦ ἀνθρώπου, συνεπαίρνοντάς τον μὲ τὸ μεγαλειῶδες ὕφος. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἐπέτρεψε τὴν χρήση ὀργάνων ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἐνῶ ἡ ὀρθόδοξη ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀπαγόρευσε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν χρήση ὀργάνων ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

Ἐκτὸς τοῦ ναοῦ ἡ ὀρθόδοξη ἀνατολικὴ Ἐκκλησία χρησιμοποίησε ὄργανα σὲ διάφορες τελετές, ὅπως στὸν ἵππόδρομο, στὸ αὐτοκρατορικὸ παλάτι καὶ ἄλλοῦ. Ἐπίσης ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία χρησιμοποίησε τὸ ἰσοκράτημα, τὸ ὁποῖο παραγόταν εἴτε ὑδραυλικά εἴτε μὲ ἀέρα στὸν ναὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ χρήση ὀργάνων γιὰ τὴν διόρθωση τῆς παραφωνίας

Παλαιότερα καὶ μέχρι τὶς μέρες μας ὑπῆρχε ἡ ἀποψη ὅτι ἡ παραφωνία δὲν διορθώνεται. Ὅταν κάποιος ἦταν παράφωνος, δὲν

νέλαου Χριστοδούλου καὶ τοῦ ἐπιθεωρητῆ τῆς μουσικῆς Κώστα Ἰωαννίδη, προκειμένου νὰ καταγραφοῦν τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Παρόμοια προσπάθεια βλέπουμε καὶ στὴν καταγραφή τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Κύπρου ἀπὸ τὸν Θεόδουλο Καλλίνικο σὲ βυζαντινὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ σημειογραφία.

μποροῦσαν νὰ τὸν δεχτοῦν γιὰ μαθητὴ στὶς σχολὲς τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι, ἀπογοητευμένοι παραιτοῦντο ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ μάθουν τὴν ψαλτικὴ τέχνη. Ὅμως, πιστεύω ὅτι αὐτὸς ὁ μῦθος καταρρίπτεται ἂν μελετήσουμε λίγο πιὸ βαθειὰ τὴ λειτουργία τοῦ αὐτιοῦ καὶ τῆς φωνῆς καὶ πῶς μποροῦμε νὰ βοηθήσουμε αὐτὲς τὶς λειτουργίες σὲ ἓνα παράφωνο ἄτομο.

Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ πιάνου, ὡς ὄργανου, γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης, ὅταν πρόκειται γιὰ ἄτομα, ποὺ ἔχουν κάποιου εἴδους παραφωνία, ἐπιβάλλεται, ἂν θέλουμε νὰ ἔχουμε ἓνα θετικὸ ἀποτέλεσμα. Κατ' ἀρχὴν τὸ πιάνο ἔχει διαπεραστικὸ ἦχο καὶ μπορεῖ νὰ δώσει τὸν τόνο πιὸ ξεκάθαρα, παρὰ ἄλλα ὄργανα ἢ ἡ φωνή. Θὰ μποροῦσε ὁμως κάποιος νὰ διαφωνήσει καὶ νὰ ἀντιτάξει τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι τὸ πιάνο ἔχει σὰν διαστήματα μόνο τὸν τόνο καὶ τὸ ἡμιτόνιο. Τὸ πιάνο δὲν μπορεῖ νὰ δώσει τὰ διαστήματα ἐκτὸς τοῦ πολλαπλάσιου τῶν 6 μορίων, δηλαδὴ 6, 12, 18 κ.λπ. Πῶς μπορεῖ τὸ πιάνο νὰ δώσει τὸ διάστημα τῶν 4 ἢ 20 μορίων στὸν πλάγιό τοῦ β', ἢ τῶν 8 μορίων στὸν β' ἦχο; Πράγματι, τὸ πιάνο δὲν μπορεῖ νὰ δώσει τὰ διαστήματα αὐτά. Ὅμως γιὰ ἓναν «παράφωνο» αὐτὰ τὰ διαστήματα δὲν τοῦ χρειάζονται στὰ ἀρχικὰ στάδια. Ἐνας «παράφωνος» ἀρχικὰ πρέπει νὰ μάθει τὰ διαστήματα τοῦ τόνου, 12 μόρια, καὶ τοῦ ἡμιτονίου 6 μόρια. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ δάσκαλός του ἐπιβάλλεται νὰ χρησιμοποίησι τὸ πιάνο γιὰ νὰ διορθώσει τὴν παραφωνία τοῦ μαθητῆ. Ἀργότερα ὅταν διορθωθεῖ ἡ παραφωνία τοῦ μαθητῆ, τότε ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ ἀφήσει τὸ πιάνο καὶ νὰ διδάξει τὴν ψαλτικὴ τέχνη φωνητικὰ, δηλαδὴ μόνο μὲ τὴ χρῆση τῆς φωνῆς.

* * *

Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς μέχρι τώρα τριαντάχρονης ἐμπειρίας μου, σὰν καθηγητῆς μουσικῆς, προσπάθησα ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια

νά ἔχω μαθητές, τόσο στην ψαλτική ὅσο και στὸ τραγούδι, πού νά ἔχουν κάποιο φωνητικό πρόβλημα, ἢ «παραφωνία», ὅπως ὀνομάζεται. Αὐτὸ τὸ γεγονός ἦταν γιὰ μένα μιὰ πρόκληση, νά ἀσχοληθῶ μὲ τὴν παραφωνία καὶ νά τὴ διορθώσω, ὅσο αὐτὴ μπορεῖ νά διορθωθεῖ φυσικὰ γιὰ κάθε μαθητὴ.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετώπισα αὐτὸ τὸ πρόβλημα ἦταν ὁ ἐξῆς: θεώρησα ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὅπως ἓνα μηχανήμα, τὸ ὁποῖο δὲν λειτουργεῖ κανονικά. Γιὰ νά τὸ διορθώσεις, τὸ ἀποσυναρμολογεῖς, βρίσκεις ποῦ ὑπάρχει τὸ πρόβλημα, τὸ διορθώνεις καὶ τὸ ξανασυναρμολογεῖς. Ἔτσι ἔκανα καὶ μὲ τοὺς μαθητές μου, πού εἶχαν κάποιο εἶδος παραφωνίας. Πρῶτα ἐντοπιζάμε τὸ λάθος, τὸ ἀπομονώνουμε, τὸ διορθώνουμε καὶ τὸ «ξανασυναρμολογούσαμε» διορθωμένο.

Εἶναι σημαντικό νά γνωρίζουμε ὅτι ὁ παράφωνος δὲν ἔχει τὴν αἴσθηση τοῦ ὕψους ἢ τῆς ὀξύτητας. Ἔτσι ὅταν τοῦ πείς τραγούδα πιὸ ψηλὰ ἢ πιὸ χαμηλὰ, αὐτὸ δὲν τὸ κατανοεῖ. Ἐνας τρόπος νά τὸν βοηθήσεις, εἶναι νά βρεῖς τὸ ὕψος καὶ τὴ νότα πού τραγουδᾷ. Συνήθως ὁ παράφωνος λέγει ὅλες τὶς νότες στὸ ἴδιο ὕψος. Ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπὸ τὴ νότα δηλαδή πού τραγούδα ὁ μαθητὴς, προχωρᾷ καὶ κτίζει πάνω σὲ αὐτή. Ὅταν θέλεις νά τραγουδήσει πιὸ ψηλὰ, δὲν τοῦ λέγεις τραγούδα πιὸ ψηλὰ, ἀλλὰ τραγούδα πιὸ δυνατά. Ἔτσι ὁ μαθητὴς σὲ μιὰ προσπάθεια νά τραγουδήσει πιὸ δυνατά, ἄθελά του καὶ χωρὶς νά τὸ καταλαβαίνει, θὰ τραγουδήσει πιὸ ψηλὰ. Παρόμοια, ὅταν θέλεις ὁ μαθητὴς νά τραγουδήσει πιὸ χαμηλὰ, δὲν τοῦ λέγεις τραγούδα πιὸ χαμηλὰ, ἀλλὰ τραγούδα πιὸ μαλακά. Ἔτσι χωρὶς νά τὸ συνειδητοποιεῖ, θὰ τραγουδήσει πιὸ χαμηλὰ. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀργὰ καὶ σταδιακὰ ἀρχίζει καὶ τραγουδᾷ μερικὲς νότες γύρω ἀπὸ τὴ βασική του νότα, πού ἀρχικὰ ἐκτελοῦσε. Τοιοῦτοτρόπως μὲ ἀσκήσεις φωνητικῆς καὶ ἀνεβαίνοντας ἢ κατεβαίνοντας ἓνα ἡμιτόνιο, ὁ μαθητὴς

ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιεῖ ὅλη τὴ φωνητικὴ του ἔκταση.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἓνα σύνηθες λάθος ποὺ κάνουμε οἱ πιὸ πολλοὶ καθηγητὲς τῆς μουσικῆς, εἶναι ὅτι δὲν ἀσχολούμαστε μὲ τοὺς «παράφωνους» ὅταν εἶναι στὴν παιδικὴ τους ἡλικία, ἀλλὰ τοὺς ἀφήνουμε νὰ μεγαλώσουν μὲ αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ διορθώσεις κάποιον μαθητὴ στὴν παιδικὴ ἡλικία, παρὰ ὅταν μεγαλώσει. Οἱ πιὸ πολλοὶ καθηγητὲς, παλαιοὶ καὶ νεώτεροι, ἔλεγαν στοὺς παράφωνους μαθητές: «εἶσαι παράφωμος, δὲν σε βοηθᾷ ἡ φωνή σου, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶσαι ἰκανὸς νὰ τραγουδᾷς». Ἔτσι οἱ μαθητὲς αὐτοὶ ἀπογοητευμένοι σταματοῦσαν τὴν προσπάθεια νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴ μουσικὴ.

Ὅταν δίδασκα ὡς ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς μουσικὴ στὸ Γυμνάσιο τῶν Λευκάρων, μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῶ σὲ βάθος μὲ τὸ πρόβλημα τῆς παραφωνίας. Ἐκεῖ, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ δουλέψω μὲ διαφόρων δυνατοτήτων μαθητές, καὶ νὰ τοὺς κατατάξω σὲ τρεῖς κατηγορίες: Αὐτοὺς ποὺ ἦταν ὀρθόφωνοι, αὐτοὺς ποὺ ἦταν ἐσωστρεφεῖς καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τραγουδήσουν σωστὰ τὶς ψηλὲς νότες καὶ αὐτοὺς ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ τραγουδήσουν σωστὰ τὶς χαμηλὲς νότες (ὑπῆρχαν πολὺ λίγοι μαθητὲς στὴν τελευταία ὁμάδα). Προσπάθησα νὰ ἀκούσω καὶ νὰ κατατάξω τὴ φωνὴ κάθε μαθητῆ τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος καὶ ἀκολούθως τὴν ἐνέτασσα σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς τρεῖς κατηγορίες. Ἔτσι, ὅταν ἀρχίσαμε τὶς πρόβες μὲ τὴ σχολικὴ χορωδία, ἀποφάσισα νὰ τοποθετήσω τοὺς μὲν ὀρθόφωνους στὸ κέντρο τῆς χορωδίας, αὐτοὺς ποὺ δὲν τραγουδοῦσαν σωστὰ τὶς ψηλὲς νότες στὰ δεξιὰ, καὶ αὐτοὺς ποὺ δὲν τραγουδοῦσαν τὶς χαμηλὲς νότες στὰ ἀριστερά. Ἐδωσα λοιπὸν ὁδηγίες, οἱ μὲν ὀρθόφωνοι νὰ τραγουδοῦν κανονικά, αὐτοὶ ποὺ δὲν τραγουδοῦσαν σωστὰ τὶς ψηλὲς νότες –καὶ συνήθως αὐτὰ τὰ παιδιὰ εἶναι ἐκ χαρακτηριστῆρος ἐσωστρεφεῖ καὶ ντροπαλὰ– νὰ τραγουδοῦν δυνατὰ, ἔτσι

ώστε να παράξουν τη φωνή τους προς τὰ ἔξω, καὶ ἡ τρίτη ομάδα, δηλαδή αὐτοὶ ποὺ τραγουδοῦν σωστά τὶς ψηλές νότες, ὄχι ὅμως τὶς χαμηλές, νὰ τραγουδοῦν πιὸ μαλακά. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἀρκετὰ ικανοποιητικό.

Ἐδῶ νὰ ἀναφέρω ἀκόμη ἓνα παράδειγμα· μιὰ ἄλλη νεαρή μαθήτριά μου, μοῦ εἶπε ὅτι συγγενικό της πρόσωπο, ποὺ ἦταν μουσικός, στὰ παιδικὰ της χρόνια τὴν ἔβγαλε ἔξω ἀπὸ τὴ σχολικὴ χορωδία καὶ τῆς εἶπε ὅτι ἡ φωνή της δὲν τὴ βοηθοῦσε νὰ τραγουδᾷ στὴ χορωδία. Μὲ ρώτησε ἂν μπορεῖ αὐτὴ ἡ «παραφωνία» νὰ διορθωθεῖ. Ἐγὼ τῆς εἶπα νὰ δοκιμάσουμε καὶ βλέπουμε. Μὲ τὴ μέθοδο ποὺ ἀνέφερα πιὸ πάνω ἡ βελτίωση ἦταν θαυμαστική. Ἡ νεαρὴ κοπέλα, μέσα σὲ ἓνα ἐξάμηνο ὄχι μόνο ἦταν ικανὴ νὰ τραγουδήσει σωστά, ἀλλὰ ἐντάχθηκε καὶ σὲ μουσικὸ συγκρότημα καὶ τραγουδοῦσε σὲ ταβέρνα.

Συμπερασματικά, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὅποιοδήποτε εἶδος παραφωνίας καὶ ἂν ἔχει ἓνας μαθητῆς, αὐτὸ μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ μὲ τὴ χρῆση τοῦ πιάνου ὡς ὄργανου ἐκμάθησης τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Τὸ μέγεθος τῆς βελτίωσης θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὶς δυνατότητες τοῦ μαθητῆ, καὶ ἐννοεῖται ὅτι γιὰ νὰ γίνεῖ αὐτὸ πρέπει ὁ μαθητῆς νὰ ἔχει τὴ θέληση νὰ βελτιωθεῖ καὶ ὁ καθηγητῆς νὰ εἶναι γνώστης τοῦ θέματος, καὶ νὰ ἔχει τὶς ἀπαραίτητες δεξιότητες καὶ ικανότητες. Ἡ μέθοδος μέσῳ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ἡ διόρθωση τῆς παραφωνίας μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ ὄχι μόνο στοὺς «παραφώνους» μαθητές, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς τέχνης γενικά.

Σχολική και έκκλησιαστική παιδεία

*Άρχιμ. Χερουβεΐμ Βελέτζα**

Η παιδεία αποτελεί ένα από τα κύρια σημεία στα οποία επικεντρώνεται το ενδιαφέρον των γονιών για τα παιδιά τους. Για τόν σκοπό αυτό δαπανούν σημαντικούς πόρους, χρόνο και χρήματα, προκειμένου να έφοδιάσουν τα τέκνα τους με την κατά το δυνατό πληρέστερη άγωγή, είτε συμπληρωματική του σχολείου (φροντιστήρια, ενισχυτική διδασκαλία) είτε και πέρα από αυτό (μουσική, ξένες γλώσσες κ.λπ.). Συχνά όμως παραθεωρείται ένα άλλο είδος παιδείας, ή έκκλησιαστική παιδεία, είτε γιατί δέν δίνεται σέ αυτήν ή βαρύτητα πού θά έπρεπε, είτε γιατί έντελώς άγνοείται ή σπουδαιότητά της, ή όποία έγκείται στην καλλιέργεια όχι άπλά του θρησκευτικού αίσθήματος άλλα του έσω άνθρώπου, του πνευματικού. Κατά τουτο ή έκκλησιαστική παιδεία συμπληρώνει τή σχολική, ή όποία καλλιεργεί και εκπαιδεύει διαφορετικές πτυχές τής άνθρώπινης φύσης, τή νόηση, τή γνώση και τήν πολιτική άγωγή. Ό ρόλος των γονιών στην πραγμάτωση τής παιδείας είναι και στις δύο περιπτώσεις σημαντικός.

Άς πάρουμε όμως τα πράγματα με τή σειρά. Σχολική παιδεία κατανοούμε όλοι πώς είναι ή παιδεία πού παρέχει τó σχολείο, σέ όλες τις βαθμίδες του, Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο, Άνώτατα Έκπαιδευτικά Ίδρύματα. Άν έξαιρέσουμε τήν άνώτατη έκπαίδευση, ή σχολική παιδεία άποτελεί τή στοιχειώδη έκπαίδευση, τις βασικές γνώσεις πού προσφέρει ή Πολιτεία στον κάθε πολίτη. Είναι σημαντικός ό ρόλος της στη διαμόρφωση τής προσωπικότητας του

* ΜΑ Θεολογίας / Ίεροκήρυκα Ίεράς Μητροπόλεως Κερκύρας

παιδιοῦ, χωρίς βέβαια νὰ παραβλέπουμε καὶ τὶς ἐπιδράσεις, καλὲς ἢ κακὲς, ποὺ ἔχει ἡ συναναστροφή του μὲ τοὺς συνομήλικούς του, μέσα στὸν χῶρο τοῦ σχολείου. Ἡ σχολικὴ παιδεία θὰ δώσει στὸ παιδί ἓνα πλῆθος πληροφοριῶν, τὸ ὁποῖο ἀποκαλοῦμε «γνώση», γιὰ τὴ φύση, τὸν ἄνθρωπο, τὶς ἐπιστῆμες, τὴν ἱστορία, τὴν κοινωνία, τὴν τέχνη καὶ τὸν πολιτισμό. Θὰ τοῦ δώσει, ὅπως λέμε, τὰ ἐφόδια γιὰ νὰ βγεῖ στὴν κοινωνία, νὰ ἐργαστεῖ καὶ νὰ ἐπιβιώσει, νὰ ἀναδειχθεῖ ἐνδεχομένως ἐπαγγελματικὰ καὶ κοινωνικὰ.

Αὐτὴ τὴν παιδεία οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὀνομάζουν «θύραθεν», δηλαδὴ θὰ λέγαμε σήμερα κοσμικὴ, χρήσιμη μὲν, ἀλλὰ στεγνὴ ἀπὸ πνευματικότητα. Γιατὶ στὸ σχολεῖο τὰ παιδιά μας δὲν μαθαίνουν νὰ ἀγαποῦν τὸν πλησίον, δὲν μαθαίνουν νὰ κάνουν αὐτοκριτικὴ, δὲν μαθαίνουν νὰ γνωρίζουν τὸν ἑαυτό τους, δὲν μαθαίνουν τί σημαίνει πνευματικὸς ἄνθρωπος, οὔτε τί σημαίνει καλλιέργεια τῶν ἀρετῶν, οὔτε ὑποψιάζονται τὴν ἀξία τῆς καλλιέργειας τῆς ψυχῆς. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀντικείμενο τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας, ἢ ὁποία ἀσχολεῖται μὲ τὴ μὀρφωση τοῦ ἔσω ἀνθρώπου, μὲ τὴν πνευματικὴ του καλλιέργεια, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν ἀντιστρατεύεται τὴ σχολικὴ παιδεία, ἀλλὰ μᾶλλον τὴ συμπληρώνει.

Ὅταν λέμε ἐκκλησιαστικὴ παιδεία δὲν ἐννοοῦμε ὅτι θέλουμε τὰ παιδιά μας νὰ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία τὶς Κυριακὲς, ἢ στὸ κατηχητικὸ μόνο. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο νομίζουν πολλοί, ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες ἀλλὰ καὶ γονεῖς, ὅτι βρίσκεται ὅλη ἡ βαρύτητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας. Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι, γιατί ὁ ἐκκλησιασμὸς ἢ ἡ συμμετοχὴ στὸ κατηχητικὸ καὶ τὶς νεανικὲς συντροφικὲς στὴν οὐσία εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς στάσης ζωῆς, εἶναι ἀπόρροια τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας καὶ ὄχι προϋπόθεσή της. Τί θέλω νὰ πῶ: τὸ ὅτι ἐκκλησιάζεται κάποιος δὲν σημαίνει ἀπαραίτητα ὅτι ἔχει καλλιεργήσει σωστὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπο, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ζητούμενό

μας. Είναι πολλοί που εκκλησιάζονται από συνήθεια, άλλοι έπειδη τους άρέσει ή εκκλησιαστική μουσική, άλλοι για κοινωνικούς λόγους και βέβαια και οι σωστοί Χριστιανοί. Στο παιδί δέν περνά ή αίτιολόγηση ότι πρέπει νά εκκλησιάζεται «γιατί έτσι πρέπει», ή «για τó καλό», ή νά του λέμε «δέν βλέπεις τί κάνω έγώ, ή γιαγιά σου» και άλλα παρόμοια. Ο εκκλησιασμός είναι ή πεμπτουσία τής πνευματικής μας ζωής, άρα πριν από αυτόν άπαιτείται ή μέριμνα για τή διαμόρφωση όλων τών πτυχών τής πνευματικής ζωής.

Έδω έχει πλέον θέση και ή συμβολή τών γονέων. Σε ότι άφορα τή σχολική παιδεία και εκπαίδευση, είναι σημαντική ή προσφορά τους. Παιδιά που οι γονείς τους δέν μπορούν νά τά βοηθήσουν, είτε λόγω του δικού τους χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, είτε γιατί λόγω οίκογενειακών προβλημάτων δέν τά προσέχουν όσο θά έπρεπε, δέν προσλαμβάνουν εύκολα τή σχολική γνώση, συχνά ύστερούν σε σύγκριση με τά υπόλοιπα και δέν είναι λίγες οι φορές που καταδικάζονται στη μετριότητα και σε άποκλεισμό από τις άνώτερες βαθμίδες τής εκπαίδευσης, αλλά και τής επαγγελματικής τους εξέλιξης στο μέλλον. Είναι λοιπόν πολύ σημαντικό νά βοηθούν οι γονείς τά παιδιά τους στην πορεία τους στο σχολείο. Χρειάζεται καταρχήν νά μεταδώσουν στα παιδιά τους τή σημασία που έχει ή εκπαίδευση για τόν άνθρωπο. Η πρόταση «πρέπει νά πās σχολείο γιατί είσαι μικρός και έτσι πρέπει νά κάνεις», και άλλες παρόμοιες, δέν αίτιολογούν και δέν συμβάλλουν σε τίποτα.

Άν ή Ψυχολογία και ή Παιδαγωγική καταδεικνύουν ότι πρέπει νά έξηγοῦμε τά πάντα στα παιδιά με τρόπο πειστικό και άληθινό, στα πλαίσια βέβαια τής δικής τους νοητικής ικανότητας, τότε και σε ό,τι άφορα τόν παράγοντα σχολείο, θά πρέπει οι γονείς νά είναι έτοιμοι, ώστε νά έξηγούν και νά δίνουν άπαντήσεις, τόσο σε ότι άφορα τή χρησιμότητα τής εκπαίδευσης, όσο και στις διάφορες

άπορίες που καθημερινά σχεδόν γεννιούνται μέσα από τη διαδικασία τῆς μάθησης. Τὸ παιδί βλέπει στους γονεῖς του τὴν εἰκόνα τοῦ τέλειου ἐνήλικα, τοῦ συνειδητοποιημένου, αὐτοῦ που εἶναι σίγουρος γιὰ τὴ ζωή, που τὰ ξέρεи ὅλα. Ὅπως δὴποτε ἡ πραγματικότητα δὲν εἶναι ἔτσι. Ὁ κάθε γονιὸς καὶ ὁ κάθε ἐνήλικας ἔχει νὰ παλέψει μὲ τις δικές του φοβίες, μὲ τις δικές του ἀνασφάλειες, μὲ τὰ δικά του προβλήματα, συχνὰ σὲ καθημερινὴ βάση. Ἡ εἰκόνα ὅμως που τὸ κάθε παιδί σχηματίζει γιὰ τοὺς γονεῖς του εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ τέλειου, αὐτοῦ στὸν ὁποῖο θέλει τὸ παιδί νὰ μοιάσει. Ἐπομένως, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία, τουλάχιστον στὸ Δημοτικὸ ἂν ὄχι καὶ στὸ Γυμνάσιο, τὸ παιδί θεωρεῖ αὐτονόητο πὼς ὅ,τι μαθαίνει αὐτὸ τώρα, τὸ γνωρίζει ἤδη ὁ γονιὸς του. Ἔτσι λοιπὸν ρωτᾷ γι' αὐτὰ που ἔμαθε, γι' αὐτὰ που δὲν ξέρεи καὶ γι' αὐτὰ που δὲν καταλαβαίνει, καὶ θεωρεῖ φυσικὸ οἱ γονεῖς του νὰ ξέρουν νὰ τοῦ ἀπαντήσουν. Ζητᾷ καὶ ἔχει ἀνάγκη νὰ τὸ βοηθήσουν στὰ μαθήματά του, χρειάζεται τὴ συμπαράστασή τους καὶ κυρίως τὸ ἐνδιαφέρον τους. Κατὰ συνέπεια, ἡ τυχὸν ἀδυναμία τους νὰ ἐξηγήσουν στὸ παιδί βασικά του ἐρωτήματα, ἰσοδυναμεῖ ἀπὸ τὴ μία μεριά μὲ γκρέμισμα τῆς εἰκόνας που ἔχει σχηματίσει τὸ παιδί γι' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἀδυναμία συμπλήρωσης τῶν κενῶν που τὸ σχολεῖο δὲν μπορεῖ ἐκ τῆς φύσεώς του νὰ καλύψει.

Ἀντίστοιχα θὰ λέγαμε πὼς εἶναι τὰ πράγματα καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ παιδεία. Μόνο που ἐδῶ ἔχουμε κάποιες ἰδιαιτερότητες, κάποιες ἐπιπλέον ἀπαιτήσεις. Γιατὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὴ, ὅπως ἡ σχολικὴ, ἄρα ἐπαφίεται στὴν ἀντίστοιχη παιδεία τῶν γονιῶν, στὴ διάθεσή τους καὶ στὸ παράδειγμά τους. Τὸ μοντέλο τοῦ τέλειου, που ἀναπτύσσει τὸ παιδί γιὰ τοὺς γονεῖς του, ἀφορᾷ ὅλη τὴ ζωή μας, καὶ ὄχι μόνο τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἐπίπεδο. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἰδικὰ στὴν πνευματικὴ

ζωή είναι σχεδόν αδύνατο τὸ παιδί νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ πρότυπο καὶ τὸ ἐπίπεδο τῶν γονιῶν του, τουλάχιστον μέχρι τὴν ἐφηβεία. Γιατὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση, τὸ παιδί μπορεί μὲ τὴν κατάλληλη μελέτη, μὲ τὸ φροντιστήριο καὶ μὲ τὴν ἐπιμέλειά του νὰ ξεπεράσει τὰ γνωστικά κενὰ ἢ, ἐνδεχομένως, τὸ χαμηλὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τῶν γονιῶν του. Στὰ πνευματικά ὅμως, ποὺ δὲν μαθαίνονται σὲ σχολεῖα ἀλλὰ ἀποτελοῦν μετάδοση πνευματικῆς ἐμπειρίας, εἶναι δύσκολο κάτι τέτοιο νὰ πραγματοποιηθεῖ.

Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ζητούμενο, ἡ πνευματικὴ ἐμπειρία στὸ σύνολό της καὶ ὄχι ὁ ἐκκλησιασμὸς αὐτὸς καθαυτός. Γιὰ νὰ ὑπάρξει στὰ παιδιὰ μας ἐκκλησιαστικὴ παιδεία, θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει πρῶτα σ' ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, καὶ κυρίως νὰ γίνεται διαρκῶς παράδειγμα καὶ στάση ζωῆς. Ὅπως τὸ παιδί ρωτᾷ γιὰ τὰ μαθήματά του καὶ ἀπαιτεῖ ἀπαντήσεις σωστὲς καὶ αἰτιολογημένες, ἔτσι ρωτᾷ καὶ ζητᾷ ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα θρησκευτικά. Αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ πιὸ δύσκολα, γιατί ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν γονιὸ ὄχι μόνο γνώσεις ἀλλὰ πίστη, αὐτογνωσία, πνευματικὴ καλλιέργεια. Δὲν μπορεί κανεὶς νὰ δώσει ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα, ποὺ δὲν ἔχει ἀπαντήσει πρῶτα στὸν ἑαυτό του. Ὅπως δὲν μπορεί νὰ προτρέπει σὲ μιὰ στάση ζωῆς τὴν ὁποία δὲν ἐφαρμόζει.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία λοιπόν, ὡς διεργασία ποὺ ξεκινᾷ μέσα στὴν οἰκογένεια γιὰ νὰ συνεχιστεῖ ἀργότερα στὸ περιβάλλον τοῦ ναοῦ, ἀπαιτεῖ σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ τὴ συμβολὴ τῶν γονιῶν. Εἰδικὰ στὶς μέρες μας, ποὺ ἡ κατήχηση εἶναι ὑποτονικὴ ἕως ἀνυπαρκτη, ποὺ ὁ θεσμὸς τῶν ἀναδόχων ἔχει ἐκφυλιστεῖ σὲ κοινωνικὴ σχέση χωρὶς ἀντίκρισμα, ποὺ οἱ νέοι δυσκολεύονται νὰ κατανοήσουν τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τοῦ νὰ εἶναι κανεὶς κοντὰ στὴν Ἐκκλησία, ποὺ δὲν γνωρίζουν στοιχειώδη πράγματα γιὰ τὴν πίστη μας, ὁ ρόλος τοῦ γονιοῦ καὶ τῆς οἰκογένειας γίνεται ἀκόμα πιὸ σημαντικὸς.

Ἄς μὴ δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ κληρικοί εἶναι ἀμέτοχοι στὴν πνευματικὴ – ἐκκλησιαστικὴ παιδεία. Εἶναι οἱ διαμορφωτές της, καὶ μάλιστα ἡ στάση τους καὶ ἡ πολιτεία τους εὐθύνεται πολλὲς φορές γιὰ τὰ κακὰ ποὺ μὲ τὰ λόγια τους καυτηριάξουν. Ἡ σπουδαιότητα ὅμως τοῦ παραδείγματος τῶν γονιῶν εἶναι καταλυτικὴ καὶ δύναται νὰ ἀμβλύνει ἀκόμα καὶ τὸ κακὸ παράδειγμα κάποιων κληρικῶν, γιατί ἐκεῖνοι διαμορφώνουν τὴ στάση καὶ τὴν κατάσταση ὅλης τῆς οἰκογένειας, καὶ συντελοῦν ἀποφασιστικὰ στὸ ἂν τὰ παιδιὰ τους θὰ γευτοῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴ παιδεία καὶ σὲ ποιοὺ βαθμῷ.

Πρέπει ὅμως νὰ διευκρινίσουμε ὀρισμένα πράγματα. Καὶ πρῶτο, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ, ἡ πνευματικὴ ἐκπαίδευση, δὲν εἶναι προῖον καταναγκασμοῦ, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα ἐλευθερίας. Αὐτὸ σημαίνει δύο πράγματα: πρῶτο, ὅτι ἡ προσέλευση στὴν ἐκκλησία καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸ τρόπο ζωῆς δὲν μπορεῖ νὰ γίνεται μὲ τρόπο καταναγκαστικό, καὶ δεύτερο ὅτι οἱ ἐκφράσεις τῆς θρησκευτικότητας, δηλαδὴ ὁ ἐκκλησιασμός, ἡ ἐξομολόγηση κ.λπ. δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς ὑποχρεώσεις τοῦ πιστοῦ, ἀλλὰ ὡς ἐλεύθερη καὶ ἠθελήμενη συμμετοχὴ στὴν κοινωνία τῶν πιστῶν μὲ τὸν Θεό. Χρειάζεται δηλαδὴ νὰ ἐμπνεύσουμε στὰ παιδιὰ ὅτι τὸ νὰ εἶναι κανεὶς κοντὰ στὸν Χριστὸ εἶναι πράξη ἐλευθερίας, εἶναι κάτι ποὺ γεμίζει μὲ χαρὰ τὴν ὑπαρξή μας, εἶναι κάτι ποὺ τὸ θέλουμε καὶ τὸ ἐπιζητοῦμε, γιατί ἀκριβῶς ἀνταποκρίνεται στὶς πνευματικὲς μας προσδοκίες. Ἄρκεϊ βέβαια νὰ ζοῦμε καὶ ἐμεῖς κάτι τέτοιο. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τίς λεγόμενες «ἐντολές» τοῦ Θεοῦ. Θὰ πρέπει νὰ δοῦμε καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἐξηγήσουμε στὰ παιδιὰ ὅτι οἱ ἐντολές τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἕνας κώδικας ἀπαγορεύσεων ποὺ μᾶς τὸν ἐπιβάλλει ὁ Θεός, γιὰ νὰ μᾶς βασανίζει μὲ τὴν ἐπιθυμία καὶ στὴ συνέχεια νὰ μᾶς τιμωρεῖ γιὰ τὴν παράβαση, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ζωῆς κάθε ἀνθρώπου,

όταν καταφέρει μέσα του να έχει αγάπη προς τὸν Θεὸ καὶ κυρίως πρὸς τὸν πλησίον, τὸν ἀδελφὸ του, τὸν συνάνθρωπό του.

Ἐπίσης, θὰ πρέπει νὰ καλλιεργήσουμε στὰ παιδιά τὸ κριτήριο τῆς αὐτογνωσίας καὶ κυρίως τῆς κρίσεως, ἀνάμεσα σὲ τί εἶναι καλὸ καὶ τί δὲν εἶναι. «Πάντα μοι ἔξεστι, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει», λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Αὐτὸ συχνὰ ξαφνιάζει τὰ παιδιά, ὅταν δηλαδὴ τοὺς ποῦμε ὅτι στὸ Εὐαγγέλιο γράφει ὅτι ἐπιτρέπονται τὰ πάντα. Τὰ βάζει ὅμως παράλληλα σὲ προβληματισμό, ὅταν συμπληρώνουμε ὅτι δὲν συμφέρουν ὅλα, καὶ ὅτι ὁ καθένας θὰ πρέπει νὰ ἀξιολογεῖ, μὲ κριτὴ τὴ συνειδησή του καὶ τὴν ἀπέραντη αγάπη τοῦ Θεοῦ, ποῖο εἶναι πράγματι τὸ συμφέρον του. Αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ χρειάζεται περισσότερο, εἶναι νὰ ἐμπνεύσουμε στὰ παιδιά ὑγιῆ κριτήρια, γιὰ τὸ τί εἶναι ἀλήθεια, τί μᾶς συμφέρει πνευματικά, τί σημαίνει αγάπη, τί σημαίνει πίστη, ποῖα εἶναι ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία, ποῖο τὸ κέρδος νὰ ζεῖ κανεὶς μὲ τὸν Χριστό, κοντὰ καὶ μέσα στὴν Ἐκκλησία του. Τελευταῖος ἔρχεται ὁ ἐκκλησιασμός, ἡ πρακτικὴ πλευρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὡς συνέπεια τῆς ἐσωτερικῆς πνευματικῆς παιδείας καὶ μόρφωσης.

Συχνὰ οἱ γονεῖς κάνουν ἓνα μεγάλο λάθος. Θέλουν τὰ παιδιά τους νὰ τοὺς μοιάσουν, εἰδικὰ ἂν αὐτοὶ ἀνήκουν σὲ κάποια ὑψηλὴ μορφωτικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ βαθμίδα. Ἄν εἶναι π.χ. ὁ γονιὸς δικηγόρος, εἶναι ἀδιανόητο τὸ παιδί νὰ μὴ φοιτήσῃ στὸ Πανεπιστήμιο, νὰ μὴ γίνῃ καὶ αὐτὸ δικηγόρος, ἢ γιατρὸς ἢ κάτι ἐξίσου σημαντικό. Πολλές φορές μὲ τὸν τρόπο αὐτό, θέλοντας δηλαδὴ νὰ ἐκπληρωθεῖ ἡ δική τους ἐπιθυμία, ὁ δικὸς τους δηλαδὴ ἐγωισμὸς, καταπιέζουν τὰ παιδιά τους καὶ τὰ ὠθοῦν νὰ ἐπιλέξουν πράγματα ποὺ κατὰ βάθος τὰ ἴδια δὲν ἐπιθυμοῦν. Κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει καὶ ἄς ποῦμε μὲ τὰ πνευματικά: ἐπιθυμοῦμε οἱ ἄλλοι νὰ μᾶς μοιάσουν, ἐπιβάλλουμε στὰ παιδιά ἐξωτερικὲς στάσεις καὶ κανόνες

συμπεριφορᾶς, ἀκόμα καὶ ντυσίματος, ποῦ ἐμεῖς ἀκολουθοῦμε, ποῦ μᾶς ἱκανοποιοῦν, ποῦ τὶς θεωροῦμε ἐπιβεβλημένες γιὰ τὸ κοινωνικό μας προφίλ καὶ τὰ πιστεύω μας.

Εἶπα «ἄς ποῦμε μὲ τὰ πνευματικά», γιὰτὶ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ στάση δείχνει ὅτι δὲν ὑπάρχει σχέση μὲ τὰ πνευματικὰ πράγματα. Γιὰτὶ ὅπως ἀκριβῶς στὴν ἐπιλογή τοῦ ἐπαγγέλματος τὸ παιδί πρέπει νὰ διαλέξει ἐλεύθερα, ἔτσι καὶ στὴν πνευματικὴ ζωὴ, πρέπει νὰ προσέλθει ἐλεύθερα, ἀβίαστα, ἀσχημάτιστα. Οἱ ἐξωτερικὲς φαρμαλιστικὲς ἐπιλογὲς δὲν ὑποδηλώνουν τίποτα. Εἶναι ἐγωιστικό νὰ θέλουμε τὰ παιδιά νὰ μᾶς μοιάσουν στὸν τρόπο ποῦ ἐκκλησιαζόμαστε, ὁ ὁποῖος σημειωτέον πολλὲς φορὲς εἶναι λάθος, εἶναι φαρισαϊκός, ὑποκριτικός, νοθευμένος μὲ τὸν ἐγωισμό. Ἄν ὑπάρχει μιὰ σοβαρὴ αἰτία ποῦ τὰ νέα παιδιά δὲν θέλουν νὰ ἐκκλησιαζόνται, εἶναι γιὰτὶ οἱ μεγάλοι τοὺς κοιτάζουν περίεργα, τοὺς ἐξετάζουν στὸ ντύσιμό τους, τοὺς κατακρίνουν γιὰ τὶς ἐπιλογές τους. Καὶ αὐτὸ δυστυχῶς συμβαίνει ἀκόμα καὶ κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ἐκκλησιασμοῦ. Εἶναι νομίζω καιρὸς νὰ ἀποβάλουμε ὅλον αὐτὸ τὸν γύψο καὶ τὴ σκουριά ἀπὸ πάνω μας, νὰ γίνουμε εἰλικρινεῖς μὲ τὸν ἑαυτό μας καὶ στὴ συνέχεια μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ πάψουμε νὰ καταπιέζουμε πρῶτα τὸν ἑαυτό μας καὶ στὴ συνέχεια τὰ παιδιά μας, νὰ γευτοῦμε οἱ ἴδιοι καὶ μετὰ νὰ δείξουμε μὲ τὸ παράδειγμά μας τί σημαίνει ἐλευθερία κατὰ Χριστόν.

Συνοψίζοντας, θὰ λέγαμε ὅτι ἡ μὲν σχολικὴ παιδεία εἶναι ἡ προετοιμασία τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὴν εἰσαγωγή του στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία ἀποτελεῖ τὴν προετοιμασία γιὰ τὴ ζωὴ μέσα στὴν κοινωνία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὑποχρεωτικὴ ἢ μίαι, ἐλεύθερη ἢ ἄλλη. Γνώση ἢ μίαι, τρόπος καὶ στάση ζωῆς ἢ ἄλλη. Καὶ στίς δύο σημαντικὴ ἢ συμβολὴ τῆς οἰκογένειας, καὶ κυρίως τῶν γονιῶν. Καὶ πιὸ σημαντικό τὸ παράδειγμά

μας, ή δική μας μόρφωση και μαθητεία, τόσο στη «θύραθεν», όσο και στην κατά Θεόν παιδεία. Γιατί ή μία συμπληρώνει την άλλη. Ούτε ή παιδεία μπορεί να κατορθώσει πολλά, χωρίς την πνευματική καλλιέργεια, ούτε όμως και ή πνευματική έμπειρία μπορεί να μεταδοθεί, χωρίς τη χρησιμοποίηση τής θύραθεν παιδείας. Είναι θα λέγαμε σαν τις δύο όψεις ενός νομίσματος, που στην προκειμένη περίπτωση είναι ο ίδιος ο άνθρωπος. Οί Πατέρες τής Έκκλησίας, μάς διδάσκουν για τη σπουδαιότητα τής συνύπαρξης και τών δύο μορφών τής παιδείας. «Μορφωμένος» γι' αυτούς δεν είναι αυτός που ξέρει πολλά. Η γνώση «φυσιολογία» τόν άνθρωπο, μάς λέει ο απόστολος Παύλος, δηλαδή τόν κάνει έγωιστή, ενώ τò πνεύμα τόν ζωοποιεί. Μορφωμένος πραγματικά είναι εκείνος που συνδυάζει τη θύραθεν παιδεία με την καλλιέργεια τής ψυχής, και όσο αύξάνει ή μία, αύξάνει και ή άλλη.

Εύχης έργο είναι τά παιδιά μας να αποκτήσουν την τέλεια μόρφωση, όπως την περιγράψαμε, δηλαδή τόν συνδυασμό τής σχολικής με την εκκλησιαστική παιδεία. Για να τò πετύχουμε όμως αυτό, βασική προϋπόθεση είναι ή δική μας συνολική μόρφωση, τò δικό μας ενδιαφέρον και κυρίως τò δικό μας παράδειγμα, έν έλευθερία.

William Marrion Branham

Ένα φαινόμενο σύγχρονης θρησκευτικής πλάνης καί ψευδοπνευματικότητας τοῦ 20^{οῦ} αἰώνα*

Πρωτ. Βασίλειου Α. Γεωργόπουλου**

Στις δεκαετίες πού ἀκολούθησαν τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οἱ κοινωνίες τῆς Δύσης βρέθηκαν ἀντιμέτωπες μὲ μιὰ βαθιὰ ὑπαρξιακὴ κρίση. Ὁ πόνος, ἡ ἀπώλεια, ἡ διάψευση τῶν ἰδεολογιῶν καὶ ἡ ἀναζήτηση ἐλπίδας δημιούργησαν πρόσφορο ἔδαφος γιὰ νέες μορφές θρησκευτικῆς ἔκφρασης. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα γεννήθηκαν κινήματα πού ὑπόσχονταν πνευματικὴ ἀναγέννηση, προσωπικὴ σωτηρία καὶ θαυματουργικὴ θεραπεία.

Ένα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπικίνδυνα φαινόμενα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ὑπῆρξε τὸ λεγόμενο κίνημα τῶν «θεραπευτῶν», κυρίως στὸν χῶρο τῶν Πεντηκοστιανῶν – Χαρισματικῶν. Ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1940 ἕως τὰ τέλη τοῦ 1960, Πεντηκοστιανοὶ «θεραπευτές» περιόδευαν μὲ ὑποσχέσεις γιὰ θεϊκὴ ἴαση, συγκεντρώνοντας χιλιάδες ἀνθρώπους πού ἀναζητοῦσαν ἐλπίδα καὶ λύτρωση. Ἀνάμεσά τους ξεχώρισε ὁ William Marrion Branham γιὰ τὶς ἐπικίνδυνες δοξασίες του.

* Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος ἄρθρου λάβαμε ὑπόψη τὰ ἀκόλουθα: K. Hutten, *Seher – Grübler – Enthusiasten*, 1984¹³. G. Schmid – G. O. Schmid, *Kirchen – Sekten – Religionen*, 2003⁷. C. D. Weaver, *The healer-prophet, William Marrion Branham: A study of the prophetic in American Pentecostalism* (1987). A. Anderson, *An introduction to Pentecostalism*, 2004.

** Ἀναπληρωτὴ καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

1. Ἡ ἄνοδος ἐνὸς ψευδοπροφήτη

Ὁ Branham γεννήθηκε τὸ 1909 στὸ Kentucky τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, σὲ φτωχὴ καὶ θρησκευόμενη οἰκογένεια. Ἀπὸ νεαρὴ ἡλικία ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὸ κήρυγμα, ὅμως οἱ ἐμπειρίες του ἦταν βαθιὰ ἐπηρεασμένες ἀπὸ μυστικιστικὰ στοιχεῖα καὶ ἀπὸ μία ἔντονη ἀνάγκη αὐτοπροβολῆς. Ἀρχικὰ προσχώρησε στοὺς ἀνεξάρτητους Βαπτιστές, ἀλλὰ σύντομα ἐντάχθηκε στοὺς Πεντηκοστιανούς, ὅπου τὸ συναισθηματικὸ στοιχεῖο τῆς λατρείας καὶ οἱ ἔντονες «πνευματικὲς ἐμπειρίες» τοῦ πρόσφεραν τὸ κατάλληλο πεδίο γιὰ νὰ ἀναδειχθεῖ.

Τὸ 1946 ὁ Branham ἰσχυρίστηκε ὅτι τοῦ ἐμφανίστηκε ἕνας ἄγγελος, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀποκάλυψε πῶς ἔχει ἀποστολὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ ὀδηγήσει τὴν Ἐκκλησία στὴν «τελευταία ἐποχὴ», τὴν ἐπονομαζόμενη ἀπὸ τὸν ἴδιο «Ἐποχὴ τῆς Λαοδίκειας», παραπέμποντας αὐθαίρετα στὴν Ἀποκάλυψη (κεφ. 3, 14-21). Ὁ Branham διαφήμιζε τὸν ἑαυτό του ὡς τὸν ἔβδομο καὶ τελευταῖο προφήτη, μέσῳ τοῦ ὁποῖου θὰ ὀλοκληρωνόταν τὸ θεῖο σχέδιο. Σύμφωνα, ἐπίσης, μὲ τὶς «ἀποκαλύψεις» του ἢ λεγόμενη «ἄρπαγὴ τῆς Ἐκκλησίας» – ἀγαπημένο θέμα καὶ δομικὸ στοιχεῖο καὶ τοῦ Πεντηκοστιανισμοῦ¹–

1. Ὁ ὅρος «ἄρπαγὴ τῆς Ἐκκλησίας» προέρχεται ἀπὸ τὸ χωρίο Α΄ Θεσ. 4, 16-17. Ὁ John Nelson Darby (1800–1882), ἡγέτης τῆς αἵρεσης τῶν Ἀδελφῶν τοῦ Πλύμουθ (Plymouth Brethren), ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ διατύπωσε συστηματικὰ τὴ θεωρία τῆς «ἄρπαγῆς τῆς Ἐκκλησίας» ὡς ξεχωριστὸ γεγονός ἀπὸ τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Διέκρινε καθαρὰ μεταξὺ τῆς «ἄρπαγῆς» καὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Δίδαξε ὅτι ἡ Ἐκκλησία θὰ ἄρπαγεῖ ἀπὸ τὸν Χριστὸ ἀπὸ τὴ γῆ πρὶν ἀπὸ τὴ μεγάλη θλίψη, δηλαδὴ ὅταν ἀρχίζει ἡ περίοδος τοῦ Ἀντιχριστοῦ, ὥστε νὰ ἀποφύγει τὰ δεινὰ ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν. Μέσῳ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Darby, ἡ διδασκαλία ἐξαπλώθηκε στὴν Ἀγγλία καὶ ἰδίως στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες. Ἐνσωματώθηκε στὴ Βίβλο τοῦ Scofield (Scofield Reference Bible, 1909), ἡ ὁποία

θά συνέβαινε πριν από το 1977, γεγονός που, φυσικά, ποτέ δεν πραγματοποιήθηκε.

2. Οί αίρετικές δοξασίες του για την Άγια Τριάδα

Ἡ διδασκαλία τοῦ Branham ὑπῆρξε ἓνα ιδιόμορφο κράμα θεολογικοῦ ἀνορθολογισμοῦ, ἀποκαλυπτικῆς ρητορικῆς καὶ πνευματικοῦ λαϊκισμοῦ. Κεντρικὴ θέση στὶς ὁμιλίες του κατεῖχε ἡ ἄρνηση τῆς Ἁγίας Τριάδας, τὴν ὁποία θεωροῦσε κατασκευάσμα τοῦ παγανιστῆ αὐτοκράτορα, ὅπως τὸν χαρακτήριζε, Κωνσταντίνου καὶ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νίκαιας. Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο, ἡ ἀληθινὴ ἀποστολικὴ πίστη εἶχε «διαφθαρεῖ» ἀπὸ τὸν 4^ο αἰ., καὶ μόνο ἐκεῖνος ἦταν σὲ θέση νὰ ἀποκαταστήσει τὴν καθαρὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ.

Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, δίδασκε ὅτι ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ποὺ εἶχαν βαπτιστεῖ «στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» ὄφειλαν νὰ ξαναβαπτιστοῦν ἀποκλειστικὰ στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ διδασκαλία αὐτὴ φυσικὰ δὲν ἦταν ἀπλῶς δογματικὴ πλάνη· ἦταν ἀμφισβήτηση τῆς ἴδιας τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ὡς Τριαδικοῦ, καὶ συνεπῶς ἀπόρριψη τῆς οὐσίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

ἔγινε ἐξαιρετικὰ δημοφιλὴς μεταξὺ τῶν Εὐαγγελικῶν. Ἡ δοξασία αὐτὴ δὲν ὑπῆρχε στὴ χριστιανικὴ θεολογία πρὶν ἀπὸ τὸν 19^ο αἰ. Σήμερα, ἡ ἰδέα τῆς «ἀρπαγῆς» ἀποτελεῖ βασικὴ διδασκαλία στὸν Εὐαγγελικὸ καὶ Πεντηκοστιανὸ χῶρο. Βλ. Β. Α. Γεωργόπουλου (πρωτ.), Ἡ περὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς διδασκαλία τῶν συγχρόνων αίρετικῶν κινήσεων, Θεσσαλονίκη 2013, σσ. 126-127. R. Balmer, *Encyclopedia of Evangelicalism*, 2004, σ. 566.

3. Οί κακοδοξίες του σχετικά με τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα

Ὁ Branham δὲν πίστευε ὅτι ἡ πτώση τῶν πρωτοπλάστων στὸν Κήπο τῆς Ἐδέμ συνέβη σύμφωνα με τὰ γεγονότα, ὅπως περιγράφονται στὸ βιβλίο τῆς Γένεσης καὶ ὅπως τὰ ἀποδέχεται ὁλόκληρος ὁ χριστιανικὸς κόσμος. Ὑποστήριζε ὅτι τὸ «δέντρο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» συμβόλιζε τὴ σεξουαλικὴ πράξη ποὺ ἔγινε ἔξω ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πίστευε, ἐπομένως, ὅτι ἡ ἁμαρτία μπῆκε στὸν κόσμο ὄχι ἀπλῶς μέσω τῆς ἀνυπακοῆς, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν παράνομη πράξη —μία σεξουαλικὴ ἐπαφὴ ἀνάμεσα στὴν Εὐὰ καὶ τὸν ὄφι, δηλαδή τὸν Σατανᾶ σὲ ἀνθρώπινη μορφή.

Σύμφωνα με τὸν Branham, τὸ φίδι δὲν ἦταν τότε ὅπως τὸ γνωρίζουμε σήμερα, ἀλλὰ ἓνα πλάσμα ποὺ ὁμοίαζε με ἄνθρωπο, ἓνα εἶδος «ὑπάν-θρωπου». Ὁ Σατανᾶς, χρησιμοποιώντας αὐτὸ τὸ πλάσμα, ἐνώθηκε σαρκικὰ με τὴν Εὐὰ, καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἔνωση γεννήθηκε ὁ Κάιν, ὁ ὁποῖος —κατὰ τὸν Branham— δὲν ἦταν γιὸς τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ τοῦ ἴδιου τοῦ Σατανᾶ. Ὁ Ἄβελ, ἀντιθέτως, ἦταν ὁ γιὸς τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὐᾶς. Αὐτὴ ἡ κακοδοξία του εἶναι γνωστὴ ὡς «Διδασκαλία περὶ τοῦ σπέρματος τοῦ Ὁφεις».

4. Οἱ ψευδοπροφητεῖες του

Ὁ ἴδιος εἶχε μιὰ ἐμμονὴ με τὴν Ἀποκάλυψη καὶ τὸ τέλος τῶν καιρῶν συνδυαζόμενα με ἀποκαλυπτικὰ στοιχεῖα. Ἰσχυριζόταν ὅτι ὁ Ἀντίχριστος ἤδη προετοιμάζει τὴν παγκόσμια κυριαρχία του μέσω τοῦ Οἰκουμενισμοῦ. Προφήτευσε πὼς τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν θὰ ἐλεγχόταν πλήρως ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἐνῶ οἱ Προτεσταντικὲς ὁμολογίες θὰ ἀπορροφούνταν σ' αὐτό, ψευδοπροφητεία φυσικὰ ποὺ οὐδέποτε ἐπαληθεύτηκε.

Τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι, παρὰ τὶς ἀποτυχίες τῶν προφητειῶν του, οἱ ὅπαδοί του δὲν ἀπογοητεύτηκαν. Ἀντίθετα, μετὰ τὸν θάνα-

τό του τὸ 1965 σὲ τροχαῖο δυστύχημα, πολλοὶ πίστεψαν ὅτι θὰ ἀναστηθεῖ γιὰ νὰ ὀδηγήσει τοὺς πιστοὺς στὴν «ἀρπαγή». Ἡ πίστη αὐτὴ δείχνει τὸν βαθμὸ τῆς προσωπολατρίας καὶ τῆς ἀπολυτοποίησης τοῦ «χαρισματικοῦ ἡγέτη» – ἓνα γνώρισμα ὄλων τῶν ψευδο-μεσσιανικῶν κινήματων.

5. Οἱ ψευδοθεραπεῖες του

Ἡ πιὸ γνωστὴ πτυχὴ τῆς δράσης τοῦ Branham ἀφοροῦσε στὶς «θεραπεῖες» ποὺ διαφήμιζε στὶς τεράστιες εὐαγγελιστικὲς συγκεντρώσεις του. Ὁ Branham πίστευε ἐπίσης ὅτι ἡ ἀσθένεια προέρχεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν διάβολο καὶ ὅτι ὁ ἀληθινὸς πιστὸς δὲν μπορεῖ νὰ νοσήσει. Ἄν νοσήσει, αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἀδύναμη πίστη του. Ἔτσι, ἡ πίστη μετατρέπεται σὲ ψυχολογικὸ μηχανισμό αὐτοθεραπείας. Ἐκατοντάδες ἄνθρωποι προσέρχονταν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἴασης, καθὼς ὁ ἴδιος ὑποστήριζε ὅτι εἶχε τὸ χάρισμα νὰ θεραπεύει ἀσθένειες μὲ μία ἀπλὴ προσευχὴ ἢ μὲ τὴν ἀφή τοῦ χεριοῦ του.

Οἱ μαρτυρίες ποὺ διαδόθηκαν εὐρέως μιλοῦσαν γιὰ θεραπείες καρκίνων, παραλύσεων καὶ ψυχικῶν νοσημάτων· ὡστόσο, καμία δὲν ἐπιβεβαιώθηκε ἐπιστημονικά. Ἀντίθετα, πολλοὶ ποὺ «θεραπεύτηκαν» παρουσίασαν ὑποτροπὲς λίγες μέρες ἀργότερα. Ἡ ἐντύπωση τῆς ἴασης προερχόταν κυρίως ἀπὸ συναισθηματικὴ διέγερση καὶ αὐθυποβολή².

6. Θεολογικὴ ἀποτίμηση

Ἀπὸ θεολογικὴ σκοπιὰ, ὁ Branham ἐκπροσωπεῖ μία ἐπικίνδυνη σύγχυση. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος προειδοποιεῖ ὅτι «αὐτὸς γὰρ ὁ

2. Γιὰ τὶς ψευδοθεραπεῖες τῶν Πεντηκοστιανῶν γενικότερα βλ. Β. Α. Γεωργόπουλου (πρωτ.), *Πεντηκοστιανῶν κακοδοξίες*, Ἀθήνα 2004. σσ. 17-24.

σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός» (Β΄ Κορ. 11, 14). Ἡ πλάνη εἶναι πιὸ ἀποτελεσματικὴ ὅταν φορεῖ τὸ ἔνδυμα τῆς ἀλήθειας. Καὶ ὁ Branham, μιλώντας συνεχῶς γιὰ τὸν Χριστό, χρησιμοποίησε τὸ ὄνομά του γιὰ νὰ στηρίξει ἕνα σύστημα πλάνης, ψευδοπροφητείας καὶ αὐτοπροβολῆς.

Ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου στὸν Θεὸ δὲν μπορεῖ νὰ στηρίζεται σὲ συναισθηματικὲς ἐξάρσεις οὔτε σὲ «θεραπεῖες» ποὺ ἐντυπωσιάζουν τὸ πλῆθος. Πρόκειται περὶ ψευδοθεραπειῶν, καθὼς ἄνθρωπος πλανεμένος (ἀντιτριαδικός), ποὺ ναυάγησε ὡς πρὸς τὴν πίστη (Α΄ Τιμ. 1, 19) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσει ὄργανο τοῦ Θεοῦ καὶ μάλιστα ἐκλεκτό του γιὰ νὰ θεραπεύει ἀρρώστους (Μθ. 7, 21-23). Ἡ ἀγιογραφικὴ θέση εἶναι σαφής. Τὸ δέντρο γνωρίζεται ἀπὸ τοὺς καρπούς του (Μθ. 7, 15-20).

Οι βυζαντινές λογοτεχνικές πηγές για την έορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (4^{ος} – 15^{ος} αἰῶνες)

Σπυρίδωνος Π. Παναγόπουλου*

(α' μέρος)

Εἰσαγωγικά: Πρώτες ἀναφορές τῆς χριστιανικῆς λογοτεχνίας για τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου

Στὰ δύο προηγούμενα τεύχη τοῦ περιοδικοῦ Ἅγιος Σπυρίδων ἐπιχειρήσαμε νὰ περιγράψουμε πῶς ἡ έορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου) προέκυψε στὴν ὀρθόδοξη παράδοση κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Σὲ αὐτὸ τὸ ἄρθρο θὰ προσπαθήσουμε νὰ παρουσιάσουμε τὶς γραπτὲς πηγές, οἱ ὁποῖες κατὰ κάποιον τρόπο ὑποστηρίζουν τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, σύμφωνα μὲ τὴ βυζαντινὴ ὀρθόδοξη παράδοση. Τὰ Εὐαγγέλια δὲν κάνουν καμία ἀπολύτως ἀναφορὰ στὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Ἐξάλλου, οἱ ἀφηγήσεις τῶν Εὐαγγελίων, ὅπως καὶ οἱ ἀφηγήσεις τῶν ὑπόλοιπων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἶναι λιγιστὲς γιὰ τὸ πρόσωπο τῆς παρθένου Μαρίας, ἀφοῦ τὸ κύριο σημεῖο ἀναφορᾶς τους εἶναι τὸ ἔργο τῆς θείας οἰκονομίας ποὺ βασιζέται στὴν ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ὅσα σημειώνει ὁ μοναχὸς Ἐπιφάνιος στὸν Βίο τῆς Θεοτόκου (Βίος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τέλη 8^{ου} - ἀρχὲς 9^{ου} αἰ.): «οἱ δὲ ἅγιοι Ἀπόστολοι περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου τὴν σπουδὴν ἐποίησαντο· καὶ εἰς τὰς τούτου πράξεις ἐσχόλα-

* Ἱστορικοῦ – Βυζαντινολόγου

σαν· περι ταύτης δὲ ὀλίγα τινὰ εἰπόντες· εὐθέως παρέδραμον· οὕτως τοῦ Πνεύματος οἰκονομήσαντος»¹.

Ἀκόμη καὶ τὸ Πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου τοῦ 2^{ου} αἰ., τὸ κυριότερο ἀπόκρυφο κείμενο γιὰ τὸν ἐπίγειο βίος τῆς Θεοτόκου, δὲν παρέχει καμία πληροφορία γιὰ τὴν Κοίμησι τῆς Θεοτόκου, καθὼς ἡ ἀφήγησή του τελειώνει μὲ τὴ φυγὴ τῆς «ἀγίας οἰκογένειας» στὴν Αἴγυπτο μετὰ ἀπὸ τὴ γέννησι τοῦ Χριστοῦ. Οἱ πρῶτες μαρτυρίες γιὰ τὸ ἐπίγειο τέλος τῆς Θεοτόκου, ποὺ χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 4^{ου} αἰ., εἶναι μεμονωμένες ἀναφορές. Ἡ σημαντικότερη ἀπὸ αὐτὲς τὶς πρώιμες μαρτυρίες εἶναι αὐτὴ τοῦ ἀγίου Ἐπιφανίου Σαλαμίνοσ Κύπρου (315-403). Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστότερα ἔργα του, τὸ Πανάριον (περ. 377), ὁ λόγιος ἱεράρχης τονίζει τὴν ἀπουσία ὁποιασδήποτε καθιερωμένης παράδοσι στὴν ἐποχὴ του². Στὴ συνέχεια, προσπαθώντας νὰ δώσει μιὰ πιθανὴ ἀπάντησι, μιλάει πρῶτα γιὰ τὴν προφητεία τοῦ Συμεὼν πρὸς τὴν παρθένο Μαρία (Λκ. 2, 35: «καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί») ποὺ ἀφορᾷ στὸ μαρτύριό της καὶ στὴ συνέχεια γιὰ τὸ 120 κεφάλαιο τῆς Ἀποκάλυψι τοῦ Ἰωάννη, χωρὶς ὥστόσο νὰ καταλήγει σὲ μιὰ ἐπιβεβαιωμένη ἐκδοχή³. Μὲ βάση τὶς παραπάνω παρατηρήσεις, ὁ Ἐπιφάνιος καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν δίνεται ἀπάντησι: «Ἦτοι γὰρ ἀπέθανεν ἡ ἀγία παρθένος καὶ τέθραπται, ἐν τιμῇ αὐτῆς ἡ κοίμησις, καὶ ἐν ἀγνείᾳ ἡ τελευτή, καὶ ἐν παρθενίᾳ ὁ στέφανος· ἤτοι ἀνηρέθη, καθὼς γέγραπται· Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία· ἐν μάρτυσιν αὐτῆς τὸ

1. PG 120, 185.

2. PG 42, 716. S. J. Shoemaker, *Ancient traditions of the virgin Mary's dormition and assumption*, Oxford 2002, σσ. 11-14.

3. PG 42, 716.

κλέος και ἐν μακαρισμοῖς τὸ ἅγιον αὐτῆς σῶμα [...] τὸ τέλος γὰρ αὐτῆς οὐδεὶς ἔγνω»⁴.

Μία ἀπλὴ ἀναφορὰ γίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὸν σύγχρονο τοῦ Ἐπιφανίου, Σεβηριανὸ Γαβάλων (μετὰ ἀπὸ τὸ 408), ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ἀπλῶς στὴν κατάσταση μακαριότητος τῆς Παναγίας μετὰ ἀπὸ τὴν κοίμησή της⁵. Ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ παρθένος Μαρία δοκίμασε τὸν θάνατο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀνθρώπινης ἀμαρτίας βρίσκεται στὸν ἅγιο Αὐγουστῖνο Ἰππῶνος (354-430): «*Etenim, ut celerius dicam, Maria ex Adam mortua propter peccatum, Adam mortuus propter peccatum, et caro Domini ex Maria mortua est propter delenda peccata*»⁶. Ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων (339-397) γνώριζε ἐπίσης τὴν ὑπόθεση τοῦ μαρτυρίου τῆς Παναγίας σὲ σχέση μὲ τις ὁμιλίες τοῦ Συμεῶν, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀποδεχόταν⁷. Μέχρι τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} αἰ., ὅπου σῶζονται τὰ πρῶτα κείμενα ποὺ ἀναφέρονται εἰδικὰ στὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, σῶζονται μόνον ἀποσπασματικές ἀναφορὲς στὸ γεγονός. Σὲ αὐτὴ τὴν πρώτη σειρά, ἴσως, εἶναι δυνατὸν νὰ συμπεριληφθεῖ ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ψευδο-Προχόρου, Πράξεις τοῦ Ἰωάννου⁸. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπανάλληψη τῶν ἀρχικῶν Πράξεων τοῦ Ἰωάννου, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν 2^ο αἰ.

4. PG 42, 737.

5. PG 56, 498. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σ. 11, ὑπ. 7.

6. Αὐγουστῖνου Ἰππῶνος, *Enarratio in psalm. XXXIV*, 3, PL 36, 335. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σ. 11, ὑπ. 7.

7. «*Et tuam*», inquit, «*ipsius animam pertransibit gladius*». *Nec littera nec historia docet ex hac vita Mariam corporalis necis passion migrasse: non enim anima, sed corpus materiali gladio transverberatur*», Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων, *Expositio evangelii secundum Lucam*, PL 15, 1574. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σ. 14.

8. M. Jugie, *La mort et l'assomption de la sainte Vierge. Etude historico-doctrinale (Studi e Testi, 114)*, Vatican 1944, σσ. 86-87. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 26-28.

Σε μιὰ σύντομη πρόταση ἀναφέρουν ὅτι ἡ κοιμήσις τῆς Θεοτόκου ἔλαβε χώρα λίγο προτοῦ οἱ Ἀπόστολοι διασκορπιστοῦν σὲ ὅλο τὸν κόσμον γιὰ νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον⁹. Ὡστόσο, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι τὸ συγκεκριμένο κείμενο ἔχει προκαλέσει προβληματισμὸ στοὺς ἐρευνητὲς ὡς πρὸς τὴ χρονολόγησή του. Πολλοὶ τὸ χρονολογοῦν στὸν 5^ο αἰ., ἐνῶ ἡ κύρια διαφωνία εἶναι ἂν τὸ ἐν λόγω ἀπόσπασμα εἶναι ἀύθεντικὸ ἢ ὄχι. Σύμφωνα μὲ τοὺς E. Junod καὶ J. D. Kaestli, τὸ χωρίο εἶναι ἀύθεντικὸ καὶ μαρτυρεῖ μιὰ παλαιότερη παράδοση, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὴ θαυματουργικὴ ἄφιξις τῶν Ἀποστόλων ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς, ὅπου κήρυτταν τὸ Εὐαγγέλιον, ὅταν ἡ Παναγία ἐκοιμήθη.

Ἐνας ἄλλος σημαντικὸς πρῶτος μάρτυρας, περίπου τὴν ἴδια ἐποχὴ ἢ μᾶλλον λίγο ἀργότερα, εἶναι ἡ λεγόμενη Θεοσοφία τοῦ *Tübingen*, ἓνα ἀπολογητικὸ κείμενο ποὺ συντάχθηκε γύρω στὸ 500, τὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποῦ μᾶς εἶναι γνωστὸ μόνον ἀπὸ μιὰ βυζαντινὴ περίληψη τοῦ 8^{ου} αἰ. μὲ τίτλο «Οἱ χρησμοὶ τῶν Ἑλλήνων Θεῶν»¹⁰. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύνοψη γνωρίζουμε ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς Θεοσοφίας χρησιμοποίησε ἀρκετὰ ἀπόκρυφα κείμενα, συμπεριλαμβανομένου ἑνὸς ἔργου ποὺ περιγράφεται ὡς «γεννήσεως καὶ ἀναλήψεως τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου». Ὁ συγγραφέας, σημειώνοντας τὶς πηγές στὶς ὁποῖες βασίστηκε, ἀναφέρει: «Μέμνηται δὲ καθεξῆς καὶ βιβλίων τινῶν παρεγγράπτων ἤτοι διαθήκης τινὸς τοῦ Κυρίου καὶ διατάξεων τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ γεννήσεως καὶ ἀνα-

9. «Ἐπιφοιτησάσης γὰρ τῆς χάριτος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς πάντας, μηδὲν ἕτερον ζητήσωμεν εἰ μὴ τὸ κελευσθὲν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, καὶ μάλιστα ὅτι καὶ ἡ μήτηρ ἡμῶν πάντων μετήλθεν τοῦ βίου τούτου», *Acta Iohannis*, ἔκδ. E. Junod – J.-D. Kaestli, Turnhout: Brepols 1983, τόμ. 2, σ. 749.

10. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 28-29· 54-55.

λήψεως τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου»¹¹. Τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχει τὸ ἀνωτέρω κείμενο εἶναι ιδιαίτερα σημαντικά, καθὼς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπῆρχε μία ἀρχαία, μὴ διατηρημένη πηγή γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν κειμένων τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰ.

Τὸ κείμενο «Περὶ θείων ὀνομάτων» τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη παρέχει μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἀναφορὲς στὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Τὸ ἔργο χρονολογεῖται γύρω στὸ 500 μ.Χ. καὶ πιθανότατα ἔχει συνταχθεῖ στὴ δυτικὴ Συρία¹². Τὸ χωρίο ἀναφέρεται στὰ κηρύγματα τῆς κοίμησης τῆς Θεοτόκου τῶν ἁγίων Ἀνδρέα Κρήτης καὶ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ. Στὸ τρίτο κεφάλαιο, ἀπευθυνόμενος στὸν Τιμόθεο, Ἐπίσκοπο Ἐφέσου, ὁ συγγραφέας ὑπογραμμίζει τὴν παρουσία τοῦ ἴδιου καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν στὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ φράση: «ἐπεὶ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς θεολήπτοις ἡμῶν ἱεράρχαις, ἡνίκα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἶσθα, καὶ αὐτός, καὶ πολλοὶ τῶν ἱερῶν ἡμῶν ἀδελφῶν, ἐπὶ τὴν θείαν τοῦ ζωαρχικοῦ καὶ θεοδόχου σώματος συνελήθηθαμεν»¹³. Στὴ συνέχεια, ἀναφέρεται ἡ παρουσία τοῦ Ἰακώβου τοῦ δίκαιου (ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου) καὶ τοῦ Πέτρου, καθὼς καὶ ἡ ὑμνογραφία ποὺ ἀκολούθησε μὲ προεξάρχοντα τὸν ἅγιο Ἰερόθεο¹⁴. Σύμφωνα μὲ τὸν σχολιαστὴ τῶν ἔρ-

11. *Theosophorum Graecorum Fragmenta*, ἔκδ. H. Erbse, Stuttgart: Teubner 1995, σσ. 2-3.

12. P. Rorem, J. C. Lamoreaux, *John of Scythopolis and the Dionysian Corpus: Annotating the Areopagite*, Oxford, New York 1998, σσ. 9-11.

13. PG 3, 681. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 29-30.

14. PG 3, 681-684: «παρῆν δὲ καὶ ὁ ἀδελφόθεος Ἰακώβος, καὶ Πέτρος ἡ κορυφαία καὶ πρεσβυτάτη τῶν θεολόγων ἀκρότης, εἶτα ἐδόκει μετὰ τὴν θείαν ὑμνήσαι τοὺς ἱεράρχας ἅπαντας, ὡς ἕκαστος ἦν ἱκανός, τὴν ἀπειροδύναμον ἀγαθότητα τὰς θεαρχικὰς ἀσθενείας· πάντων ἐκράτει (ὁ ἅγιος Ἰερόθεος) μετὰ τοὺς θεολόγους, ὡς οἶσθα, τῶν ἄλλων ἱερομυστῶν, ὅλος ἐκδημῶν, ὅλος ἐξιστάμενος ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα

γων τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη, Ἰωάννη τῆς Σκυθόπολης (537-543), ποὺ μερικὲς φορές ταυτίζεται μὲ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ, ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου «Περὶ θείων ὀνομάτων», μὲ τὴ φράση «ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ ζωαρχικοῦ καὶ θεοδόχου σώματος», ἀναφέρεται στὸ θεομητορικὸ σῶμα¹⁵.

Τὸ τελευταῖο κείμενο στὴν κατηγορία τῶν μεμονωμένων ἀναφορῶν στὸ τέλος τῆς ἐπίγειας ζωῆς τῆς Παναγίας, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν πρώτων κειμένων ἀφιερωμένων ἀποκλειστικὰ στὸ γεγονός τῆς κοιμήσεώς της, εἶναι τὸ κοπτικὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Βαρθολομαίου, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν 5^ο - 6^ο αἰ. Συγκεκριμένα, σὲ ἓνα σύντομο ἀπόσπασμα ἀναφέρεται ἡ ὑπόσχεση τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Παναγία νὰ ἔρθει κατὰ τὴν κοίμησή της, γιὰ νὰ παραλάβει καὶ νὰ μεταφέρει τὴν ψυχὴ της κάτω ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς¹⁶. Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτά, τὰ ὁποῖα συναντῶνται καὶ στὶς παλαιότερες πηγὲς γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, ἀποκαλύπτουν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς παλαιότερης παράδοσης, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἔχει διασωθεῖ κανένα γραπτὸ στοιχεῖο.

κοινωνίαν πάσχων, καὶ πρὸς πάντων ὧν ἠκούετο καὶ ἑωρᾶτο, καὶ ἐγινώσκετο καὶ οὐκ ἐγινώσκετο, θεόληπτος εἶναι καὶ θεῖος ὑμνολόγος κρινόμενος. Καὶ τί ἂν σοι περὶ τῶν ἐκεῖ θεολογηθέντων λέγοιμι; Καὶ γὰρ εἰ μὴ καὶ ἑμαντοῦ ἐπιτέλῃσθαι, πολλάκις οἶδα παρὰ σοῦ καὶ μέρη τινὰ τῶν ἐνθεαστικῶν ἐκείνων ὑμνωδιῶν ἐπακούσας· οὕτω σοι σπουδὴ μὴ ἐκ παρέργου τὰ θεῖα μεταδιδῶκειν».

15. «Ζωαρχικὸν καὶ θεοδόχον σῶμα τάχα τὸ τῆς ἁγίας Θεοτόκου λέγει, τότε κοιμηθείσης», PG 4, 236. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ σχολιασμοῦ τῶν ἔργων τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη στὸν Ἰωάννη τῆς Σκυθόπολης, βλ. P. Rorem, J. C. Lamoreaux, *John of Scythopolis and the Dionysian Corpus*, σσ. 39 καὶ 272.

16. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σ. 31.

I. Γραπτές πηγές για την κοίμηση τῆς Θεοτόκου – Γενικές παρατηρήσεις

Τὰ παλαιότερα διαθέσιμα κείμενα για τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου χρονολογούνται ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 5^{ου} αἰ. καὶ εἶναι γραμμένα κυρίως στὴ συριακὴ καὶ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἐχει ἤδη ἀναφερθεῖ αὐτὸ πού εἶναι γνωστὸ ὡς ἡ Θεοσοφία τοῦ *Tübingen*, ἓνα κείμενο στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς πηγῆς προγενέστερης τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰ.¹⁷ Χαρακτηριστικὸς εἶναι ἐπίσης ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀρχίζει ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους ἐκπροσώπους τῆς λατινικῆς οἰκογένειας κειμένων για τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, ἡ ἱστορία τοῦ ψευδο-Μελίτωνα, ἡ ὁποία χρονολογεῖται πιθανότατα στὰ τέλη τοῦ 5^{ου} αἰ. Ὁ συγγραφέας παρέχει πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς αἰρετικοῦ μὲ τὸ ὄνομα Δεύκιος, ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς ἀπὸ ἀπόκρυφα ἔργα σχετικὰ μὲ τὴν δράση τῶν Ἀποστόλων, ἔγραψε ἐπίσης για τὸ τέλος τῆς ἐπίγειας ζωῆς τῆς Παρθένου, χρησιμοποιώντας ὁμως αἰρετικὲς δοξασίες¹⁸. Ἀκόμα σαφέστερη για τὴν ὑπαρξὴ πρώιμων ἀφηγήσεων για τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, ἀκόμα καὶ στοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες, εἶναι μιὰ

17. K. Tischendorf, *Apocalypses apocryphae Mosis, Esdrae, Pauli, Iohannis, item Mariae Dormitio: additis evangeliorum et actuum apocryphorum supplementis*, Lipsiae 1866, σ. 136. M. Jugie, *La mort et l'assomption*, σσ. 111-116. J. K. Elliot, *The apocryphal New Testament*, Oxford 1993, σσ. 708-714. S. C. Mimouni, *Dormition et assomption de Marie. Histoire des traditions anciennes*, Paris 1995, σσ. 264-276. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σ. 35. Για τὶς ἀπόψεις σχετικὰ μὲ τὴν χρονολόγηση τοῦ κειμένου τοῦ ψευδο-Μελίτωνα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 5^{ου} ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 7^{ου} αἰ., βλ. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σ. 35, ὑπ. 72.

18. K. Tischendorf, *Apocalypses apocryphae*, σ. 124. M. Jugie, *La mort et l'assomption*, σσ. 111-112. S. C. Mimouni, *Dormition et assomption*, σσ. 63-64 καὶ 268-271. J. K. Elliot, *The apocryphal*, σ. 708. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 209-210.

φράση στὴν πραγματεία τοῦ ἁγίου Θεόδωρου Στουδίτη (†726), «Διδασκαλία χρονικὴ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου» (*Doctrina Chronica Monasterii Studii*). Στὸ σημεῖο ὅπου μιλάει γιὰ τὴ νηστεία τῆς 15ης Αὐγούστου, ὁ συγγραφέας ἀναφέρει τὰ γραπτὰ τοῦ ἁγίου Κλήμεντα Ρώμης (92-101), στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ἡ παράδοση τῆς τριήμερης παραμονῆς τῶν Ἀποστόλων στὸν τάφο τῆς Παναγίας μετὰ ἀπὸ τὴν κηδεῖα της, ὅταν πληροφορήθηκαν ἀπὸ ἄγγελο τὴ μετάσταση τοῦ σώματος τῆς Θεοτόκου¹⁹.

Ἄν καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἀναφορὲς τοῦ ψευδο-Μελίτωνα καὶ τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη εἶναι μεμονωμένες καὶ ἐπιγραμματικές, ἐντούτοις ὑποδηλώνουν σαφῶς τὴν ὑπαρξὴ ὀρισμένων παραδόσεων γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου ἀκόμη καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν πρώτων σωζόμενων κειμένων. Ἡ χριστιανικὴ λογοτεχνία γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου²⁰ περιλαμβάνει τέσσερις κατηγορίες κειμένων: ἀπόκρυφα, ἀγιολογικά, πατερικὰ καὶ ὑμνογραφικά. Ἡ γλωσσικὴ διασπορὰ τῶν κειμένων αὐτῶν εἶναι εὐρεία, καθὼς ἀντιστοιχοῦν σὲ διάφορες παραλλαγὲς στὴ συριακὴ, ἑλληνικὴ, λατινικὴ, κοπτικὴ, γεωργιανὴ, ἀρμενικὴ, αἰθιοπικὴ, ἀραβικὴ, σλαβικὴ, ἀκόμη καὶ στὶς μεσαιωνικὲς γλώσσες τῆς Ἰρλανδίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς γλωσσικὲς

19. PG 99, 1701: «Οἱ γὰρ θεῖοι τότε τοῦ Σωτῆρος ἀπόστολοι, ὡς εὐρομεν ἐν τοῖς θεῖοις συγγράμμασι Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίου, τρεῖς πλήρεις ἡμέρας τῷ ταφῷ προσμένοντες ἦσαν, ἕως οὗ ὑπὸ θείου ἀγγέλου τὸ πᾶν ἐμνήθησαν».

20. Ἀπὸ τὴν πλούσια βιβλιογραφία τῶν μελετῶν γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, οἱ σημαντικότερες μελέτες εἶναι αὐτὲς τῶν M. Jugie, *La mort et l'assomption*. A. Wenger, *L'assomption de la T.S. Vierge dans la tradition byzantine du VIe au Xe siècle: études et documents*, Paris 1955. M. van Esbroeck, *Aux origines de la dormition de la Vierge. Etudes historiques sur les traditions orientales*, Hampshire 1995. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*.

παραδόσεις, οί σημαντικότερες εἶναι οί ὀκτώ πρώτες. Ἡ σλαβική γλῶσσα προέρχεται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπό τήν ἑλληνική καί τή λατινική, ἐνώ οί μεσαιωνικές γλῶσσες τῆς Ἰρλανδίας, τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Γαλλίας προέρχονται ἄμεσα ἀπό τή λατινική²¹.

Ἡ συριακή παράδοση²² προσφέρει πιθανότατα τήν παλαιότερη σωζόμενη πηγή γιά τήν κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Αὐτό τὸ ἀποσπασματικό κείμενο μπορεῖ νά μεταφραστεῖ στά ἑλληνικά ὡς «Ἡ κηδεῖα τῆς ἁγίας Μαρίας» καί χρονολογεῖται στά τέλη τοῦ 5ου ἢ στίς ἀρχές τοῦ 6^{ου} αἰ.²³. Στὸ συγκεκριμένο ἔργο περιγράφεται ἡ κοίμηση τῆς παρθένου Μαρίας, μέ χαρακτηριστικά σημεῖα τὸν ἀποχωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, τήν ὑποδοχή τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν Χριστό, τήν παράδοσή της στά χέρια τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ καί τή μεταφορὰ ἀπὸ τὸν Χριστό, συνοδευόμενη ἀπὸ τοὺς μαθητές, τῆς μητέρας τοῦ Θεοῦ πὸν βρίσκεται στὸν οὐρανό, κάτω ἀπὸ τὸ «δέντρο τῆς ζωῆς».

Ἴσως τὸ πιὸ θεμελιώδες ἐρώτημα πὸν ἐγείρει τὸ συγκεκριμένο κείμενο εἶναι ἡ πιθανὴ ὑπαρξὴ μιᾶς προγενέστερης ἀφήγησης, ἡ ὁποία ἀποτελέσσε τήν πηγή τοῦ συριακοῦ κειμένου. Σύμφωνα μέ τὸν P. Voulet, ἡ προγενέστερη αὐτὴ πηγή ἦταν πιθανότατα ἑλληνικῆς προέλευσης καί μπορεῖ νά περιεῖχε στοιχεῖα ἀπὸ τὸν 2^ο

21. S. C. Mimouni, *Dormition et assumption*, σσ. 39-40. Γιά τοὺς κύριους ἐκπροσώπους ἄλλων παραδόσεων –πλὴν τῆς ἑλληνικῆς–, βλ. S. C. Mimouni, *Dormition et assumption*, σσ. 173-352. Γιά ἓναν κατάλογο τῶν λογοτεχνικῶν πηγῶν τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, βλ. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 419-428.

22. S. C. Mimouni, *Dormition et assumption*, σσ. 75-113.

23. M. Jugie, *La mort et l'assomption*, σσ. 108-109. S. C. Mimouni, *Dormition et assumption*, σσ. 78-86. B. E. Daley, «"At the hour of our death": Mary's dormition and Christian dying in late Patristic and early Byzantine literature», *Dumbarton Oaks Papers*, 55 (2001) σσ. 80-81. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 33-35.

αι. Ἡ περιοχή τῆς Συρίας φιλοξενεῖ ἐπίσης ἓνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα ρητορικά κείμενα, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 5^{ου} αἰ., τὴν ποιητικὴ Ὀμιλία τοῦ Ἰακώβου τοῦ Σαρούγκ, πιθανότατα ἀπὸ τὸ ἔτος 489²⁴. Ἡ Ὀμιλία ἀφηγεῖται τὴν κοίμηση, τὴν ταφή καὶ τὴν εἴσοδο τῆς Παναγίας στὸν οὐρανό. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητά του, τὸ κείμενο ἀποκτᾶ πρόσθετη σημασία ἐπειδὴ, ὅπως θὰ δοῦμε στὴν ἐπόμενη ἐνότητα, δείχνει ὅτι ὑπῆρχε ἤδη μιὰ έορτὴ τῆς κοίμησης τῆς Θεοτόκου στὴν περιοχή τῆς Συρίας στὰ τέλη τοῦ 5^{ου} αἰ.

Τὰ κείμενα ποὺ ἐξετάζονται σὲ αὐτὸ τὸ ἄρθρο εἶναι ἐκεῖνα τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης²⁵. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι προσιτὰ ἐπειδὴ εἶναι γραμμένα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐξέταση τῆς συγκεκριμένης παράδοσης ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ πρόσθετα ἐπιχειρήματα. Εἰδικότερα, ἡ ἑλληνικὴ παράδοση εἶναι ὁ τομέας μὲ τὰ περισσότερα κείμενα γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι πρωτότυπα καὶ ὅλα ἔχουν δημοσιευθεῖ. Ἄσκησε κυρίαρχη ἐπιρροὴ στὶς ὑπόλοιπες παραδόσεις σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση καὶ ἔπαιξε καθοριστικὸ ρόλο στὴν εἰκαστικὴ ἐξέλιξη τῆς σκηνῆς τῆς κοιμήσεως.

II. Ἀπόκρυφα κείμενα

Μεταξὺ τῶν σημαντικότερων ἀπόκρυφων κειμένων γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου εἶναι ὁ λεγόμενος ψευδο-Ἰωάννης, ποὺ ἀποδίδεται στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Θεολόγο²⁶. Στὰ πολυάριθμα

24. M. Jugie, *La mort et l'assomption*, σσ. 83-85. S. C. Mimouni, *Dormition et assomption*, σσ. 104-109. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 63-65.

25. S. C. Mimouni, *Dormition et assomption*, σσ. 115-172.

26. K. Tischendorf, *Apocalypses apocryphae*, σσ. 95-112. M. Jugie, *La mort et l'assomption*, σσ. 117-126. S. C. Mimouni, *Dormition et assomption*, σσ. 118-127. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σ. 51.

χειρόγραφα, τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν τὴν εὐρεία διάδοση τοῦ συγκεκριμένου ἔργου, ἐμφανίζεται πλῆθος τίτλων μὲ τὸν πιὸ διαδεδομένο: «*Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου λόγος εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου*». Ἡ πιὸ πιθανὴ χρονολογία εἶναι μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} αἰ. Ταυτόχρονα, τὸ κείμενο ἀποτελεῖ τὸν κύριο ἐκπρόσωπο τῆς λεγόμενης «βηθλεεμικῆς παράδοσης», ἐξαιτίας τῆς ἀναφορᾶς τῆς Βηθλεέμ ὡς ἐνὸς ἀπὸ τοὺς τόπους ὅπου ἔλαβαν χώρα ὀρισμένα γεγονότα τῆς κοιμήσεως²⁷.

Ἡ ἀφήγηση ἀρχίζει μὲ τὶς συχνῆς ἐπισκέψεις τῆς παρθένου Μαρίας στὸν τάφο τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ γιὰ τὸν ἐπικείμενο θάνατό της. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐπιστροφή της στὴ Βηθλεέμ καὶ ἡ προσευχὴ γιὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ἰωάννη καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀφίξη τοῦ Ἰωάννη, ἀκολουθεῖ ἡ θαυματουργικὴ ἀφίξη τῶν ἄλλων Ἀποστόλων. Τὸ ἀπόκρυφο κείμενο συνεχίζει μὲ τὴν κάθοδο τῶν οὐράνιων δυνάμεων καὶ τὴ θαυματουργικὴ μεταφορὰ τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀποστόλων στὴν Ἱερουσαλὴμ γιὰ νὰ τοὺς προστατεύσει ἀπὸ τὴν ἐχθρική στάση τῶν Ἰουδαίων. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀφίξη τοῦ Χριστοῦ, συνοδευόμενὴ ἀπὸ στρατὸ Ἀγγέλων, τὴν ὑπόσχεση τῆς ἀφθαρσίας τοῦ σώματος τῆς μητέρας τοῦ Θεοῦ, τὴ μεταφορὰ τῆς ψυχῆς «στοὺς θησαυροὺς τοῦ Πατέρα» καὶ τὴ δέηση τῆς Παναγίας γιὰ τὴ σωτηρία ὅσων ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομά της, ἡ ὑποδοχὴ τῆς ψυχῆς της πηγάζει ἀπὸ τὸν Χριστό: «[...] καὶ τοῦ Κυρίου ἀπλώσαντος τὰς ἀχράντους αὐτοῦ χεῖρας ἐδέξατο τὴν ἁγίαν καὶ ἄμωμον αὐτῆς ψυχὴν». Στὴ συνέχεια, ὑπάρχει

27. Γιὰ τὰ κείμενα καὶ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς «βηθλεεμικῆς παράδοσης», βλ. M. van Esbroeck, «Les textes littéraires sur l'assomption avant le Xe siècle», *Les Actes apocryphes des Apôtres*, ἔκδ. François Bovon et al., Publications de La Faculté de Théologie de l'Université de Genève 4, Paris 1981, σσ. 269-270. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 46-57.

τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἰεφωνία, τοῦ ἀσεβοῦς Ἑβραίου, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νὰ ἀνατρέψει τὴ νεκρική κλίνη τῆς Παναγίας καὶ τιμωρήθηκε μὲ τὸ κόψιμο τῶν χεριῶν του. Ἡ ἀφήγηση τελειώνει μὲ τὴν τοποθέτηση τοῦ σώματος σὲ ἕναν τάφο στὴ Γεθσημανὴ καὶ τὴ μετάστασή του στὸν οὐρανὸ τὴν τρίτη ἡμέρα²⁸. Τὸ κείμενο R²⁹ εἶναι μιὰ πρωτότυπη ἑλληνικὴ πηγὴ καὶ ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς «παράδοσης τῆς Ἱερουσαλήμ», σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὰ γεγονότα τῆς κοίμησης τῆς Θεοτόκου ἔλαβαν χώρα ἐξ ὀλοκλήρου στὴν Ἱερουσαλήμ³⁰. Τὸ ὄνομά του προέρχεται ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ χειρογράφου *Romanus* καὶ δόθηκε ἀπὸ τὸν πρῶτο συντάκτη τοῦ κειμένου, τὸν A. Wenger. Τὸ κείμενο φέρει τὸν ἀκόλουθο τίτλο: «Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ Εὐαγγελιστοῦ διήγησις εἰς τὴν κοίμησιν τῆς παναγίας Θεοτόκου καὶ τὸ πῶς μετετέθη ἡ ἄχραντος μήτηρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Κ(ύρι)ε εὐλόγησον». Τὸ συμπέρασμα τοῦ τίτλου πιθανὸν νὰ τοῦ προσδίδει ἕναν λειτουργικὸ ρόλο. Τὸ κείμενο R ἔχει ἀποδειχθεῖ ιδιαίτερα σημαντικὸ στάδιο στὴν ἐξέλιξη τῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, καθὼς ἔχει ἐπικρατήσει ἢ ἀποψη ὅτι βασιζέται σὲ ἕνα ἀρχέτυπο ἀπολεσθὲν ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ 5^{ου} - 6^{ου} αἰ. Ὁ A. Wenger προτείνει τὸν 6^ο αἰ. ὡς τὴν πιὸ πιθανὴ χρονολογία γιὰ τὴν πηγὴ R³¹.

Ἡ ιδιαίτερη θέση τοῦ ἀπόκρυφου κειμένου R ὀφείλεται ἐπίσης στὰ νέα στοιχεῖα τῆς ἀφήγησής του, τὰ ὁποῖα τὸ διαφοροποιοῦν

28. K. Tischendorf, *Apocalypses apocryphae*, σσ. 95-111 (σποράδην).

29. A. Wenger, *L'assomption de la T.S. Vierge*, σσ. 17-67 (ἀνάλυση καὶ σχολιασμός), σσ. 210-241 (κείμενο). S. C. Mimouni, *Dormition et assomption*, σσ. 127-135.

30. Γιὰ τὴν «παράδοση τῆς Ἱερουσαλήμ» καὶ τὰ κύρια χαρακτηριστικά της, βλ. M. van Esbroeck, «Les textes littéraires sur l'assomption», σσ. 268-269. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 32-46.

31. A. Wenger, *L'assomption de la T.S. Vierge*, σσ. 66-67.

ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ ψευδο-Ἰωάννη. Ἡ ἀφήγηση ξεκινᾷ μὲ τὸν «μεγάλο ἄγγελο» νὰ δίνει στὴν παρθένο Μαρία ἓνα «βραβεῖο», ἓνα κλαδί φοίνικα, καὶ νὰ ἀναγγέλλει τὴν κοίμησή της σὲ τρεῖς ἡμέρες³². Ἐνα ἀξιοσημείωτο στοιχεῖο εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ οἴκου τῆς μητέρας τοῦ Θεοῦ στὴν Ἱερουσαλήμ, «ἀναμέσον Ἱερουσαλήμ», καὶ ὄχι στὴ Βηθλεέμ. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐπίσκεψη τῆς Παναγίας στὸ Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ὅπου τὰ φυτὰ κλίνουν καὶ τὴν προσκυνοῦν. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή της στὸ σπίτι καὶ τὴν προετοιμασία της, τὴ θαυματουργικὴ ἄφιξη τοῦ Ἰωάννη ἀκολουθεῖ ὁ διάλογός του μὲ τὴν Παναγία καὶ ἡ ἐντολὴ νὰ μοιράσει τὰ ροῦχα της στὶς φτωχὲς χῆρες³³.

Στὴ συνέχεια ἀναφέρεται ἡ ὑπερφυσικὴ ἄφιξη τῶν Ἀποστόλων: «[...] ἰδοὺ ἄφνω οἱ ἀπόστολοι ἐχαλάσθησαν διὰ νεφέλης ἐκ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης ἐπὶ τὴν θύραν Μαρίας, ἕνδεκα ὄντες τὸν ἀριθμὸν, καθήμενοι ἐπὶ νεφελῶν»³⁴. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου τὴν τρίτη ἡμέρα, ἀπαγγέλλεται ἡ προσευχὴ τῆς Παναγίας, αὐτὴ ξαπλώνει ἐπὶ τῆς νεκρικῆς κλίνης καὶ οἱ Ἀπόστολοι τοποθετοῦνται γύρω της. Ἀκολουθεῖ ἡ ἄφιξη τοῦ Χριστοῦ, συνοδευόμενος ἀπὸ πλῆθος ἀγγέλων, ἡ ὑποδοχὴ τῆς ψυχῆς τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τὸν Κύριο καὶ ἡ παράδοσή της στὰ χέρια τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Μετὰ ἀπὸ τίς ὁδηγίες τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Πέτρο νὰ τὴν κηδέψει «στὴν ἀριστερῇ πλευρᾷ τῆς πόλης» («ἐξ ἀριστερῶν τῆς πόλεως») σὲ ἓνα «νέο μνημεῖο» («καινὸν μνημεῖον»), λαμβάνει χώρα ἡ πομπὴ πρὸς τὴ Γεθσημανή, κατὰ τὴ διάρκειά της ὁποίας διαδραματίζεται τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Ἰεφωνία. Μετὰ ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τῆς ταφῆς, ἡ ἱστορία τελειώνει

32. Στὸ ἴδιο, σ. 210. Γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ ἀγγέλου, τὴν πιθανὴ ταύτιση μὲ τὸν Χριστὸ καὶ τὴ σχέση μὲ τίς ἀρχαῖες ἰουδαίω-χριστιανικὲς παραδόσεις, βλ. S. J. Shoemaker, *Traditions of dormition*, σσ. 215-220.

33. A. Wenger, *L'Assomption de la T.S. Vierge*, σσ. 218-222.

34. Στὸ ἴδιο, σ. 222.

μέ τὴν ἐπανεμφάνιση τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὑποδοχὴ τοῦ σώματος τῆς Παναγίας σὲ ἓνα σύννεφο ἀπὸ τὸν ἀρχάγγελο Μιχαὴλ καί, συνοδουμένη ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους, τὴν ἐναπόθεσή της στὸν οὐρανό, ὅπου ἡ ψυχὴ τῆς Παναγίας ἐπανενώνεται μέ τὸ σῶμα της.

Συμπερασματικά, τὰ κύρια στοιχεῖα πὸν διαφοροποιοῦν τὴ διήγηση τοῦ R ἀπὸ τὸ ἀπόκρυφο κείμενο τοῦ ψευδο-Ἰωάννη εἶναι: ἡ συμπερίληψη τῶν γεγονότων τῆς Ἀνάληψης εὐθύς ἐξαρχῆς στὴν Ἱερουσαλήμ, χωρὶς καμία ἀναφορὰ στὴ Βηθλεέμ, καὶ ἡ κλιμάκωση τοῦ γεγονότος τῆς μετάστασης τοῦ σώματος, ὅπως προκύπτει ἤδη ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ κειμένου, πὸν καταλήγει στὴν ἐπιστροφή τῆς ψυχῆς στὸ σῶμα. Ὁ ιδιαίτερος τελετουργικὸς ρόλος τοῦ Πέτρου πρὶν καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημείωτος. Αὐτὸ πὸν ἔχει κοινὸ μέ τὰ ἀπόκρυφα τοῦ ψευδο-Ἰωάννη εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ ἀφίξη πρῶτα τοῦ Ἰωάννη καὶ στὴ συνέχεια τῶν ὑπόλοιπων Ἀποστόλων, τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἰεφωνία καὶ ἡ τοποθέτηση τοῦ σώματος στὸν τάφο τῆς Γεθσημανῆς.

Τὰ δύο ἀπόκρυφα ἑλληνικὰ κείμενα, παρὰ τὴν ἀναγωγὴ τοῦ καθενὸς σὲ ξεχωριστὴ παράδοση, περιέχουν ὀρισμένα στοιχεῖα πὸν θὰ ἀποτελέσουν σταθερὰ χαρακτηριστικὰ στὶς μεταγενέστερες πηγές, ὅπως ἡ κοίμηση τῆς Θεοτόκου στὴν Ἱερουσαλήμ, ἡ θαυματουργικὴ ἀφίξη τῶν Ἀποστόλων, ἡ κάθοδος τοῦ Χριστοῦ συνοδουμένος ἀπὸ στρατὸ οὐράνιων δυνάμεων, ἡ ὑποδοχὴ τῆς ψυχῆς τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο, τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἰεφωνία καὶ ἡ ταφὴ σὲ τάφο στὴ Γεθσημανή. Ἡ κύρια διαφορὰ τοὺς ἔγκειται στὴν τοποθεσίαν τῆς οἰκίας τῆς παρθένου Μαρίας, ἡ ὁποία σύμφωνα μέ τὸ κείμενο τοῦ ψευδο-Ἰωάννη βρίσκεται στὴ Βηθλεέμ, ἐνῶ στὸ ἀπόκρυφο κείμενο R στὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ παράδοση τοῦ τελευταίου θὰ ἐπικρατήσῃ τελικὰ στὶς μεταγενέστερες ἀναφορές.

III. Ἄγιολογικά κείμενα³⁵

Ἡ πρόθεση νὰ ἐξεταστοῦν τὰ ἀγιολογικά κείμενα τῆς κοιμήσεως προτοῦ ἀναφερθοῦμε στὴν πατερικὴ παράδοση, ἡ ὁποία κατέχει τὴ μεγαλύτερη θέση στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, ὀφείλεται στὴν παρουσία μιᾶς ιδιαίτερα σημαντικῆς πηγῆς, ἡ ὁποία μέχρι πρόσφατα εἶχε ἀγνοηθεῖ ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸ κοινό. Πρόκειται γιὰ τὸν «Βίο τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας», ὁ ὁποῖος ἀποδίδεται στὸν ἅγιο Μάξιμο Ὁμολογητὴ (580-662). Ἡ σημασία τοῦ κειμένου δὲν ἔγκειται μόνο στὸ γεγονός ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος Βίος τῆς Θεοτόκου, ἀλλὰ καὶ στὴν παρουσία συγκεκριμένων στοιχείων στὴν ἀφήγηση, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο καὶ φαίνεται ὅτι ἐπηρέασαν τὴ μεταγενέστερη βιβλιογραφία γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου.

Τὸ πρωτότυπο ἑλληνικὸ κείμενο ἔχει ἀπολεσθεῖ καὶ ἔχει διασωθεῖ μόνο σὲ μετάφραση στὴν ἀρχαία γεωργιανὴ γλῶσσα. Τὸ 1986, ὁ Μ. van Esbroeck δημοσίευσε μιὰ γαλλικὴ μετάφραση³⁶ αὐτοῦ τοῦ Βίου. Ἡ ἀφήγηση ποὺ δίνεται στὸ κείμενο αὐτὸ γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ μαφορίου τῆς Θεοτόκου στὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ κυρίως ἡ σύνδεση μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου καὶ τῆς προστασίας τῆς πρωτεύουσας³⁷, μιὰ σύνδεση ποὺ φαίνεται νὰ εἶχε ἤδη ἐμφανιστεῖ στὰ τέλη τοῦ 6^{ου} αἰ., ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ

35. Τὰ ἀγιολογικά κείμενα γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου συγκεντρώθηκαν καὶ μεταφράστηκαν στὰ ἀγγλικά ἀπὸ τὸν Brian E. Daley, *On the dormition of Mary: early patristic homilies*, Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press 1998.

36. *Maxime le Confesseur: Vie de la Vierge*, ἔκδ. Μ. van Esbroeck, 2 τόμοι, Louvain 1986.

37. Στὸ ἴδιο, σσ. 215-216.

κείμενο γράφτηκε λίγο πριν ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς ἀβαρο-σλαβικῆς εἰσβολῆς τοῦ 626 καὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἡράκλειου³⁸.

Ἡ ἀφήγηση γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου δείχνει ὅτι ὁ συγγραφέας ἦταν ἐξοικειωμένος μὲ τις προγενέστερες παραδόσεις, ἰδίως τις ἀπόκρυφες³⁹. Ἡ σχετικὴ ἐνότητα τοῦ Βίου ἀρχίζει μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Γαβριὴλ στὴν παρθένο Μαρία γιὰ νὰ τῆς ἀναγγεῖλει τὸν ἐπικείμενο θάνατό της καὶ τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὴ λατρεία τῶν φυτῶν πρὸς τὸ πρόσωπό της. Ὁ συγγραφέας συνεχίζει τὴν προηγούμενη παράδοση, ἀναφέροντας πρῶτα τὴν ἄφιξη τοῦ Ἰωάννη καὶ στὴ συνέχεια τῶν ὑπόλοιπων Ἀποστόλων, ἐνῶ εἶναι ἰδιαίτερα περιγραφικὸς γιὰ τὴν κάθοδο τοῦ Χριστοῦ μὲ τις οὐράνιες δυνάμεις, τὴν ὁποία παραλληλίζει μὲ τὴ μεταμόρφωση στὸ ὄρος Θαβώρ. Ἡ ἀφήγηση ἐξελίσσεται μὲ τὴν παράδοση τῆς ψυχῆς τῆς Θεοτόκου καὶ τὴ μεταφορὰ στὴ Γεθσημανή, κατὰ τὴ διάρκειά της ὁποίας λαμβάνει χώρα τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Ἰεφωνία.

Ὡστόσο, ὅπως ἔχουμε ἤδη σημειώσει, παρὰ τὴ γνώση τῶν προγενέστερων κειμένων, ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς εἰσάγει στὴν ἀφήγησή του νέα στοιχεῖα ποὺ θὰ ἐπανεμφανιστοῦν σὲ μεταγενέστερους συγγραφεῖς. Ἴσως τὸ σημαντικότερο χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ ἀπόσπασμα «*De divinis nominibus*» τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη. Συγκεκριμένα, ἀναφέρεται ἡ παρουσία τοῦ Διονυσίου, τοῦ Τιμόθεου καὶ τοῦ Ἱερόθεου στὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, ἐνῶ παρατίθεται ὁλόκληρη ἡ ἐνότητα στὴν

38. S. J. Shoemaker, «The Georgian Life of the Virgin attributed to Maximus the Confessor: Its authenticity and importance», *Scrinium* II (2006), σσ. 307-328. Ἐδῶ: σσ. 317-318.

39. Γιὰ τὰ ἀπόκρυφα κείμενα ποὺ χρησιμοποίησε ὁ ἅγιος Μάξιμος Ὁμολογητὴς, βλ. S. J. Shoemaker, «The Georgian Life of the Virgin», σσ. 320-327.

όποια περιγράφεται ή ύμνογραφία τῶν Ἀποστόλων καὶ ἱεραρχῶν, πρὶν ἀπὸ τὸν Ἱερόθεο. Ἡ ἀναφορὰ στὸ ἀπόσπασμα τοῦ Διονυσίου θὰ ἀποτελέσει ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα χαρακτηριστικὰ τῆς μεταγενέστερης βιβλιογραφίας γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου.

Ἰδιαίτερο στοιχεῖο στὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἶναι ἡ περιγραφή τῆς ταφῆς, καθὼς τὰ θαυμαστὰ γεγονότα ποὺ προηγήθηκαν τῆς συζήτησης στὴ Γεθσημανὴ ἐμπόδισαν τὸν Πέτρο καὶ τὸν Παῦλο, ὡς ἐνδειξη σεβασμοῦ καὶ φόβου, νὰ ἀγγίξουν ἄμεσα τὴ σκηνὴ τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν ταφή. Τὸ δεῦτερο σημαντικότερο νέο στοιχεῖο στὴν ἐξιστόρηση τοῦ βίου μετὰ ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὸ «Περὶ θείων ὀνομάτων» εἶναι ὅτι, γιὰ πρώτη φορὰ σὲ σωζόμενο ἑλληνικὸ κείμενο τῆς κοιμήσεως, ὑπάρχει τὸ περιστατικὸ τοῦ αἰμνηστοῦ μαθητῆ, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸν Θωμᾶ, χάρις στὸν ὁποῖο διαπιστώθηκε ἡ ἀνάληψη τοῦ σώματος ἀπὸ τὴ Θεοτόκο τὴν τρίτη ἡμέρα. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀποστόλου νὰ ἀνοίξει ὁ τάφος, ὥστε νὰ μπορέσει καὶ αὐτὸς νὰ προσκυνήσει, ὁδήγησε στὴν εὑρεση τοῦ ἄδειου τάφου καὶ μόνο τοῦ σάβανου καὶ τῶν κεριῶν μὲ τὰ ὁποῖα ἦταν τυλιγμένη ἡ σκηνή⁴⁰.

Τέλος, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἔργο ἀναφέρει καὶ ὀρισμένες προεικονίσεις τῆς Θεοτόκου στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἀφοῦ ἡ Θεοτόκος χαρακτηρίζεται ὡς «πόλις τοῦ Θεοῦ, ὄρος καὶ κεκλεισμένη πύλη»⁴¹. Οἱ προεικονίσεις εἶχαν ἐξέχουσα θέση σὲ πολλὰ μεταγενέστερα ἔργα γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, μὲ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τὰ κηρύγματα τῶν ἁγίων Ἀνδρέα Κρήτης, Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ καὶ ψευδο-Γερμανοῦ. Ἡ παρουσία στὸ κείμενο τοῦ Βίου τῆς Θεοτόκου τῶν πρώτων σημείων ποὺ ἀναφέρθηκαν, τὰ

40. *Maxime le Confesseur: Vie de la Vierge*, σσ. 210-212.

41. Στὸ ἴδιο, σ. 208.

ὅποια τώρα ἐπανεμφανίζονται σὲ μεταγενέστερα κείμενα γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου, καθιστᾶ τὸ ἔργο ποὺ ἀποδίδεται στὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.

Μιὰ πολὺ μικρὴ ἐνότητα γιὰ τὴν κοίμηση τῆς Θεοτόκου ἀφιερώνει ὁ Ἐπιφάνιος, ἡγούμενος τῆς μονῆς Καλλίστρατου στὴν Κωνσταντινούπολη, στὸν Βίο τῆς Θεοτόκου (τέλη 8^{ου} - ἀρχὲς 9^{ου} αἰ.)⁴². Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἤδη στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του, ὁ Ἐπιφάνιος παίρνει ἀρνητικὴ θέση γιὰ ὀρισμένα ἔργα τῆς προγενέστερης παράδοσης ποὺ ἀναφέρονται στὴν κοίμηση, ὅπως γιὰ τὴν Ὁμιλία τοῦ Ἰωάννη Θεσσαλονίκης, τὴν ὅποια χαρακτηρίζει ὡς «πολυθρύλητον λόγον», καὶ εἰδικότερα γιὰ τὰ ἀπόκρυφα τοῦ ψευδο-Ἰωάννη, τὰ ὅποια θεωρεῖ ἐντελῶς ψευδῆ.

Ἀντιθέτως, θεωρεῖ ἄξιες ἀναφορᾶς τὶς Ὁμιλίαι τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης καὶ τονίζει ὅτι ἡ προσπάθειά του βασιζέται στὰ ἔγκυρα ἔργα ποὺ ὑπῆρχαν μέχρι τὴν ἐποχὴ του. Στὸ τέλος τοῦ Βίου, ἐπιγραμματικὰ καὶ χωρὶς λεπτομέρειες ἀφηγεῖται τὰ σημαντικότερα γεγονότα τῆς κοιμήσεως μὲ ἀναφορά, ὅπως καὶ στὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητῆ, στὴν παρουσία τῶν ἁγίων Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη, Τιμόθεου καὶ Ἱερόθεου, προσθέτοντας ὁμως ἐπιγραμματικὰ «καὶ ἐτέρων». Ἡ πληροφορία ὅτι ἡ Θεοτόκος ἐκοιμήθη σὲ ἡλικία ἐβδομήντα δύο ἐτῶν εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ: «Καὶ ὡς ἐπὶ ὕπνον γλυκὺν ἀνοίξασα τὸ στόμα παρέδωκεν τὸ πνεῦμα τῷ Ἰῶ καὶ Θεῷ, οὔσα ἐτῶν οβ'»⁴³.

42. PG 120, 185-216. M. Jugie, *La mort et l'assomption*, σσ. 258-259.

43. PG 120, 213.

Ἡ ἀναφορά τοῦ *Συναξαρίου Κωνσταντινουπόλεως*⁴⁴ (9^{ος} αἰ.) τῆς 15ης Αὐγούστου συνοψίζει τὰ κύρια ἀφηγηματικά σημεῖα τῆς κοιμήσεως, ὅπως ἡ ἀποστολή τοῦ ἀγγέλου στήν Παναγία γιά νά ἀναγγεῖλει τήν ἐπικείμενη κοιμήσή της καί ἡ λατρεία τῶν φυτῶν πρὸς τὸ πρόσωπό της στὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τὸ μοίρασμα τῶν ρούχων της στοὺς φτωχοὺς, ἡ παράδοση τῆς ψυχῆς στα χέρια τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἰεφωνία (χωρὶς νά ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἑβραίου) καί ἡ καθυστερημένη ἀφιξη τοῦ Θωμᾶ μὲ τὴν ἐπακόλουθη εὕρεση τῆς μετάστασης τοῦ σώματος τῆς Θεοτόκου τρεῖς ἡμέρες μετὰ ἀπὸ τὴν ταφή. Μιὰ σαφῆς ἀναφορά στὸ ἔργο τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη γιά τὰ θεῖα ὀνόματα εἶναι ὁ λόγος γιά τὴν παρουσία τοῦ Διονυσίου, τοῦ Ἰερόθεου καί τοῦ Τιμόθεου.

Ὡστόσο, μία ἀξιοσημείωτη προσθήκη εἶναι ὅτι ἡ ἀφιξη τῶν τριῶν ἱεραρχῶν ἔγινε ὅπως ἐκείνη τῶν Ἀποστόλων, δηλαδὴ «διὰ νεφελῶν». Ἡ διαφορὰ μετὰ τοῦ κειμένου καί παλαιότερων ἔργων φαίνεται στήν ἀπουσία περιγραφῆς τῆς ἔλευσης τοῦ Χριστοῦ μὲ τὶς οὐράνιες δυνάμεις, ἡ ἀόρατη παρουσία τῶν ὁποίων ἀναφέρεται κατὰ τὴ μετάβαση τοῦ σώματος ἀπὸ τὴ Θεοτόκο στὴ Γεθσημανή. Τὸ κείμενο τοῦ *Μηνολογίου τοῦ Βασιλείου Β*⁴⁵ (περ. 985) ἀναπαράγει τὰ κύρια γεγονότα τῆς κοιμήσεως σὲ μία ἀκόμη πιὸ σύντομη ἐκδοχή, παραλείποντας, γιά παράδειγμα, τὴν ἀναφορά στήν ὁμιλία στὴ Γεθσημανή καί τὸ περιστατικὸ μὲ τὸν Ἰεφωνία.

(συνεχίζεται)

44. A. Luzzi, «Synaxaria and the Synaxarion of Constantinople», στὸ St. Efthymiadis (ἔκδ.). *The Ashgate research companion to Byzantine hagiography*, vol. II: *Genres and contexts*, Ashgate 2014, σσ. 197-208.

45. PG 117, 585.

Ἡ ὁμιλητικὴ διάσταση τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο. Μελέτη σὲ σύγχρονα κηρύγματα

Νικόλαου Τσιρέβελου*

Εἰσαγωγή

Ἡ 7η Κυριακὴ ἀπὸ τὸ Πάσχα εἶναι ἀφιερωμένη στὴ μνήμη τῶν ἁγίων Θεοφόρων Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ποὺ συνεκλήθη στὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας τὸν Μάιο τοῦ 325 μ.Χ. Ἡ Σύνοδος ἀνακήρυξε ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Θεὸς καὶ ὁμοούσιος μὲ τὸν Θεὸ Πατέρα, καταδίκασε τὴν αἵρεση τοῦ Ἀρείου καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας¹. Μὲ βάση τὴ ζωντανὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας θέσπισε τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως καὶ διαφύλαξε τὴν ὀρθόδοξη πίστη καὶ τὶς προϋποθέσεις σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου².

Ἡ Ἐκκλησία ὄρισε δύο ἡμέρες γιὰ τὴν τιμὴ τῶν Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὴν προβολὴ τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας της. Σὲ διάφορα χειρόγραφα σημειώνεται ὁ ἑορτασμὸς τῆς μνήμης τῶν Πατέρων στὶς 29 Μαΐου. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωάννη

* Μέλος ΕΔΙΠ τοῦ Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ / Διδάσκων στὸ Τμῆμα Θεολογίας καὶ Πολιτισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Logos (Τίρανα)

1. Βλ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α΄*. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τὴν Εἰκονομαχία, Ἀθήναι 2002³, σσ. 413-469.

2. Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία Γ΄*. Ἀνακεφαλαίωση καὶ ἀγαθοτοπία. Ἐκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 294.

Φουντούλη, ή μεταφορά της τήν 7η Κυριακή από τοῦ Πάσχα ὀφείλεται στοῦ «γνωστό, ὅπως καί σέ ἄλλες περιπτώσεις ἔθος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, νά μεταθέτει σέ Κυριακές τῆς μνηήμες τῶν μεγάλων ἀγίων»³, καθὼς καί στοῦ γεγονότος ὅτι ἡ συγκεκριμένη Κυριακή δὲν εἶχε κάποιο ξεχωριστὸ ἐορτολογικὸ περιεχόμενο. Κατὰ τὸν 11^ο – 12^ο αἰ. στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας στὴν Κωνσταντινούπολη ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα τιμῶνται οἱ Πατέρες τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπόλοιπων Οἰκουμενικῶν Συνόδων⁴.

Τὸ ἔργο τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου μπορεῖ νά ἀποτελέσει τὸ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος αὐτῆς τῆς Κυριακῆς, ὥστε τὸ ἐκκλησίασμα νά τὸ ἐμπεδώσει ἢ καὶ νά τὸ γνωρίσει. Βασικὸς σκοπὸς τῆς παρούσας ἐργασίας εἶναι νά διερευνήσει σέ σύγχρονα Ὀμιλιάρια ἢ Κυριακοδρόμια τὸ μήνυμα τῶν Πατέρων τῆς Νίκαιας καὶ τὸν τρόπο πού μεταδόθηκε στὸν σύγχρονο ἄνθρωπο. Ἡ ὀλοκληρωμένη ἐξέταση τοῦ θέματος περιλαμβάνει τὴν ἀπάντηση στὰ παρακάτω ἐρευνητικὰ ἐρωτήματα: α) Ποιὰ μηνύματα πού προέρχονται ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς Συνόδου μεταφέρθηκαν στοὺς ἀποδέκτες τῶν κηρυγμάτων; β) Πῶς καὶ ἂν συνδέθηκαν αὐτὰ τὰ μηνύματα μὲ τὰ ἀναγνώσματα τῆς ἡμέρας καὶ μὲ ποιὸν τρόπο; γ) Ποιὲς ἦταν οἱ κυριότερες κοινωνικο-πολιτισμικὲς ἀναπαραστάσεις πού ἐπιλέχθηκαν καὶ ἂν ἔλαβαν ὑπόψη τους τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο; δ) Μὲ ποιὰ σχήματα ἐκφρασης μεταδόθηκαν αὐτὲς οἱ θέσεις στοὺς σύγχρονους ἀποδέκτες;

Ἡ ἀπάντηση σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα περιλαμβάνει τὴν ἐρευνα σὲ 35 σύγχρονα κηρύγματα (ἀπὸ τὸ 1969 μέχρι καὶ τὸ 2025). Ἡ μέθοδος ἐρευνας εἶναι ποιοτικὴ καὶ ποσοτικὴ. Ἡ βασικὴ μεθο-

3. Ἰω. Φουντούλη, *Δογματικὴ λατρεία*, Θεσσαλονίκη 1997³, σ. 121.

4. Στοῦ ἴδιου, σ. 122.

δολογία στηρίζεται στὸ σχῆμα τῆς ἀνθρώπινης ἐπικοινωνίας⁵, τὸ ὁποῖο προσαρμόζεται στὶς ἀνάγκες τῆς συγκεκριμένης ἐργασίας. Εἰδικότερα ἐρευνῶνται ὁ ὁμιλητῆς (πομπός), τὸ μήνυμα, ὁ γλωσσικὸς κώδικας, οἱ ἐκφραστικοὶ τρόποι καὶ οἱ ἀποδέκτες. Ἐπιλέχθηκε ἡ θεματικὴ ἀνάλυση τῶν δεδομένων τῆς ἔρευνας, ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ κωδικοποίηση τῶν θεμάτων μὲ βάση τὰ ἐπιμέρους ἐρωτήματα⁶. Τὸ μήνυμα τῶν Πατέρων τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ὁ κοινὸς γλωσσικὸς κώδικας ἀποτελέσαν τοὺς σταθεροὺς παράγοντες στὴν ἔρευνα⁷.

Ἡ ἑορτὴ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὰ ἀναγνώσματα τῆς ἡμέρας

Ἡ ἐορτολογικὴ τοποθέτηση τῆς 7ης Κυριακῆς σχετίζεται μὲ τὸν θεματικὸ χαρακτήρα τῶν προηγούμενων καὶ τῶν μετέπειτα Κυριακῶν μετὰ τὸ Πάσχα. Ἡ τιμὴ τῶν Πατέρων εἶναι σὲ ἀρμονικὴ σύνδεση θεματολογικὰ μὲ τὴν Ἀνάσταση, τὴν Ἀνάληψη καὶ τὴν Πεντηκοστὴ πὺ ἀκολουθεῖ. Οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ μιὰ λογικὴ μετάβαση ἀπὸ τὶς γιορτὲς τῆς Ἀνάστασης καὶ τῆς Ἀνάληψης σὲ

5. Δ. Κούκουρα, *Μεθοδολογικὴ προσέγγιση Ὁμιλητικῶν κειμένων* (Λόγοι Ἐπισκόπων), ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 12.

6. V. Braun & V. Clarke, «Using thematic analysis in psychology», *Qualitative search in psychology*, 3 (2), 2006, σσ. 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qrp0630a>. Γ. Τσιώλη, «Ἡ θεματικὴ ἀνάλυση ποιοτικῶν δεδομένων», στὸ Γ. Ζαϊμάκη (ἐπιμ), *Ἐρευνητικὲς διαδρομὲς στὶς Κοινωνικὲς Ἐπιστῆμες. Θεωρητικὲς – μεθοδολογικὲς συμβολὲς καὶ μελέτες περίπτωσης*, Ἐργαστήριο Κοινωνικῆς Ἀνάλυσης & Ἐφαρμοσμένης Κοινωνικῆς Ἐρευνας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2018, σσ. 97-125.

7. Γιὰ τὴ σημασία τῶν σταθερῶν παραγόντων βλ. Δ. Κούκουρα, *Μεθοδολογικὴ προσέγγιση*, σ. 12. Πρβλ. τῆς ἴδιας, *Ἐκκλησία καὶ γλῶσσα. Ἐπικοινωνιακὴ προσέγγιση*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 23.

ἐκείνη τῆς Πεντηκοστῆς. Ὁ ἐνδιάμεσος σταθμὸς εἶναι ἡ Κυριακὴ τῶν Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ π. Εὐάγγελος Γκάνας, «αὐτὴ τὴν ἡμέρα, θυμόμαστε καὶ μνημονεύουμε τοὺς Πατέρες τῆς Πρώτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τοὺς συντάκτες τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, τὸ ὁποῖο οἱ χριστιανοί, ὡς ἓνα σῶμα, ἀπαγγέλλουμε σὲ κάθε Θεία Λειτουργία· οἱ Πατέρες αὐτοί, καὶ συνολικὰ οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας, μᾶς θυμίζουν τί σημαίνει νὰ παραμένει ἡ Ἐκκλησία ἐνωμένη καὶ σὰν ἓνα σῶμα νὰ λατρεύει τὸν Θεό»⁸.

Οἱ Πατέρες τῆς Νίκαιας μὲ τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως ὀριοθέτησαν τὴν ἀληθινὴ διδασκαλία καὶ δήλωσαν ἔμπρακτα τὴν ἐνότητα, ἀντιμετωπίζοντας συνοδικὰ τὴν αἵρεση. Συγχρόνως ἀπευθύνθησαν στὴν οἰκουμένη καὶ ἐπιβεβαίωσαν τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐκφράστηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστὸ καὶ τὸ σωτηριῶδες ἔργο του⁹. Σύμφωνα μὲ τὸν Νίκο Ματσούκα, τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως ἔχει διαχρονικὴ δυναμικὴ καὶ σπουδαιότητα. «Ἡ διατύπωση ἐνὸς συμβόλου εἶναι δείκτης καὶ περιχαράκωση τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη ζωὴ καὶ σκέψη. Ὅστος ἓνας τέτοιος δείκτης [...] εἶναι ὑποχρεωτικὸς ὁδηγὸς γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἀλήθειας καὶ τὴν ἀποφυγὴ ὁποιασδήποτε πλάνης. Γι' αὐτὸ κρατερός ἀγῶνας ἀναλαμβάνεται γιὰ τὴν στερῆσίν του, μιὰ καὶ ἐκφράζει τὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας»¹⁰. Ἡ δυναμικὴ αὐτὴ θεμελιώνεται στὴν Ἁγία Γραφή, λαμβάνει ἐορτολογικὸ χαρακτῆρα καὶ διδακτικὸ περιεχόμενο¹¹. Ἄλλωστε καὶ οἱ Πατέρες τῆς

8. Ε. Γκανᾶ (πρωτ.), *Παράδοξος βασιλιάς*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2018, σσ. 350-351.

9. Ἰω. Φουντούλη, *Λογικὴ λατρεία*, σ. 122.

10. Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία Β΄*. Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴν δυτικὴν χριστιανοσύνη, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 108.

11. Σ. Ἀγουρίδη, «Ζ΄ Κυριακὴ ἀπὸ τοῦ Πάσχα (Ἁγίων Πατέρων Α΄ Οἰκου-

Νίκαιας βασίσθηκαν στὴν πίστη καὶ τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν μαθητῶν τους¹².

Τὰ ἀναγνώσματα τῆς γιορτῆς συνδέονται μὲ τὰ ποικίλα μηνύματα τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Πιὸ συγκεκριμένα, τὰ ἀναγνώσματα τοῦ ἑσπερινοῦ προέρχονται ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως 14, 14-20 καὶ τὸ Δευτερονόμιον 1, 8-17. Τὸ πρῶτον ἀναφέρεται στὴ μοναδικὴ νίκη τοῦ Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος ἐπικεφαλῆς 318 ὑπηρετῶν νίκησε ὀλοκληρωτικὰ τοὺς 4 ἐνάντιους συμμάχους βασιλεῖς, ἀπελευθέρωσε τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἔλαβε τὴν εὐλογία τοῦ Μελχισεδέκ. Κατὰ ἀναλογία καὶ οἱ 318 Πατέρες τῆς Νίκαιας κατατρόπωσαν τοὺς αἰρετικούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Τὸ δεύτερον ἀνάγνωσμα περιγράφει τὸν διορισμὸ ἀπὸ τὸν Μωυσῆ τῶν κριτῶν, ἀνδρῶν σοφῶν, συνετῶν καὶ ἱκανῶν γιὰ νὰ καθοδηγήσουν τὸν λαόν. Οἱ Κριτὲς θεωροῦνται τύπος τῶν Πατέρων, πού ἐπέλεξε ὁ Χριστὸς γιὰ νὰ διαποιμάνουν τὴν Ἐκκλησία του¹³.

Στὴ θεία Λειτουργία τὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα προέρχεται ἀπὸ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, 20, 16-18· 28-36. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος καθὼς ἐπιστρέφει στὰ Ἱεροσόλυμα καλεῖ ἀπὸ τὴ Μίλητον, ὅπου βρίσκεται, τοὺς πρεσβυτέρους ἀπὸ τὴν Ἔφεσον. Ἀπευθύνεται σὲ αὐτοὺς ὡς ποιμένες πού ὀφείλουν ἀδιάκοπα νὰ φυλάσσουν τὸ ποίμνιον, δηλαδὴ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, καὶ νὰ τὸ διδάσκουν μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας πού ἀποκάλυψε ἡ θεία χάρις. Αὐτὸ ἄλλωστε ἔπραξαν οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου τῆς Νίκαιας καὶ ἀναδείχθηκαν

μενικῆς Συνόδου)», στὸ Σ. Ζουμπουλάκη (ἐπιμ.), *Κυριακοδρόμιον καὶ Ἑορτοδρόμιον. Γραπτὰ κηρύγματα βιβλικῶν θεολόγων στὰ Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2022, σσ. 338-340.

12. Γ. Φλορόφσκυ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις* (μτφρ. Δ. Τσάμη), ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 1991², σ. 135.

13. Ἰω. Φουντούλη, *Λογικὴ λατρεία*, σσ. 123-124.

σπουδαίοι ποιμένες. Τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα προέρχεται ἀπὸ τὸ κατὰ Ἰωάννην 17, 1-13 καὶ ἀποτελεῖ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἀρχιερατικὴ προσευχή. Ὁ Χριστὸς προσεύχεται γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες μαθητῶν του. Ὅπως ἐκεῖνος εἶναι ἐνωμένος μὲ τὸν Πατέρα ἔτσι νὰ εἶναι οἱ μαθητὲς του ἐνωμένοι, καὶ ζητᾷ τὴν προστασία τοῦ Πατέρα γιὰ νὰ διατηρηθοῦν στὴν πίστη οἱ Χριστιανοὶ καὶ νὰ εἶναι ἡ μαρτυρία τους ἀληθινή¹⁴. Οἱ Πατέρες τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρόσφεραν τὴ μαρτυρία τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς στὴν οἰκουμένη, ἀντιμετωπίζοντας τὴν αἰρετικὴ κακοδοξία καὶ διάσπαση. Ἔτσι λοιπὸν «τόλμησαν νὰ μιλήσουν γιὰ τὴ θέωση τῆς ἀνθρωπότητος»¹⁵.

Ἡ ἔρευνα

Ἡ ἐργασία περιλαμβάνει τὴν ἔρευνα σὲ 35 κηρύγματα ποὺ ἔρχονται ἀπὸ ἔντυπα ἢ ἠλεκτρονικὰ Κυριακοδρόμια ἢ Ὀμιλιάρια. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπαιτεῖται παρενθετικὰ νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ Κυριακοδρόμια ἢ Ὀμιλιάρια ἀποτελοῦν συλλογὲς ὀμιλιῶν, ποὺ ἐρμηνεύουν τὸ ἀγιογραφικὸ ἀνάγνωσμα τῶν Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους καὶ τῶν ἑορτῶν τοῦ ἑορτολογικοῦ κύκλου¹⁶. Οἱ πρῶτες συλλογὲς ἐντοπίζονται τὸν 11^ο αἰ.¹⁷, ἐνῶ μεγάλος ἀριθμὸς ἐκδίδεται ἀπὸ διάφορους ἔμπειρους κήρυκες ἀπὸ τὸν 20^ο αἰ. μέχρι καὶ τὶς ἡμέρες

14. Σ. Ἀγουρίδη, «Ζ΄ Κυριακὴ ἀπὸ τοῦ Πάσχα», σ. 338.

15. K. Ware, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία (μτφρ. I. Ροηλίδης), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2001, σ. 41.

16. Δ. Κούκουρα, Τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου. Μετάδοση καὶ πρόσληψη, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 98.

17. Α.-Α. Ζωγράφου (Ἐπισκόπου Ζήλων), Ὁ Γαβριὴλ Θεσσαλονίκης καὶ τὸ ἀποδιδόμενο εἰς αὐτὸν ἀνέκδοτο Ὀμιλιάριο, ΚΒΕ, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 108-109.

μας¹⁸. Σήμερα ἀπαντοῦν –ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔντυπα– καὶ τὰ ἠλεκτρονικὰ Κυριακοδρόμια ἢ Ὁμιλιάρια τῶν διαφόρων Πατριαρχείων, Ἀρχιεπισκοπῶν, Μητροπόλεων, ἐνοριῶν, Χριστιανικῶν Ἀδελφότητων, θεολογικῶν καὶ ἐνημερωτικῶν ἰστοτόπων¹⁹, ἀλλὰ καὶ ἰδιωτῶν.

Πομπὸς (κήρυκες – συγγραφεῖς)

Οἱ ὁμιλίες / λόγοι συγγράφηκαν ἀπὸ 26 κήρυκες, πὺ στὴν ἔρευνά μας ἀποτελοῦν τὸν πομπό. Ὅλοι εἶναι Ἑλληνες καὶ διακονοῦν ἢ ὑπάγονται σὲ διάφορες Ἐπαρχίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, στὶς Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, στὴ Διασπορά, στὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου καὶ στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας καὶ εἶναι ἀπόφοιτοι τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης²⁰. Ἀνώτατες σπουδὲς παρατηρήθηκαν κυρίως στοὺς νεότερους συγγραφεῖς. Σὲ αὐτοὺς διαπιστώθηκε ποιότητα κειμένων καὶ ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση τῶν ἐπιχειρημάτων. Ἡ συγγραφή κηρυγμάτων κατὰ πλειοψηφία ἀπὸ Ἐπισκόπους φανερώνει τὴν εὐθύνη τους νὰ διδάξουν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ.

18. Δ. Κούκουρα, *Τὸ κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διαμόρφωσή του. Ὁμιλία – Δόγος*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 277. Ν. Τσιρέβελου, *Τὸ μήνυμα τῶν Χριστουγέννων. Μελέτη σὲ σύγχρονα Ὁμιλιάρια*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2021, σσ. 25-30.

19. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται «Πεμπτουςία. Ὁρθοδοξία – Πολιτισμὸς – Ἐπιστῆμες», διαθέσιμη ἢ ἰστοσελίδα στὸ <https://www.pemptousia.gr/> καθὼς καὶ Orthodoxia Info διαθέσιμο στὸ <https://orthodoxia.info/news/>

20. 10 Ἐπίσκοποι (1 Ἀρχιεπίσκοπος), 8 πρεσβύτεροι (2 ἔγγαμοι, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἀρχιμανδρίτες μετέπειτα 3 χειροτονήθηκαν Ἐπίσκοποι), 1 διάκονος, 3 λαϊκοὶ (οἱ 2 καθηγητὲς ΑΕΙ), 4 ἀπὸ γραφεῖα Τύπου Μητροπόλεων καὶ ἀπὸ ἰστότοπους μὲ ἐνημερωτικὸ ἐκκλησιαστικὸ περιεχόμενο.

Μορφή (λογοτεχνικό είδος) κηρύγματος

Στήν παρούσα έρευνα καταγράφηκαν 31 όμιλίες και 4 λόγοι (12, 28, 30, 34)²¹. Από τις 31 όμιλίες, οι 30 έχουν τὰ χαρακτηριστικά τῆς ανωτέρας και μόνο 1 (23) τῆς κατωτέρας. Από τις ανώτερες όμιλίες οι 5 έρμηνεύουν τὸ αποστολικὸ ανάγνωσμα και οι 25 τὸ εὐαγγελικό. Ἡ κατωτέρα όμιλία αναφέρεται στὸ εὐαγγελικό ανάγνωσμα. Οι όμιλίες μεταδίδουν τὸ μήνυμα τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, συνδέοντάς το με τὴν έρμηνεία τοῦ αποστολικοῦ ἢ εὐαγγελικοῦ ανάγνωσματος. Τὸ περιεχόμενο τῶν λόγων αναπτύσσει ἐξ ολοκλήρου θεματολογία σχετικά με τὴν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο, δίχως καμία ἢ με ἐλάχιστη αναφορά στὰ ανάγνωσματα τῆς ἡμέρας.

Πρόλογος

Ὁ «Πρόλογος» αποτελεί βασικό στοιχείο τοῦ κηρύγματος, γιατί προσφέρεται για νὰ ἐλκύσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴν προσοχὴ τῶν ἀποδεκτῶν. Στὴν έρευνά μας οι περισσότερες θεματικὲς παράγραφοι ἐξηγοῦσαν τὴν περικοπὴ με ἀπλά λόγια ἢ ἀναφέρθηκαν στὴ γιορτὴ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐντύπωση προκαλοῦν τὰ κηρύγματα 5, 13, 14 και 27 για τὴν έντονα βιωματικὴ έναρξη. Τὸ ρητὸ παρατηρήθηκε σὲ όρισμένα κηρύγματα. Σὲ αὐτὲς τις περιπτώσεις ἢ ἐπιλογή προέρχεται συνήθως ἀπὸ τὸ αποστολικὸ ἢ εὐαγγελικό ανάγνωσμα και τὸ ρητὸ αποτελεί τὴν κεντρικὴ ιδέα τῶν ὄσων θὰ ἀκολουθήσουν.

21. Οι ἀριθμοί στις παρενθέσεις παραπέμπουν στὸ κάθε κήρυγμα. Ἡ λίστα με τὰ κηρύγματα ποὺ έρευνήθηκαν ὑπάρχει στὸ Παράρτημα στὸ τέλος τῆς παρούσας έργασίας.

Μήνυμα

Τὸ μήνυμα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναπτύχθηκε μὲ ποικίλους τρόπους. Μία ὁμάδα κειμένων ἐστιάζει στὴ σπουδαιότητα τῆς γιορτῆς καὶ τὴ διακήρυξη τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀπὸ τοὺς Πατέρες (23, 30). Οἱ δογματικὲς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ἀποτελέσαν ὁμοίως κεντρικὸ θέμα. Οἱ Πατέρες διακήρυξαν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ ἔγινε ἄνθρωπος γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος θεὸς (25). Μὲ τὴν ἀνάστασή του νίκησε τὸν θάνατο καὶ ἀπελευθέρωσε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ φθορὰ (3, 26, 35). Σὲ ἓνα μόνο κείμενο ἔγινε ἀναφορὰ στὰ ὑποστατικὰ ιδιώματα καὶ ἀναλύθηκε ἐπιμελῶς ἡ σημασία τῶν ὄρων «ὑπόσταση», «ἀλληλοπεριχώρηση», «ὁμοούσιος» (4). Ἐξάλλου οἱ κήρυκες τόνισαν ὅτι οἱ δογματικὲς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ἢ ἀλλιῶς «Ὅροι» ἀποτελοῦν προτάσεις ζωῆς (5, 27). Δόγμα καὶ ἦθος συμπορεύονται καὶ ἔχουν ποιμαντικὲς προεκτάσεις (27, 31). Τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως ἀποτελεῖ ἓναν πρακτικὸ ὁδηγὸ σωτηρίας (8, 12, 34).

Ἡ Ἀρχιερατικὴ Προσευχὴ ἀποτελεῖ τὴν παρακαταθήκη τοῦ Χριστοῦ (2, 23). Οἱ Πατέρες ἐφαρμόζουν στὴν πράξη τὴν προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ (13) μὲ τὴ σύγκλιση τῆς Συνόδου (33) καὶ τοὺς ἀγῶνες γιὰ εἰρήνη καὶ ὁμόνοια (2, 4, 23, 17, 24). Οἱ Πατέρες βίωσαν τὴν ἐνότητα μὲ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ (4, 15) καὶ ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν αἱρέσεων. Εἰδικότερα περιγράφονται οἱ ἀγῶνες ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Πατέρων ἐναντία στὸν Ἄρειο (6, 28). Γιὰ τοὺς κήρυκες, ἡ αἴρεση ἀποτελεῖ νοσηρὴ (67) καὶ ἐγωκεντρικὴ κατάσταση (15, 17). Οἱ Πατέρες λειτουργοῦν ὡς γιατροὶ ἀπέναντι στοὺς αἰρετικούς (12). Οἱ θέσεις αὐτὲς συνδέονται μὲ τὴν ἐσχατολογία καὶ τὴ σωτηριολογία (1, 32). Δὲν ἔλειψαν ὅμως, τὰ κηρύγματα ποὺ σύνδεσαν τὴν ἐσχατολογικὴ καὶ σωτηριολογικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ παρὸν (1, 10, 25, 32).

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος (βλ. ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα) προβλήθηκε ὡς πρότυπο τῶν Πατέρων τῆς Νίκαιας (7, 8, 9). Ἐξάλλου καὶ οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου προβάλλονται ὡς διαχρονικὸ πρότυπο, γιατί εἶναι ἐν Χριστῷ παιδαγωγοί, φρουροὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ ὀρθόδοξου ἡθους (30), πρότυπα θυσίας (18), θεοφόροι, νυμφαγωγοὶ εἰς Χριστὸν (17, 18) καὶ ὁδοδείκτες γιὰ τὴ θέωση (24). Παρουσιάστηκε τὸ ἔργο συγκεκριμένων Πατέρων, ὅπως τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἀγίου Νικολάου, ἀγίου Ἀχιλλίου, καὶ ἀναδείχθηκε τὸ βίωμα (21) καὶ ἡ πνευματικὴ χαρὰ, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Χριστός, ἀλλὰ καὶ ὡς καρπὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Περμπουσία αὐτοῦ τοῦ βιώματος εἶναι ὅτι ὁ θάνατος δὲν ἀποτελεῖ τὸ τέλος καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰώνια (1, 5, 9, 10, 20, 21, 32).

Σύγχρονος ἄνθρωπος

Ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος δίνει τὴν ἀφορμὴ στοὺς κήρυκες νὰ ἀναπτύξουν διάφορα σύγχρονα ἢ ἐπίκαιρα θέματα καὶ νὰ προβληματίσουν τοὺς ἀποδέκτες. Τὰ περισσότερα κηρύγματα διακρίνονται γιὰ τὴν προσπάθεια μετάδοσης τοῦ βασικοῦ μηνύματος στὶς ἀνάγκες καὶ τὶς ἀναζητήσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Τὰ κυριότερα θέματα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὸ κήρυγμα γιὰ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο καὶ τὸ μήνυμά της γιὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο ἀναφέρονται στὴν ποιμαντικὴ, τὴν ἐνότητα, τὴ μαρτυρία καὶ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δυσκολιῶν κυρίως τοῦ ἀστικοῦ περιβάλλοντος.

Εἰδικότερα ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ ποιμαντικὴ διακονία τῶν κληρικῶν ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ εἶναι σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὴ συνεργασία τῶν λαϊκῶν. Ὅπως ἀναφέρει ἓνας κήρυκας, «Οἱ Πατέρες δὲν εἶπαν ἐλάτε νὰ σᾶς σώσουμε ἀλλὰ νὰ πιαστοῦμε χέρι χέρι καὶ νὰ σωθοῦμε» (14: σ. 163). Ἰδιαίτερα σημαντικὴ εἶναι ἡ σωστὴ διοίκηση, ἐνῶ δὲν παραλείπονται οἱ ἀναφορὲς σὲ κληρικούς

ποὺ σκανδαλίζουν καὶ ἀσκήθηκε ἔντονη κριτικὴ (2, 7, 14). Στὴν Ἐκκλησία δὲν εἶναι λίγες οἱ φορὲς ποὺ κυριαρχεῖ ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία καὶ πολλοὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ προκαλοῦν τὸ κοινὸ αἴσθημα περὶ ἠθικῆς μὲ τὰ λόγια καὶ τὶς πράξεις τους (2). Ἀναγκαῖα κρίθηκε ἡ προσωπικὴ ἐργασία τῶν κληρικῶν γιὰ νὰ μὴν προκαλοῦνται οἱ Χριστιανοὶ καὶ εἰδικότερα οἱ νεοφώτιστοι ἀλλὰ καὶ οἱ ἀδύναμοι πνευματικὰ ἄνθρωποι (7). Ἡ ἐξατομικευμένη ποιμαντικὴ ἀγωγή καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς προσωπικῆς ἐπικοινωνίας ἐπιδιώκουν τὴν ὑποστήριξη ὅσων ἔχουν χάσει τὸν δρόμο στὴ ζωὴ τους καὶ ἀναζητοῦν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν παρηγοριά. Χρέος τῶν ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνάντηση μὲ κάθε ἄνθρωπο, ἡ σύναψη εἰλικρινῶν σχέσεων καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἐνότητας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις οἰκοδομοῦνται μὲ τὴν ἔμπρακτη ἀγάπη, ἐνώ ρητὰ τονίζεται ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἐπίκρισης καὶ τῆς δυσμενοῦς κριτικῆς. Αὐτὸ ἄλλωστε δίδαξαν μὲ τὴ ζωὴ τους οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου (8). Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἓνα πλοῖο ποὺ ταξιδεύει στὸν κόσμον καὶ τὸν χρόνο. Ὡς πλοῖο χρειάζεται ὅλα τὰ μέλη ἀλλιῶς θὰ βυθιστεῖ. Ἐγωισμοί, συμφέροντα καὶ ἔριδες δημιουργοῦν σχίσματα (13). Βέβαια πολλοὶ δημιουργοῦν μιὰ ιδεώδη εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας ποὺ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα. Παρόλα τὰ ἁμαρτήματα τοῦ κλήρου ἀκόμη καὶ σήμερα ὑπάρχουν ἀγωνιστὲς καὶ πνευματοφόροι κληρικοί, ποὺ βιώνουν τὴν Ἐκκλησία ὡς κοινωνία προσώπων (14).

Μιὰ ομάδα κηρυγμάτων ἀναφέρθηκε στὴ σημασία τῆς ἐνότητας. Τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καλεῖται νὰ εἶναι ἐνωμένο ξέχωρα ἀπὸ τὶς οὐμανιστικὲς ιδεολογίες καὶ φιλοσοφίες, ὅπως κάνουν οἱ αἱρετικοί (6). Τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως εἶναι διαχρονικὸ καὶ θέτει τὰ ὅρια ἀπέναντι στὸν ηθικισμὸ, τὴν αὐτοθέωση καὶ τὴ φθορὰ τοῦ κόσμου, ποὺ διαβρώνει τὴν ἐνότητα. Εἶναι ὁ δρόμος γιὰ τὴν πραγματικὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι σὲ γκουρού, μάρτυρες τοῦ

Ἰεχωβά, ἀποκρυφιστές καὶ ἄλλους ποὺ παραπλανοῦν τὸν λαό. Τὸ μήνυμα εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος θεὸς (12). Οἱ Πατέρες προετοιμάζουν τοὺς χριστιανούς γιὰ νὰ ἔχουν τὸ σθένος νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἐχθρούς. Οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ σήμερα δὲν εἶναι τόσο οἱ αἵρετικοὶ ἢ οἱ ἄθεοι, ἀλλὰ οἱ Χριστιανοί, ποὺ ἀγνοοῦν τὴν πίστη καὶ μισοῦν τὴ μητέρα Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωση. Οἱ καλοὶ Χριστιανοὶ εἶναι καὶ καλοὶ πολῖτες. Ἐπομένως ἀπαιτεῖται οἱ Χριστιανοὶ μὲ τὴ στάση τους νὰ μὴ γίνονται ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ νὰ μιμοῦνται τὸ παράδειγμα τῶν Πατέρων καὶ νὰ ἔχουν ἐμπιστοσύνη στὶς ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας (11).

Ὅρισμένα κηρύγματα συνδύασαν τὴν ἀρχιερατικὴ προσευχὴ μὲ τὸ αἶτημα γιὰ ἐνότητα καὶ ἐστίασαν στὸν οἰκουμενικὸ καὶ διαχριστιανικὸ διάλογο (23). Εἰδικότερα ἀναφέρθηκαν στὴν προσδοκία τῆς ἐποχῆς γιὰ πανανθρώπινη καὶ πανχριστιανικὴ ἐνότητα. Ἡ διχόνοια, τὸ μῖσος καὶ ἡ διαίρεση εἶναι πιὸ εὐκόλες ἀπὸ τὴν ἐνότητα. Ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἐνότητα εἶναι δῶρο Θεοῦ (4). Συνάμα ὑπογραμμίσθηκε ὅτι ἡ ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπαιτεῖ ὁ διάλογος νὰ μὴ διεξάγεται σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὶς μεθοδεύσεις τῶν διπλωματῶν ἢ τῶν πολιτικῶν, ἀλλὰ νὰ εἶναι οὐσιαστικός. Ἐπομένως ἀπαιτεῖται νὰ καλλιεργεῖ τὴ βαθιὰ γνωριμία γιὰ ἐνότητα στὴν ἐν Χριστῷ πίστη. Στὸ συγκεκριμένο κήρυγμα δίνονται παραδείγματα γιὰ τὸν διάλογο Ὁρθοδόξων καὶ Καθολικῶν, ἐνῶ τονίζεται ἡ σπουδαιότητα νὰ συμμετέχουν σύγχρονοι πατέρες, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀγιότητά τους (4). Ἄλλα κηρύγματα ἐστιάζουν στὸν μυστηριακὸ χαρακτήρα τῆς ἐνότητας, ὁ ὁποῖος διακρίνεται ἀπὸ συμφεροντολογικὲς ἐπιδιώξεις. Βασικὴ προϋπόθεση ἀποτελεῖ ἡ ἀναγνώριση τῶν παθῶν καὶ τῶν ἀστοχιῶν ποὺ ὁδήγησαν στὰ σχίσματα τῆς ἱστορίας. Συγχρόνως ἐπισημαίνεται ὁ ρόλος τοῦ Ἁγί-

ου Πνεύματος γιὰ τὴν οἰκοδομὴ τῆς ἐνότητος καὶ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἑνώσεως. Οἱ Πατέρες ἐργάστηκαν γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς ἐνότητος μὲ τὶς Συνόδους. Αὐτὸ ποὺ ἀπαιτεῖται σήμερα εἶναι ὁ διάλογος καὶ οἱ ἐντιμὲς προσπάθειες γιὰ ἐνότητα, ὥστε νὰ φωτιστοῦν οἱ «τσακισμένες» ζωὲς τῶν Χριστιανῶν (6).

Ποικίλες ὁμιλίαι ἐστίασαν στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν καὶ σύνδεσαν τὸ ὀρθόδοξο ἥθος μὲ τὸ δόγμα. Οἱ θέσεις σὲ κοινωνικὰ ζητήματα παρατηροῦνται πιὸ ἐντονα σὲ κείμενα ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 90 καὶ μετὰ. Οἱ Πατέρες ἀγωνίσθηκαν καὶ ἀγωνιοῦσαν γιὰ νὰ γίνῃ κατανοητὸ τὸ δόγμα ὡς τρόπος ζωῆς (17). Ἡ ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁποία ὑπερασπίστηκαν οἱ Πατέρες, ἔχει καὶ κοινωνικὴ ἀναφορά. Ὁ θάνατος ποὺ βιώνουν καθημερινὰ οἱ ἄνθρωποι πηγάζει ἀπὸ τὰ πάθη, τὶς ἀδυναμίες καὶ τὰ ποικίλα κοινωνικὰ προβλήματα (25). Ἡ Ἀνάσταση προσφέρει ἐλπίδα καὶ ἀνακούφιση ἀπὸ τὶς δυσκολίες (18). Εἰδικὰ ἡ ἐνότητα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἡ προσευχὴ τοῦ Χριστοῦ γιὰ ἐνότητα τῶν μαθητῶν τοῦ ἀποτελεῖ «ἐνθάρρυνση καὶ στήριγμα γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν. Εἰδικὰ στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ μοναξιά, ἡ ἀπελπισία, ἡ σκληρότητα καὶ ἡ ἀπανθρωπιά ποὺ ζοῦμε, στρέφουμε τὰ μάτια στὸν Θεάνθρωπο Λυτρωτὴ» (35).

Ἐξάλλου γίνεται εἰδικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὴν προσευχὴ στὴ ζωὴ τῶν Πατέρων. Ἡ προσευχὴ εἶναι τὸ ὄξυγόνο στὴ ζωὴ τους (5). Ἡ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ὡς ἀφετηρία τὴ μετοχὴ στὰ Μυστήρια καὶ ἀντανακλᾶται στὴν καθημερινότητα, ὅπως δίδαξαν οἱ Πατέρες μὲ τὴν ταπείνωση καὶ τὴν προσευχὴ (33). Οἱ Χριστιανοὶ καλοῦνται νὰ βασισθοῦν στὴν προσευχὴ καὶ τὴ συνεργασία γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν διάφορα κοινωνικὰ ζητήματα, ὅπως ἡ κατάθλιψη, ἡ φτώχεια, ἡ ἀδικία. Ἔτσι στηρίζουν τὸν σύγχρονο ἀπελπισμένο ἄνθρωπο (5) καὶ μποροῦν νὰ τὸν βοηθήσουν στὴ διαχείριση τοῦ

πόνου (20). Ἐγωισμοί, συμφέροντα καὶ ἔριδες δημιουργοῦν σχίσματα καὶ τραύματα (13). Οἱ Πατέρες πρόσφεραν τὸ παράδειγμα γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζουν οἱ Χριστιανοὶ τὰ πάθη καὶ τὰ τραύματα καὶ φανέρωσαν τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἔνωση μὲ τὸν Σωτήρα, τὴν πίστη καὶ τὸν κατὰ Χριστὸ πόθο (21).

Ἐξάλλου διάχυτος εἶναι ὁ ρόλος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου καθὼς καὶ στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἡ χαρὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στηρίζει τὸν ἀπελπισμένο ἄνθρωπο (5) καὶ τὸν βοηθάει στὴ διαχείριση τοῦ πόνου (20). Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ ἀκολουθήσει τὸ παράδειγμα τῶν Πατέρων καὶ νὰ γευθεῖ τὴ ζωὴ ποὺ χαρίζει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Μιὰ τέτοια ζωὴ διώχνει τὴ μοναξιά, μᾶς γεμίζει χαρὰ καὶ μᾶς ἐνθαρρύνει νὰ προσφέρουμε στὸν συνάνθρωπό μας (32). Ὅλο τὸ βίωμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ χαρμολύπη. Οἱ θλίψεις τῆς ζωῆς δὲν ματαιώνουν τὴν πνευματικὴ χαρὰ (21).

Σὲ πολλὰ κηρύγματα τὸ μήνυμα τῆς ἑορτῆς ἀνέδειξε τὴν ἀνάγκη γιὰ φιλανθρωπία πρὸς τοὺς ἀδύναμους, ἐνῶ σὲ ἐλάχιστα κατανόηθηκε μὲ ἠθικιστικὲς νόρμες. Οἱ Πατέρες προβλήθηκαν ὡς πρότυπα. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μιὰ κοινότητα ποὺ διαλέγεται μὲ τὸν σύγχρονο κόσμο. Ὁ διάλογος ἀποτελεῖ ταυτοτικὸ τῆς στοιχεῖο, ὅπως ἔμπρακτα δίδαξαν οἱ Πατέρες. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀπορρίπτει τίποτα καὶ διαλέγεται μὲ τὶς ἐπιστῆμες (3) καὶ τὰ τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα (26). Αὐτὸς ὁ διάλογος σὲ κοινωνικὸ ἐπίπεδο καλλιεργεῖ δεξιότητες, ὅπως εἶναι ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς (32) καὶ προάγει τὴν πορεία τοῦ Ἔθνους (16). Ἡ ἀναφορὰ στὸ «Ἔθνος» δὲν ἔχει ἐθνικιστικὸ περιεχόμενο. Κυρίως ὁμως τονίσθηκαν στὰ περισσότερα κηρύγματα οἱ ἀξίες τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς συμπόνοιας, τῆς ἐνσυναίσθησης καὶ τῆς ἔμπρακτης ἀγάπης ποὺ ἐκφράζει ἡ Σύνοδος ὡς συμπόρευση καὶ ἀπεικόνιση ἔμπρακτη τοῦ δόγματος.

Στὰ πιὸ πρόσφατα κηρύγματα ἐπισημάνθηκε ὁ κίνδυνος τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος καὶ τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐπανευαγγελισμό τῶν Ὁρθοδόξων ἀλλὰ καὶ ἡ μαρτυρία σὲ ὅλα τὰ Ἔθνη. Εἰδικότερα μιὰ ὁμάδα κηρυγμάτων ἔδωσε ἔμφαση στὴν προσφορά τῶν Χριστιανῶν στὸν κοινωνικὸ χῶρο μέσα ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν Πατέρων (18). Ἡ διακονία ἀποτελεῖ βασικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξήγησαν ἀνθρωπολογικὰ τὸ δόγμα (19) καὶ μετέδωσαν μὲ ἀπλὰ λόγια τὴ σπουδαιότητα τοῦ σταυρωτικοῦ καὶ αὐτοθυσιαστικοῦ τρόπου ζωῆς σὲ καθημερινὴ βίαση (1), προσφέροντας καὶ πρακτικὰ παραδείγματα (17). Παρότρυναν σὲ μίμηση τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Πατέρων (20). Ἔτσι συνδύασαν τὴν οἰκοδομὴ στὴν πίστη μὲ τὴ μαρτυρία.

Τὸ βίωμα ποὺ διαφύλαξαν οἱ Πατέρες μὲ τις ἀποφάσεις τους ἔχει ὡς ἀφετηρία τὴν ἐμπειρία τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐκφράζεται ὡς μαρτυρία στὸν κόσμο (9, 10). Αὐτὴ τὴν ἐμπειρία καλοῦνται οἱ Χριστιανοὶ νὰ τὴν καταθέσουν μὲ τὴ ζωὴ τους στὸν κόσμο. Ὅσο πιὸ γνήσιο αὐτὸ τὸ βίωμα, τόσο πιὸ πολὺ οἰκοδομεῖται ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας (10: σ. 211). Ἡ πίστη δὲν εἶναι θεωρία ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τῶν Πατέρων εἶναι πράξη, ἔμπρακτο κήρυγμα στὴν καθημερινὴ ζωὴ (1), ζωὴ μὲ ἔργα ἀγαθὰ ποὺ μαρτυροῦν τὴ γνήσια ἀγάπη μας πρὸς τὸν Σωτήρα μας Χριστό (32).

Οἱ Πατέρες τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου διαφύλαξαν καὶ διέδωσαν τὸ Εὐαγγέλιο στὴν οἰκουμένη, μεταδίδοντας ζωντανὸ καὶ ἀνόθευτο τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ (7). Μέσα ἀπὸ τὴ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὴν ἀλληλεπίδραση τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομεῖται ἡ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν, ποὺ ἔχει ὡς θεμέλιο τὴ θεία Εὐχαριστία (9). Οἱ Χριστιανοὶ καλοῦνται σήμερα νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά τους καὶ νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὸν εὐαγγελισμό τῶν Ἐθνῶν μέσῳ τῆς ἱεραποστολῆς (16, 17) ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπανευαγ-

γελισμὸ τῶν Χριστιανῶν (11, 22) καὶ τὴν ἔξοδό τους στὴν κοινωνία μὲ ἔμπρακτη ἀγάπη (13, 16, 22, 32). Ἡ ἐνότητα εἶναι ἡ βάση τῆς ἐν Χριστῷ μαρτυρίας καὶ θεμελιώνεται στὴν προσευχή καὶ τὴν καλλιέργεια τῶν ἀξιών γιὰ εἰρήνη, συμφιλίωση, καταλλαγή (19). Ἐξάλλου ὑπογραμμίσθηκε ὅτι αὐτὴ τῆ ζωῆ ἐνότητας οἱ Χριστιανοὶ δὲν δικαιοῦνται νὰ τὴν κρατήσουν ἐγωστικὰ γιὰ τὸν ἑαυτό τους ἀλλὰ ἔχουν τὸ χρέος νὰ τὴ μοιραστοῦν, δίνοντας τὴν ἐν Χριστῷ μαρτυρία στὴν κοινωνία (25).

Σὲ ἕνα κήρυγμα ἐπισημάνθηκε, ὅτι σήμερα ποῦ ὁ κόσμος διψᾷ γιὰ ἐνότητα, ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὸ παράδειγμα τῶν Πατέρων, μέσα ἀπὸ τὴν ἔμπρακτη ἀγάπη φανερώνει ἕναν καινούριο κόσμο, ποῦ ἀντιμετωπίζει τὸ κακό. Αὐτὸς ὁ τρόπος ζωῆς εἶναι εὐχαριστιακὸς καὶ μέσῳ αὐτῆς τῆς συνάντησης καὶ τῆς συμπόρευσης τῶν Χριστιανῶν ἀναδεικνύεται ὁ τρόπος ἀντιμετώπισης τοῦ κακοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος ποῦ προτείνει πρὸς τὸν κόσμο ἡ Ἐκκλησία (14). «Μόνο ἐνωμένη ἡ Ἐκκλησία θὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου καὶ θὰ ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴ μεταμόρφωση. Ἡ Ἐκκλησία ἂν ἐξομοιωθεῖ μὲ τὸν κόσμο (π.χ. ἰδεολογίες, ἐθνοφυλετισμούς, πολιτικὰ συμφέροντα) τότε χάνει τὴν ἀποστολή της» (23).

Τεκμηρίωση στὶς πηγές

Ἡ τεκμηρίωση τῶν παραπάνω θεολογικῶν θέσεων κυρίως σὲ βιβλικὰ χωρία, ἀλλὰ καὶ πατερικὰ καὶ ὑμνογραφικὰ παραθέματα, ἀποδεικνύει τὴν ἄριστη γνώση τῆς παράδοσης ἀπὸ τοὺς κήρυκες. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Συνόδου, οἱ θέσεις τεκμηριώθηκαν στοὺς Ἰωάννη Χρυσόστομο, Οἰκουμένιο, Ἰωάννη Δαμασκηνό, Ἰουστῖνο Πόποβιτς. Κυρίαρχες ἦταν οἱ ἀναφορὲς στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο. Συγχρόνως φανερώνει καὶ τὴ δυναμικὴ τοῦ μηνύματος τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων. Ἐξάλ-

λου διαπιστώθηκαν πολλὰ κηρύγματα ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ πατερικὸ ὁμιλητικὸ παράδειγμα, δηλαδὴ ἄριστη γνώση τῶν Γραφῶν, θύραθεν παιδεΐα καὶ δημιουργικὴ ἀφομοίωση τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος²². Τρία κηρύγματα παραπέμπουν σὲ διάφορες θύραθεν πηγές, περισσότερο σχετικές μὲ τὴ φιλοσοφία ἢ τὴν ἐπιστήμη (20, 30) καὶ τὸν Πασκάλ (20). Σὲ ἓνα κήρυγμα ἀναφέρεται ἡ στιχουργὸς Λίνα Νικολακοπούλου καὶ οἱ στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ της «Δι' εὐχῶν», τὸ ὁποῖο συνδέεται μὲ τὴν εὐχὴ γιὰ μίμηση τῶν Πατέρων: «Ἀκροτελεύτιος θύμηση, τῆς τῶν στιχουργικῶν δρωμένων κορυφαίας Ἑλληνίδος στιχουργοῦ Λίνας Νικολακοπούλου: “Δι' Εὐχῶν τῶν Ἁγίων τῆς γῆς, ὄρατῆς καὶ ἀοράτου πληγῆς. Δι' Εὐχῶν τῶν Ἁγίων ποὺ κλαῖς, ποὺ μπορεῖς σ' ἀγαπάω νὰ λές. Δι' Εὐχῶν τῶν Ἁγίων κι Ἄεϊ, μὲ Θεοῦ πνοή”» (30).

Ἐπίλογοι

Ὁ ἐπίλογος εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὸς γιὰ τὸ κήρυγμα. Ἀποτελεῖ τὰ τελευταῖα λόγια καὶ συνήθως αὐτὸ ποὺ διατηρεῖται στὴ μνήμη τῶν ἀποδεκτῶν. Οἱ κήρυκες ἐπέλεξαν διάφορους τρόπους γιὰ νὰ μεταδώσουν τὸ μήνυμά τους στὴν κατακλείδα τῶν ὁμιλιῶν / λόγων. Ἔτσι διαπιστώθηκαν ἐπίλογοι κυρίως: α) μὲ περίληψη ὅσων ἀναφέρθηκαν, β) μὲ προτροπές ποὺ ἀποτελοῦν προέκταση τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τῶν διδαγμάτων, γ) εὐχές γιὰ εἰρήνη, μίμηση τῶν Πατέρων τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἓνα γιὰ ἀπόκτηση τῆς αἰώνιας ζωῆς, καὶ τέλος δ) ὁ συνδυασμὸς προτροπῶν μὲ εὐχές. Ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ κηρύγματος μὲ ἀνακεφαλαίωση, ρητορικὴ ἐρώτηση, κάποιον χωρίο ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή ἢ

22. Δ. Κούκουρα, Ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ. Διαχρονικὴ μελέτη, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 285.

παράθεμα από ύμνους και προσευχές, παρατηρήθηκε λιγότερες φορές.

Οι αποδέκτες τῶν ὁμιλιῶν / λόγων

Σε ὀρισμένα κηρύγματα ἀναφέρονται οἱ ἀποδέκτες τους ἢ παρατηρήθηκαν στοιχεῖα ποῦ ὀδηγοῦν στήν ταυτότητά τους. Οἱ ἀποδέκτες αὐτοὶ προσανατολίζουν τὸ μήνυμα καὶ τὴ γλωσσικὴ ἐπιλογή τοῦ κηρύγματος.

Σε ἀρκετὲς ὁμιλίες καὶ λόγους γίνεται ἀναφορὰ στοὺς πιστοὺς τῶν Μητροπόλεων καὶ σὲ εὐχὲς γιὰ μίμηση τῶν Πατέρων καὶ πιστότητα στὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου. Αὐτὲς οἱ προτροπὲς ἔγιναν ὅλες ἀπὸ Ἐπισκόπους πρὸς τὸ ποιμνιό τους. Καταγράφηκαν συμβουλὲς πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς μικρῶν πόλεων καὶ χωριῶν τῆς Μακεδονίας, τοῦ Ἡρακλείου, τῆς Πιερίας, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου. Ἐνα κείμενο (23) ἀπευθύνεται ἀποκλειστικὰ σὲ ἱεροκέρυκες, κληρικοὺς καὶ φοιτητὲς / φοιτήτριες τῆς θεολογίας. Ἡ ἐρμηνεῖα τῆς περικοπῆς μὲ ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση ὀδηγεῖ σὲ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα.

Συζήτηση – Συμπεράσματα

Τὸ μήνυμα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναπτύχθηκε μὲ βάση τὸ πατερικὸ πρότυπο καὶ τὸ προσωπικὸ ὕφος κάθε κήρυκα. Τὰ πιὸ πολλὰ κηρύγματα εἶναι ὁμιλίες, μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνώτερης ὁμιλίας. Ἐπομένως ἐπιλέγεται μιὰ κεντρικὴ ἰδέα καὶ οἱ ὑπόλοιπες θεματικὲς τοῦ κειμένου ὑπηρετοῦν τὸ κεντρικὸ θέμα γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ ἀποστολικὸ ἢ τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα²³. Ἡ

23. Ν. Τσιρέβελου, *Τὸ μήνυμα τῶν Χριστουγέννων*, σ. 20 κ.ἑξ.

διάρκεια τῶν περισσότερων κηρυγμάτων εἶναι ἀπὸ 8 μέχρι 12 λεπτά. Τὸ γεγονός αὐτὸ φανερώνει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κηρύκων νὰ μεταδώσουν σύντομα τὸ θεολογικὸ μήνυμα. Ἐξάλλου διαπιστώθηκε ποικιλία στὴν ἐπιλογή τῶν θεματικῶν προτάσεων, μὲ γενικὲς διαπιστώσεις καὶ στίχους ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, τοὺς Πατέρες καὶ λιγότερο ἀπὸ τὴν ὑμνογραφία.

Οἱ ὁμιλητὲς ὑπογράμμισαν τὴ σπουδαιότητα τῆς ἐνότητας τῶν Χριστιανῶν καὶ τῆς φανέρωσής της στὴν κοινωνία. Ἡ ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ Πατέρα μὲ τὸν Υἱὸ Θεό. Κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ δόγμα δὲν ἀποτελεῖ μιὰ νοητικὴ κατασκευή, ἀλλὰ τρόπο ζωῆς καὶ διδάσκει τὴν ἀλήθεια. Κριτήριό τῆς ἀλήθειας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς καὶ τὸ κήρυγμα μεταδίδει τὴν πίστη καὶ τὴν ἐμπειρία τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων, ὅπως μεταδίδεται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιά²⁴. «Ἡ συντήρηση, ἡ διάδοση, ἡ ἐφαρμογή, ἡ καρποφορία, ἡ ἐρμηνεία καὶ ὁ ὀρισμὸς τῶν δογμάτων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἕνας ἄλλος λόγος γιὰ τὴν παραδοχὴ τους ἀπὸ τὰ μέλη της καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀνοίγονται μὲ πίστη στὴ μαρτυρία τους»²⁵. Ἐξάλλου οἱ κήρυκες, πρόβαλαν ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου καλλιέργησαν βιωματικὰ τὴ χαρὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, φανέρωσαν πῶς θεραπεύεται ἡ αἵρεση καὶ ἀντιμετωπίζεται ἡ διάσπαση στὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Συγχρόνως μερίμνησαν γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς ἐνότητας ποὺ ὀδηγεῖ στὴ σωτηρία. Σὲ αὐτὸ ἄλλωστε τὸ ζήτημα διαφοροποιεῖται ριζικὰ ἢ ὀρθόδοξη θεολογία ἀπὸ τὶς αἱρέσεις²⁶.

24. Γ. Φλωρόφσκυ, Ἁγία Γραφή, σ. 134-143.

25. Δ. Σταυριλάε, Ὁ Θεός, ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος. Εἰσαγωγή στὴν ὀρθόδοξη δογματικὴ θεολογία (μετφρ. π. Κ. Coman & Γ. Παπαευθυμίου), ἐκδ. Ἄρμός, Ἀθήνα 2008, σ. 113.

26. Ν. Ματσούκα, Δογματικὴ Β', σ. 109.

Ἡ μεταμορφωτική δύναμη τῆς προσευχῆς ἐδραιώνεται στὸ ἴδιο τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν Ἀρχιερατικὴ Προσευχὴ σύμφωνα μὲ τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα τῆς ἡμέρας. Οἱ Πατέρες εἶναι πρότυπο γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ καὶ τὴν ποιμαντικὴ μέριμνα τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὅπως περιγράφεται στὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα. Εἶναι ἰδιαίτερο σημαντικό ὅτι οἱ κήρυκες ἐπέλεξαν τὴν ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση στὰ ἀναγνώσματα νὰ τὴ συνδέσουν μὲ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο. Κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπο φανερώνεται ἡ διάθεση γιὰ διδαχὴ τῶν ἀκροατῶν. Συγχρόνως ὅμως ἐκφράζει «τὴ συνέχεια τῆς συνείδησης καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ μηνύματος, ποὺ ἔχει ληφθεῖ καὶ διαφυλάχθηκε [...] Ἡ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ζωντανὴ παράδοσή της, εἶναι ἀληθινὴ καὶ γνήσια μνήμη καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀναπόληση ἐκείνου ποὺ συνέβη πρὸ πολλοῦ»²⁷. Τὸ κήρυγμα ἀποτελεῖ βασικὸ παράγοντα διδαχῆς, ἐπικοινωνίας καὶ μαρτυρίας τῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως φάνηκε καὶ στὴν παρούσα ἔρευνα.

Ἐπιπρόσθετα ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἡ διάθεση τῶν κηρύκων νὰ οἰκοδομήσουν στὴν πίστη τοὺς ἀποδέκτες μέσα ἀπὸ τὶς θεολογικὲς θέσεις τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρουν τὴν ἐν Χριστῷ μαρτυρία, καλλιεργώντας τὸν ἐπανευαγγελισμό. Στὸ πλαίσιο τῆς μαρτυρίας ἀναδείχθηκαν καὶ θέσεις σχετικὲς μὲ τὸν διαχριστιανικὸ διάλογο ἀλλὰ καὶ τὸν εὐαγγελισμό τῶν Ἐθνῶν. Πολλὰ κηρύγματα ποὺ διερευνήθηκαν, ἀποτελοῦν πρόσκληση «πρὸς τὸν κάθε πιστὸ νὰ πάρει μέρος στὴ ζωοποίηση τοῦ κόσμου καὶ συνάμα γιὰ τὴν περαιτέρω αὔξηση τῆς πνευματικῆς καρποφορίας»²⁸, ὅπως ἔγραφε ὁ

27. Γ. Φλορόφσκυ, *Τὸ σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ* (μτφρ. Ι. Κ. Παπαδόπουλου), ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1999, σσ. 87 & 97 γιὰ κάθε ἀπόσπασμα.

28. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερώς κεκοιμημένων καὶ ἄλλα μελετήματα*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 74.

Νίκος Ματσούκας σχετικὰ μὲ τις ἐπιδιώξεις τοῦ κηρύγματος. Αὐτὴ ἢ προσέγγιση ἀναδεικνύει τὸ ὀρθόδοξο ἦθος καὶ εἶναι ξέχωρη ἀπὸ τὸν ηθικισμό που καλλιέργησε ὁ Ἄρειος ἀλλὰ καὶ ἄλλοι αἰρετικοί²⁹.

Ἡ ἐπιλογή τῆς δημοτικῆς γλώσσας, τῆς ζωντανῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, σημαίνει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συγγραφέων γιὰ τὴν ἄμεση πρόσληψη τῶν μηνυμάτων τους³⁰. Συνάμα, χαρακτηρίζει τὴ ρηξικέλευθη θεολογικὴ πνοὴ καὶ διδακτικὴ τόλμη νὰ μεταδώσουν τὸ μήνυμα τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου στὴν καθομιλουμένη γλώσσα. Ἡ γλῶσσα συνδυάζεται μὲ τὴν ἀπλότητα τοῦ ὕφους στὰ περισσότερα κηρύγματα, ἐνῶ λίγα εἶναι ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ τὸ ιδιαίτερα ἐπιτηδευμένο ὕφος. Οἱ ρητορικὲς ἐρωτήσεις συμβάλλουν στὸν προβληματισμὸ καὶ στὴ διδαχὴ μὲ τὰ εὐνόητα συμπεράσματα. Τὰ περισσότερα κηρύγματα χρησιμοποιοῦν τὸ γ΄ ἐνικό, τὸ β΄ καὶ τὸ γ΄ πληθυντικὸ πρόσωπο καὶ χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἀντικειμενικότητα καὶ αὐθεντία. Ἡ ἐπιλογή τοῦ α΄ πληθυντικοῦ ἀποτελεῖ δεῖγμα ζωντάνιας, ἀμεσότητας, οἰκειότητας³¹. Ἐξάλλου ἐκφράζει τὴ συλλογικότητα καὶ τὴν προσπάθεια εὐαισθητοποίησης τῶν ἀποδεκτῶν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπουσιάζει ἡ χρῆση τοῦ β΄ ἐνικοῦ προσώπου, χαρακτηριστικὸ τῶν ὁμιλιῶν τῆς πατερικῆς περιόδου³².

29. Τοῦ ἰδίου, *Δογματικὴ Γ΄*, σ. 45.

30. Δ. Κούκουρα, *Ἐκκλησία καὶ γλῶσσα*, σσ. 96-103. Εἰδικότερα στὶς σελ. 98-101 σημειώνεται: «Τὸ μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας μας παραμένει πάντοτε ἀναλλοίωτο (Μθ. 12, 35). [...] Οἱ ὑπόλοιποι παράγοντες που συντελοῦν στὴ μετάδοση, πρόσληψη καὶ ἀποδοχὴ τοῦ λόγου / μηνύματος ἢ καὶ τῆς πίστεως / πρότασης τῆς Ἐκκλησίας μας, μεταβάλλονται μέσα στὸ χρόνο καὶ ὀφείλουν νὰ προσαρμόζονται στὰ μέτρα τῆς κάθε ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον τὸ ζητούμενο παραμένει πάντα ἡ ἐπικοινωνία».

31. Σχετικὰ μὲ τὰ σχήματα ἐπικοινωνίας καὶ τὰ ὑφολογικὰ χαρακτηριστικὰ βλ. Χ. Στεργιούλη, *Λόγοι στὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ταφικῆς ἐπιδεικτικῆς ρητορικῆς τῶν βυζαντινῶν, Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Θεσσαλονίκη 2009*.

32. Δ. Κούκουρα, *Τὸ κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 244 κ.ἐξ.

Τὰ ἐρευνητικά στοιχεῖα φανερώνουν τὴ μέριμνα τῶν κηρύκων νὰ συνδέσουν τὸ δόγμα μὲ τὸ ἥθος τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Τὰ κηρύγματα ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 70 κ.έξ. διαφοροποιοῦνται ἀπὸ τῶν προηγούμενων δεκαετιῶν τοῦ 20^{οῦ} αἰ. Μελέτες φανερώνουν ὅτι τὸ κήρυγμα μέχρι καὶ τὴ δεκαετία τοῦ '70 εἶχε περισσότερο ἠθικιστικὸ καὶ ἠθικοπλαστικὸ χαρακτήρα. Τὰ περισσότερα κηρύγματα ποὺ ἐξετάστηκαν ἀποτυπώνουν τὴ μετατόπιση σὲ κοινωνικά ζητήματα, δίχως νὰ ἐπιδιώκουν οἱ ὁμιλητὲς νὰ ἐπιλύσουν τὰ κοινωνικά προβλήματα³³. Πολὺ περισσότερο ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ σύνδεση τῆς θεολογίας μὲ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο καὶ τὶς ἀναζητήσεις του³⁴, καλλιεργώντας τὴν ἐν Χριστῷ ἐλπίδα³⁵. Ἄλλωστε τὸ ζητούμενο εἶναι ἡ θεολογικὴ γνώση μέσῳ τοῦ κηρύγματος καὶ ἡ πρακτικὴ τῆς ἐφαρμογῆς³⁶.

Βέβαια οἱ ὁμιλίες καὶ οἱ λόγοι στὰ Κυριακοδρόμια ἐκφωνήθηκαν σὲ συγκεκριμένο χρόνο καὶ τόπο καὶ ἐνδεχομένως νὰ διορθώθηκαν πρὶν τὴ δημοσίευσή τους. Ἀναμφίβολα ἡ ἀξιοποίησή τους ὡς πρότυπα γιὰ τὴ συγγραφὴ νέων κηρυγμάτων εἶναι σημαντικὴ. Ὡστόσο ἡ ἐπιλογή αὐτὴ ἀπαιτεῖ τὴ δημιουργικὴ ἀφομοίωση καὶ συγγραφὴ μὲ βάση τὶς ἀναπαραστάσεις καὶ τὰ βιώματα τῶν ἀποδεκτῶν τῆς κάθε κοινότητας. Στὶς μέρες μας εἶναι σημαντικὴ ἡ ἔρευνα γιὰ τὸ κήρυγμα στὴν ἐνοριακὴ ζωὴ. Τέτοιες ἔρευνες ὀφείλουν νὰ ἐξετάζουν τὸν τρόπο οἰκοδομῆς καὶ πρόσληψης τοῦ κηρύγματος ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἀποδέκτες (π.χ. Χριστιανοὶ μιᾶς συγκεκριμένης ἐνορίας ἢ Μητροπόλης) καθὼς καὶ τὸ κήρυγμα τῆς μαρτυρίας ποὺ προσκαλεῖ νέα

33. Β. Στογιάννου, Ἀνάλεκτα, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 185-188. Ν. Ματσούκα, Μυστήριον, σσ. 77-82.

34. Πρβλ. Ν. Τσιρέβελου, Τὸ μήνυμα τῶν Χριστουγέννων, σσ. 120-128.

35. Ἰω. Φουντούλη, Ὁμιλητικὴ, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 158 κ.έξ.

36. Δ. Κούκουρα, Τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου, σ. 70 κ.έξ.

μέλη στὴν κοινότητα³⁷. Γι' αὐτὸ λοιπὸν εἶναι σημαντικὲς οἱ ἐργασίες ποὺ διερευνοῦν τοὺς ἀποδέκτες³⁸ ἢ ἀκόμη μελετοῦν τὴ μετάδοση τοῦ κηρύγματος μὲ τὴν ἀξιοποίηση τῶν ψηφιακῶν μέσων³⁹. Προφανῶς ἡ ἔρευνα στὴν ὁμιλητικὴ ἔχει μεγάλη πορεία καὶ ἀποτελεῖ ἓνα πλούσιο πεδίο ἐπιστημονικῆς ἀναζήτησης⁴⁰.

Μὲ λίγα λόγια, ἡ παροῦσα ἐργασία φανερώνει ὅτι τὸ μήνυμα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου μεταδόθηκε ποικιλότροπα στὰ σύγχρονα Κυριακοδρόμια. Ἡ τέχνη τοῦ κηρύγματος καὶ ἡ ὁμιλητικὴ ἔρευνα διδάσκουν τὸ πρότυπο τῶν Πατέρων στὶς ἀνάγκες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Τὰ σύγχρονα Κυριακοδρόμια ἢ Ὁμιλιάρια ἀποτελοῦν χρήσιμο πρότυπο γιὰ τοὺς νέους κήρυκες καὶ πλούσια θεολογικὴ διδασχὴ γιὰ τοὺς Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι τὰ ἀναγιγνώσκουν γιὰ τὸ προσωπικὸ τους ὄφελος. Τέλος, οἱ ἐπιλογὲς αὐτὲς φανερώνουν τὴ μέριμνα τῶν κηρύκων νὰ μεταδώσουν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ μὲ ζωντάνια, ἀμεσότητα καὶ οἰκειότητα γιὰ νὰ γίνει κατανοητὸς ἀπὸ ποικίλους ἀποδέκτες.

37. Στ. Ζουμπουλάκη, (ἐπιμ.), *Ἄς συζητήσουμε γιὰ τὸ κήρυγμα*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2012, σ. 240.

38. Ν. Τσιρέβελου, «Τὸ κήρυγμα σήμερα. Ἐρευνα στὴ μετάδοση καὶ πρόσληψη κοινωνικῶν καὶ πολιτισμικῶν θέσεων σὲ σύγχρονα Κυριακοδρόμια», *Θεολογία* 4 (Οκτ. -Δεκ. 2024), σσ. 135-162.

39. Ν. Τσίλη (Μητρ.), *Διασυνδεδεμένη φρησκευτικότητα. Ὁ ρόλος τῶν κοινωνικῶν δικτύων στὴ φρησκευτικὴ νοηματοδότηση τοῦ κόσμου* (διδ. διατριβή), Τμῆμα Θεολογίας Θεολογικῆ Σχολῆς ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2019, σ. 245 κ.ἑξ. Ν. Tsirevelos, «"You are the salt of the Earth" (Mt. 5:13). Christian witness, preaching and education in the post-pandemic period and modern culture», στὸ Bogdan-Vladul Brînză (ed), *The pillars of orthodox spirituality*, Proceedings of the 5th international theological Conference of St John Chrysostom Orthodox Research Group (online), 1-4 December, 2022, ed. Doxologia, Iasi, Romania 2023, σσ. 83-110.

40. Δ. Κούκουρα, *Τὸ κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 17 κ.ἑξ.

Παράρτημα

Ἀκολουθεῖ ἡ λίστα μὲ τὰ κηρύγματα ποὺ μελετήθηκαν ἀνὰ χρονολογικὸ ἔτος ἔκδοσης.

Δεκαετία 1960

1. Ρούσσα Ἀνθίμου (ἀρχιμ. / μετέπειτα Μητρ. Θεσσαλονίκης), *Διακονία τοῦ λόγου*, Ἀθήναι 1969, σσ. 185-189.

Δεκαετία 1970

2. Παρασκευαῖδη Χριστοδοῦλου (Μητρ. Δημητριάδος / μετέπειτα Ἄρχιεπ. Ἀθηνῶν), *Κυριακάτικοι Ἀντίλαλοι Α΄* (ἀπὸ τὶς Εὐαγγελικὲς περικοπὲς τοῦ ἑνιαυτοῦ), Ἀθήναι 1976, σσ. 96-102.

Δεκαετία 1980

3. Ἀρκᾶ Ν. Ε. (ἱερομ.), *Κυριακοδρομικὰ χρονογραφήματα*, ἐκδ. Τήνος, Ἀθήνα 1980, σσ. 155-158.
4. Βλάχου Ἰερόθεου (ἀρχιμ. / νῦν Μητρ. Ναυπάκτου), *Ὅσμη γνώσεως*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1985, σσ. 218-221.
5. Διονυσίου Κυράτσου (Μητρ. Δράμας), *Κυριακάτικα εὐαγγελικὰ ἄρθρα στὶς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985, σσ. 502-504.
6. Διονυσίου Κυράτσου (Μητρ. Δράμας), *Κυριακάτικα εὐαγγελικὰ ἄρθρα στὶς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985, σσ. 505-507.
7. Διονυσίου Κυράτσου (Μητρ. Δράμας), *Κυριακάτικα εὐαγγελικὰ ἄρθρα στὶς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985, σσ. 508-510.
8. Διονυσίου Κυράτσου (Μητρ. Δράμας), *Κυριακάτικα ἀποστολικὰ στὶς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985, σσ. 470-471.
9. Διονυσίου Κυράτσου (Μητρ. Δράμας), *Κυριακάτικα ἀποστολικὰ στὶς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985, σσ. 475-477.
10. Διονυσίου Κυράτσου (Μητρ. Δράμας), *Κυριακάτικα ἀποστολικὰ στὶς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985, σσ. 479-481.

11. Διονυσίου Κυράτσου (Μητρ. Δράμας), *Κυριακάτικα ἀποστολικά στὶς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985, σσ. 479-481.
12. Διονυσίου Λ. Ψαριανοῦ Μητροπολίτη Σερβίων καὶ Κοζάνης, *Ἐξαπλὰ (Κυριακάτικες μικρὲς Ὀμιλίες)*, ἐκδ. Ἄρτιος, Κατερίνη 1989, σσ. 432-437.

Δεκαετία 1990

13. Ἀνθίμου (Κουκουρίδη) (Μητρ. Ἀλεξανδρουπόλεως), *Ἑρμηνεῖες καὶ διδαχὲς ἀπὸ τὸ Κατὰ Μᾶρκον καὶ τὸ Κατὰ Ἰωάννην*, Ἀλεξανδρούπολη 2021, σσ. 156-159 (ἐκφωνήθηκαν τῇ δεκαετία τοῦ 1990).
14. Ἀνθίμου (Κουκουρίδη) (Μητρ. Ἀλεξανδρουπόλεως), *Ἑρμηνεῖες καὶ διδαχὲς ἀπὸ τὸ Κατὰ Μᾶρκον καὶ τὸ Κατὰ Ἰωάννην*, Ἀλεξανδρούπολη 2021, σσ. 166-170 (ἐκφωνήθηκαν τῇ δεκαετία τοῦ 1990).
15. Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου (Μητρ. Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου), *Διακονία Λόγου*, Κιλκίς 1995, σσ. 121-123.
16. Συμεὼν Κούτσα (ἀρχιμ. / νῦν Μητρ. Ν. Σμύρνης), *Κηρύξατε. Ὀμιλίες στὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1997, σσ. 269-274 (τὸ κείμενο αὐτὸ δημοσιεύτηκε στὴ Φωνὴ Κυρίου κατὰ τὸ ἔτος 1996).
17. Προκοπίου (Τσακουμάκα) (Μητρ. Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου), *Τὸ μήνυμα τῆς Κυριακῆς*, ἐκδ. Παρουσία, Καβάλα 1998, σσ. 219-222.

Δεκαετία 2000

18. Ἀπόστολου Παπακωνσταντίνου (Μητρ. Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου), *Πῶς θὰ πιστέψουν ἂν δὲν ἀκούσουν; (Ρωμ. 10, 14)*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σσ. 338-340.

19. Απόστολου Παπακωνσταντίνου (Μητρ. Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου), *Πῶς θὰ πιστέψουν ἂν δὲν ἀκούσουν;* (Ρωμ. 10, 14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σσ. 340-342.
20. Γ. Θεοδωρῆ (πρωτ.), *Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς Σοφίας - Ὀμιλίες*, Θεσσαλονίκη 2002.
21. Γεώργιου Χρυσοστόμου (ἀρχιμ. / νῦν Μητρ. Κίτρους, Κατερίνης καὶ Πλαταμῶνος), *Φωνὴ Κυρίου*, ἔτος 2006, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, διαθέσιμο στὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2006/52_2006.pdf

Δεκαετία 2010

22. Εὐάγγελος Γκανᾶς (πρωτ.), *Παράδοξος Βασιλιάς*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2018, σσ. 347-352.
23. Σ. Ἀγουρίδη, *Κυριακοδρόμιο καὶ ἑορτοδρόμιο*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2011, σσ. 335-345.
24. Ἱερὰ Μητρόπολις Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ, *Κυριακὴ τῶν Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου*, Κυριακὴ 20 Μαΐου 2018, διαθέσιμο στὸ <https://imd.gr/wp-content/uploads/2018/07/kiriakodromio3.pdf>
25. Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) (Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας), *Ἀκτίνες ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου. Κηρύγματα – Μηνύματα διαχρονικά*, τόμ. Β΄, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2019, σσ. 199-206.
26. Ἱερὰ Μητρόπολις Ξάνθης, *Τὸ μήνυμα τῆς Κυριακῆς 20-5-2018: «Ἡ αἰώνια ζωὴ, διαθέσιμο στὸ <https://im-xanthis.gr/2018/05/%cf%84%ce%bf-%ce%bc%ce%b7%ce%bd%cf%85%ce%bc%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%83-%ce%ba%cf%85%cf%81%ce%b9%ce%b1%ce%ba%ce%b7%cf%8320-5-2018%ce%b7-%ce%b1%ce%b9%cf%89%ce%bd%ce%b9%ce%b1-%ce%b6%cf%89%ce%b7/>*

27. Π. Θεοδόσιος Μαρτζούχου, Ἐὰν ὁ σπόρος δὲν πεθάνει ... Κηρύγματα στὰ εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα τοῦ ἔτους, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2022, σσ. 51-53.

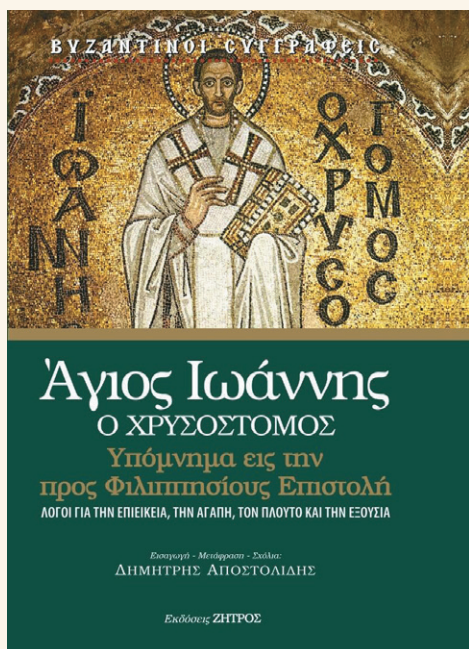
Δεκαετία 2020

28. Σωτήριου Θεολόγου, Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πατέρων: «Τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ χορός», 2022 διαθέσιμο στὸ <https://www.pemptousia.gr/2022/06/kiriaki-ton-agion-pateron-t%E1%BF%B6n-%E1%BC%81g%E1%BD%B7on-pat%E1%BD%B3ron-%E1%BD%81-chor%E1%BD%B9s/>
29. Γεώργιου Δορμπαράκη (πρωτ.), «Κυριακὴ τῶν Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου», 2023, διαθέσιμο στὸ <https://www.pemptousia.gr/2023/05/kiriaki-ton-pateron-tis-a-ikoumeni-kis-sinodou/>
30. Κλεόπα (Μητρ. Σουηδίας), «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων ἡμῶν», 2023, διαθέσιμο στὸ <https://orthodoxia.info/news/di-eychon-ton-agion-imon/>
31. Μ. Κωνσταντίνου, «Ἡ ... δόξα τῆς σταύρωσης καὶ ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Σχόλια στὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα τῆς Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου: Ἰω. 17:1-13», 2024, διαθέσιμο στὸ <https://www.academia.edu/121055176/>
32. Ἰερὰ Μητρόπολις Κίτρους, Κατερίνης καὶ Πλαταμῶνος, «Κυριακὴ Ἁγίων Πατέρων Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου», Κυριακὴ 1-6-2025, διαθέσιμο στὸ <https://imkitrous.gr/%cf%80%ce%bf%ce%bb%cf%85%ce%bc%ce%ad%cf%83%ce%b1/>
33. Μιχαὴλ Νικολάου (διακ.), «Ἀπόστολος Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου», Παρέμβαση Ἐκκλησιαστικὴ 61 (Μάιος – Αὐγούστος 2025), σσ. 89-94.
34. Φιλοθέου (Θεοχάρη) (Μητρ. Θεσσαλονίκης), «Οἱ μεγάλοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι», ἐφημ. Ἡ Μακεδονία, Σάββατο 31-5-2025.

35. Ἱερά Μητρόπολις Δημητριάδος καὶ Ἄλμυροῦ, «Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (Ἰω. 17, 1-13)», 1 Ἰουνίου 2025, διαθέσιμο στὸ https://imd.gr/wp-content/uploads/2025/04/05_kyriako_dromio_meros_c_may-aug_2025_01_06.pdf

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς
Φιλιππησίους Ἐπιστολή. Λόγοι γιὰ τὴν ἐπιείκεια, τὴν ἀγάπη,
τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἐξουσία, ἐκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2025, σσ. 760.

Τὸ Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς
Φιλιππησίους Ἐπιστολή
τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυ-
σοστόμου ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ
τὰ πιὸ σημαντικὰ ἔργα τῆς
πατερικῆς γραμματείας, ὅπου
συνδυάζονται θεολογικὴ ἀκρί-
βεια, ποιμαντικὴ εὐαισθησία
καὶ ἐρμηνευτικὴ βαθύτητα.
Ἡ πρόσφατη ἔκδοση τῶν Ἐκ-
δόσεων Ζήτρος, μὲ ἐπιμέλεια
ἀπὸ τὸν Δημήτριο Ἀποστολί-
δη, προσφέρει μιὰ πλήρη καὶ
προσιτὴ ἔκδοχὴ τοῦ κειμένου,
περιλαμβάνοντας εἰσαγωγή,
μετάφραση καὶ σχολιασμό,
καὶ ἐπιτρέπει στὸν σύγχρονο

ἀναγνώστη νὰ προσεγγίσει τὸ ἔργο σὲ ὅλες τὶς διαστάσεις του. Τὸ
ὕπόμνημα καλύπτει ἐκτενῶς τὴν Ἐπιστολή τοῦ ἀποστόλου Παύλου
πρὸς τοὺς Φιλιππησίους, παρουσιάζοντας τόσο τὶς θεολογικὲς ὅσο
καὶ τὶς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς διαστάσεις τῆς παύλειας διδασκαλί-
ας.

Ἡ Ἐπιστολή πρὸς Φιλιππησίους ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιαίτερη περίπτωση μεταξύ τῶν παύλειων Ἐπιστολῶν, συνδυάζοντας ἐνθαρρυντικὰ μηνύματα μὲ παραινέσεις γιὰ ἐνότητα καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη. Ὁ Χρυσόστομος, προσεγγίζοντας τὸ κείμενο μέσα ἀπὸ τὴν πατερικὴ του ὀπτική, τονίζει τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς Ἐπιστολῆς ὡς «ἐπιστολὴ τῆς χαρᾶς», τονίζοντας τὴν πνευματικὴ ἐλπίδα καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη ὡς βασικοὺς ἄξονες τοῦ χριστιανικοῦ βίου. Ἡ μελέτη τοῦ Ἁγίου ἀποδεικνύει ὅτι ἡ χαρὰ δὲν εἶναι ἀπλή συναισθηματικὴ κατάσταση ἀλλὰ πνευματικὴ ἀρετὴ, καρπὸς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐνότητας μὲ τὸν Χριστό.

Τὸ ὑπόμνημα διαρθρῶνεται μὲ τρόπο πού ἐνσωματώνει ἐρμηνευτικὰ, παιδαγωγικὰ καὶ πνευματικὰ στοιχεῖα. Ὁ Χρυσόστομος ἀναλύει ἐκτενῶς τὰ χωρία τῆς Ἐπιστολῆς, δίνοντας ἔμφαση σὲ κεντρικὲς ἔννοιες ὅπως ἡ πίστη, ἡ ἀγάπη, ἡ ταπείνωση, ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ ἐνότητα τῶν πιστῶν. Παράλληλα, συνδέει τίς παύλειες ὁδηγίες μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν, ἀναδεικνύοντας τὴν ἐφαρμογὴ τους στὴν πρακτικὴ πνευματικὴ πορεία. Ἡ ἀνάλυση τῶν ὄρων καὶ τῶν φράσεων γίνεται μὲ ἀκρίβεια, ἐνῶ συχνὰ ἐπισημαίνεται ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ διάσταση τῶν παύλειων συμβουλῶν, γεγονός πού προσδίδει στὸ ἔργο μιὰ διεπιστημονικὴ διάσταση, συνδέοντας θεολογικὸ στοχασμὸ καὶ ποιμαντικὴ φροντίδα.

Ἡ σύγχρονη ἐπιμέλεια καὶ μετάφραση τοῦ Δημήτρη Ἀποστολίδη διατηρεῖ πιστὰ τὴ θεολογικὴ ἀκρίβεια τοῦ πρωτοτύπου καὶ ταυτόχρονα καθιστᾷ τὸ κείμενο προσβάσιμο στὸν σύγχρονο ἀναγνώστη. Ἡ εἰσαγωγὴ παρέχει πλήρες φιλολογικὸ καὶ θεολογικὸ πλαίσιο, ἀναλύοντας μὲ ἔξοχο τρόπο τὴ θεολογικὴ σκέψη τοῦ Χρυσοστόμου. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἡ παρουσίαση τῆς διαχρονικῆς ἐπίδρασης τῆς ἐρμηνευτικῆς παράδοσης τοῦ Χρυσοστόμου στὸν εὐρύτερο χριστιανικὸ κόσμον, γεγονός πού καθιστᾷ τὸ ἔργο σημαν-

τικὸ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴ σύγχρονη πατερικὴ καὶ θεολογικὴ ἔρευνα.

Τὰ σχόλια ποὺ συνοδεύουν τὴ μετάφραση ἀναδεικνύουν τὴ φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ ἀκρίβεια τοῦ Χρυσοστόμου, ἐνῶ ταυτόχρονα διευκολύνουν τὸν ἀναγνώστη στὴν ἐρμηνεῖα δύσκολων ἢ ἀσαφῶν ἐκφράσεων. Ὁ Ἀποστολίδης σημειώνει τὶς γλωσσικὲς ἰδιαιτερότητες τοῦ ἔργου, ἐξηγεῖ ὄρους καὶ φράσεις ποὺ μπορεῖ νὰ φανοῦν ἀσαφεῖς στὸν σύγχρονο ἀναγνώστη καὶ συνδέει τὰ χωρία τῆς Ἐπιστολῆς μὲ ἄλλες παύλειες Ἐπιστολές καὶ πατερικὲς ἐρμηνεῖες. Αὐτὸς ὁ σχολιασμὸς καθιστᾷ τὸ ὑπόμνημα ὄχι μόνον ἐργαλεῖο μελέτης ἀλλὰ καὶ ὁδηγὸ γιὰ τὴν κριτικὴ καὶ συγκριτικὴ προσέγγιση τῆς πατερικῆς γραμματείας.

Μία ἀπὸ τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες πλευρὲς τοῦ ἔργου εἶναι ἡ συνύπαρξη θεολογικῆς ἐρμηνείας καὶ ποιμαντικῆς συμβουλῆς. Ὁ Χρυσόστομος, μέσα ἀπὸ τὶς ἀναλύσεις του, δὲν περιορίζεται σὲ θεωρητικὰ σχόλια, ἀλλὰ προτείνει συγκεκριμένους πρακτικὲς ἐφαρμογὲς γιὰ τὸν χριστιανὸ ἀναγνώστη, συνδέοντας τὴν πίστη μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ. Ἡ προσέγγιση αὐτὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ πατερικοῦ τρόπου διδασκαλίας, ὅπου ἡ θεολογία καὶ ἡ ἠθικὴ ἀλληλοτροφοδοτοῦνται, καὶ ἡ πνευματικὴ καθοδήγηση γίνεται μέσῳ παραδειγμάτων καὶ πνευματικῶν παραβολῶν.

Ἡ συνολικὴ συμβολὴ τῆς ἔκδοσης εἶναι σημαντικὴ γιὰ τοὺς ἐπιστημονικοὺς χώρους τῆς θεολογίας, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τῆς πατερικῆς γραμματείας. Παρέχει στοὺς ἐρευνητὲς καὶ στοὺς φοιτητὲς ἓνα πλήρες καὶ προσιτὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὴ μελέτη τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῆς παύλειας Ἐπιστολῆς πρὸς Φιλιππησίους, διατηρώντας τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν πλούσια ἐρμηνευτικὴ παράδοση τοῦ Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἐνισχύει τὴν πρόσβαση σὲ πρωτογενῆ ὑλικὸ γιὰ τὴν ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα καὶ ταυ-

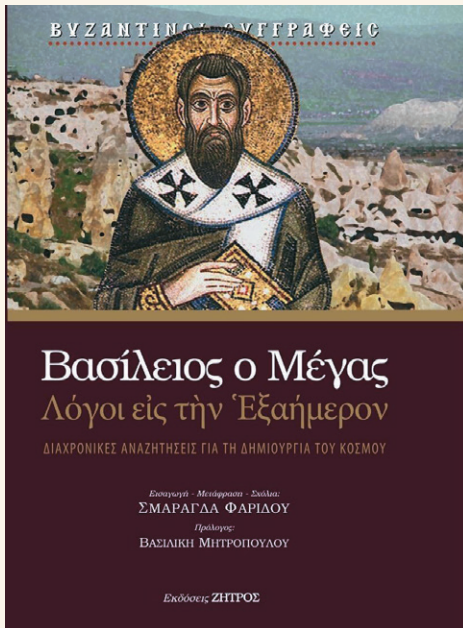
τόχρονα προσφέρει πρακτική καθοδήγηση για την πνευματική εφαρμογή τῶν κειμένων.

Συνολικά, τὸ Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολὴ σὲ αὐτὴν τὴν ἔκδοσιν ἀποτελεῖ μιὰ ὀλοκληρωμένη, ἐμπεριστατωμένη καὶ ἰσορροπημένη παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἡ συνύπαρξις θεολογικῆς ἀκρίβειας, σχολιαστικῆς σαφήνειας καὶ πνευματικῆς καθοδήγησης καθιστᾷ τὸ ἔργο ἐργαλεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν ἀκαδημαϊκὴ καὶ πνευματικὴ μελέτη τῆς πατερικῆς γραμματείας, ἐνῶ ἡ προσεκτικὴ ἐπιμέλεια καὶ μετὰφραση διασφαλίζουν τὴν ἀξιοπιστία καὶ τὴν προσβασιμότητα τοῦ κειμένου σὲ ἓνα εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό.

Σπυρίδων Π. Παναγόπουλος

Ἱστορικὸς – Βυζαντινολόγος

Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Λόγοι εἰς τὴν Ἑξαήμερον:
Διαχρονικὲς ἀναζητήσεις γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου,
ἐκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2024, σσ. 680.

Τὸ ἔργο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Ἐπισκόπου Καισαρείας, Λόγοι εἰς τὴν Ἑξαήμερον, ἀποτελεῖ θεμελιώδη συνεισφορά τῆς πατερικῆς γραμματείας στὴ χριστιανικὴ κατανόηση τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο. Ἡ πρόσφατη ἔκδοση τῶν Ἐκδόσεων Ζήτηρος, μὲ μετάφραση, εἰσαγωγή καὶ σχολιασμό ἀπὸ τὴ Σμαράγδα Φαρίδου, συνοδευόμενη ἀπὸ πρόλογο τῆς Βασιλικῆς Μητροποῦλου, προσφέρει μιὰ σύγχρονη καὶ

προσιτὴ ἐκδοχὴ τοῦ ἔργου, διατηρώντας παράλληλα τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ θεολογικὴ ἀκρίβεια τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ ἔκδοση αὐτὴ συνιστᾷ πολὺτιμο ἐργαλεῖο τόσο γιὰ ἐρευνητὲς τῆς πατερικῆς γραμματείας ὅσο καὶ γιὰ θεολόγους καὶ φοιτητὲς ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ κατανοήσουν τὶς θεμελιώδεις ἔννοιες τῆς χριστιανικῆς κοσμολογίας καὶ ἠθικῆς.

Οἱ ἔννεα Λόγοι τοῦ Βασιλείου ἐκφωνήθηκαν πιθανότατα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 370, καὶ ἐρμηνεύουν τὸ βιβλικὸ κείμενο τῆς Δημιουργίας (Γένεση 1–2). Τὸ ἔργο

συνδυάζει τή θεολογική διδασκαλία με φιλοσοφικές αναλύσεις τής εποχής, ένσωματώνοντας στοιχεία τής πλατωνικῆς καὶ ἀριστοτελικῆς παράδοσης στήν ἐρμηνεία τής φυσικῆς τάξης καὶ τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ. Ὁ Βασίλειος προσεγγίζει τή Δημιουργία ὄχι μόνο ὡς ἱστορικό γεγονός ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκδήλωση τής αἰώνιας σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἐστιάζοντας στήν τάξη, τήν ἄρμονία καὶ τή σκοπιμότητα ποῦ χαρακτηρίζουν τόν κόσμο. Ἡ πνευματική διάσταση τοῦ ἔργου γίνεται ἐμφανῆς στήν ἐρμηνεία τής θέσης τοῦ ἀνθρώπου στοῦ σύμπαν, τής ἐλευθερίας του καὶ τής δυνατότητάς του γιά ἠθική ἀνάπτυξη μέσα ἀπό τή γνώση καὶ τήν ὑπακοή στή θεία τάξη.

Ἡ μετάφραση τής Φαρίδου διακρίνεται γιά τήν ἀκρίβεια καὶ τή σαφήνεια, διατηρώντας τήν πλούσια θεολογική ὀρολογία τοῦ πρωτοτύπου, ἐνῶ ἡ εἰσαγωγή προσφέρει ἀναλυτικό ἱστορικό καὶ φιλολογικό πλαίσιο. Ἡ σχολιαστική προσέγγιση ἀναδεικνύει τίς λογοτεχνικές καὶ ρητορικές τεχνικές τοῦ Βασιλείου, τίς φιλοσοφικές ἐπιρροές καὶ τή συνέπεια τής θεολογικῆς του σκέψης. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀνάλυση τής σχέσης μεταξύ φυσικῆς καὶ πνευματικῆς τάξης, καθῶς καὶ ἡ παρουσίαση τής ἔννοιας τής δημιουργικῆς σοφίας ὡς ὁδηγοῦ τής κοσμικῆς καὶ ἀνθρώπινης τάξης.

Οἱ Λόγοι τοῦ Βασιλείου χαρακτηρίζονται ἀπό συνδυασμό διδακτικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὕφους. Ἡ ἀναλυτική ἐρμηνεία τής Γένεσης συνδέεται με τήν καθημερινή ζωή τοῦ πιστοῦ, καθιστώντας τὸ ἔργο παράλληλα καὶ ποιμαντικό κείμενο. Ὁ Βασίλειος ἐπισημαίνει τήν εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου νὰ συμμετέχει στή διατήρηση τής τάξης καὶ τής ἠθικῆς ἄρμονίας τοῦ κόσμου, ένσωματώνοντας τή θεολογία στοῦ βίωμα τής κοινότητας. Ἡ προσέγγιση αὐτή καθιστᾷ τὸ ἔργο ὄχι μόνο θεωρητική ἀνάλυση ἀλλὰ καὶ πρακτικό ὁδηγὸ πνευματικῆς ζωῆς.

Σὲ θεολογικὸ ἐπίπεδο, τὸ ἔργο ἀναδεικνύει τὴ σχέση δημιουργοῦ καὶ κτίσης, ἐστιάζοντας στὴ διαχρονικότητα καὶ τὴν καθολικότητα τῆς θείας σοφίας. Ἡ ἀνάλυση τῶν ὁμιλιῶν συνδέει τὸν Θεὸ μὲ τὴν τάξη τῆς φύσης, τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὶς ἠθικὲς ἐπιλογὲς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Βασίλειος ὑπογραμμίζει τὴ συνέχεια καὶ συνέπεια τῆς δημιουργίας, τονίζοντας ὅτι κάθε στοιχεῖο τοῦ κόσμου ἔχει συγκεκριμένο σκοπὸ καὶ θέση στὸ θεϊκὸ σχέδιο. Ταυτόχρονα, ἡ χρῆση φιλοσοφικῶν ὄρων καὶ ἐννοιῶν, ὅπως ἡ «ἀρχή», ἡ «λογικὴ τάξη» καὶ ἡ «αἰώνια σοφία», ἐνσωματώνεται μὲ τρόπο ποῦ ὑπογραμμίζει τὴ σύνθεση χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης.

Ἡ ἔκδοση περιλαμβάνει ἀναλυτικὰ σχόλια ποῦ διευκολύνουν τὴν ἐρμηνεία τῶν πιὸ σύνθετων σημείων τοῦ κειμένου, ἐνῶ ἡ προσεκτικὴ χρῆση παραπομπῶν καὶ ὑποσημειώσεων ἐνισχύει τὴν ἐπιστημονικὴ ἐγκυρότητα τοῦ ἔργου. Ἡ σχολιαστικὴ προσέγγιση ἀναδεικνύει τόσο τὶς φιλολογικὲς ιδιαιτερότητες τοῦ πρωτοτύπου ὅσο καὶ τὴν ἱστορικὴ διάσταση τῆς θεολογίας τοῦ Βασιλείου, παρέχοντας στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ἐργαλεῖα γιὰ συγκριτικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη.

Μολονότι ἡ ἔκδοση εἶναι ἐκτενὴς καὶ πλήρης, ὀρισμένα σημεῖα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρμηνείας τῆς δημιουργίας θὰ μπορούσαν νὰ ἀναλυθοῦν ἀκόμη περισσότερο, εἰδικὰ ὅσον ἀφορᾷ στὴ σύγκριση μὲ σύγχρονες κοσμολογικὲς θεωρίες ἢ μὲ ἄλλους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης. Παρὰ ταῦτα, ἡ συνολικὴ προσέγγιση εἶναι ἰσορροπημένη καὶ οὐδέτερη, παρουσιάζοντας τὶς ἐρμηνευτικὲς ἐπιλογὲς τοῦ Μ. Βασιλείου χωρὶς ἐξιδανικευμένες ὑπερβολές.

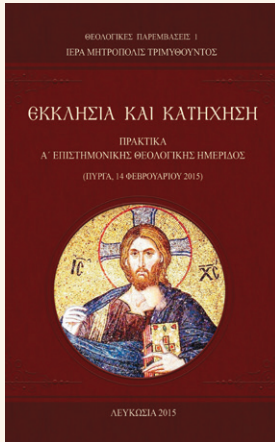
Συνολικὰ, ἡ ἔκδοση τῶν Λόγων εἰς τὴν Ἑξαήμερον παρέχει μιὰ ὀλοκληρωμένη, ἐμπεριστατωμένη καὶ ἐπιστημονικὰ ἐγκυρὴ πα-

ρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἡ συνύπαρξη ἀκριβοῦς μετάφρασης, σχολιαστικῆς σαφήνειας καὶ πνευματικῆς καθοδήγησης καθιστᾷ τὴν ἔκδοση ἓνα πολύτιμο ἐργαλεῖο γιὰ ἐρευνητὲς τῆς πατερικῆς γραμματείας, τῆς θεολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ παράλληλα προσφέρει καθοδήγηση γιὰ τὴν πνευματικὴ κατανόηση τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀνθρώπινης θέσης στὸ σύμπαν. Ἡ συμβολὴ τῆς ἔκδοσης ἐνισχύει τὴν πρόσβαση σὲ πρωτογενὲς ὑλικό, διευκολύνοντας τὴ μελέτη, τὴ διδασκαλία καὶ τὴ συγκριτικὴ ἔρευνα στὸν χῶρο τῆς πατερικῆς σκέψης.

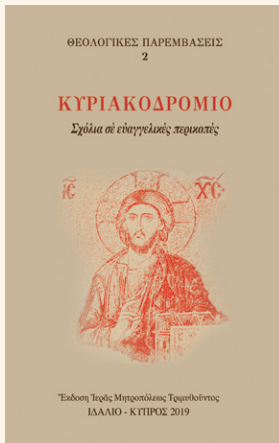
Σπυρίδων Π. Παναγόπουλος
Ἱστορικὸς – Βυζαντινολόγος

Ἐκδόσεις Ἱερᾶς Μητροπόλεως Τριμυθοῦντος

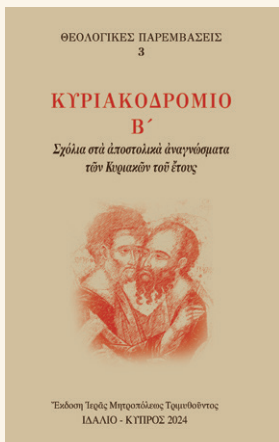
Σειρὰ Θεολογικῆς Παρεμβάσεως

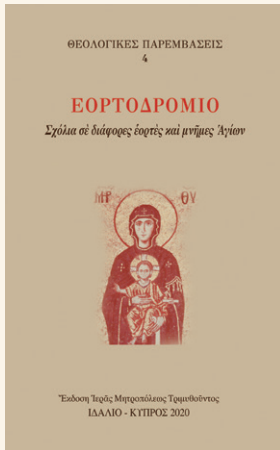
Ἐκκλησία καὶ Κατήχηση [Πρακτικά Α' Ἐπιστημονικῆς Θεολογικῆς Ἡμερίδος (14 Φεβρουαρίου 2015)], ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου, Θεολογικῆς Παρεμβάσεως 1, Λευκωσία, Κύπρος 2015, σσ. 48.

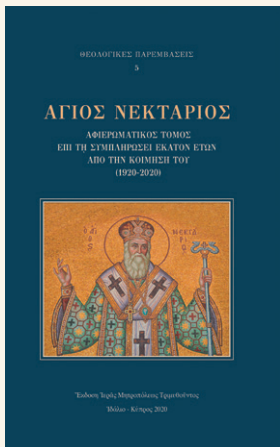
Κυριακοδρόμιο. Σχόλια σὲ εὐαγγελικῆς περικοπῆς, ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου, Θεολογικῆς Παρεμβάσεως 2, Ἰδαλίον – Κύπρος 2019, σσ. 303.

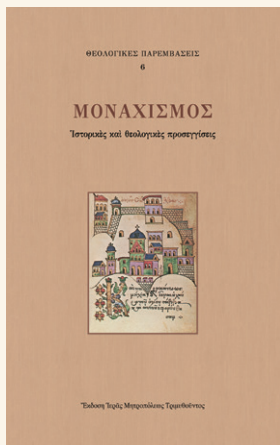
Κυριακοδρόμιο Β'. Σχόλια στὰ ἀποστολικά ἀναγνώσματα τῶν Κυριακῶν τοῦ ἔτους [συγγραφέας: Φαίδωνας Θ. Παπαδόπουλος – ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου], Θεολογικῆς Παρεμβάσεως 3, Ἰδαλίον – Κύπρος 2024, σσ. 295.

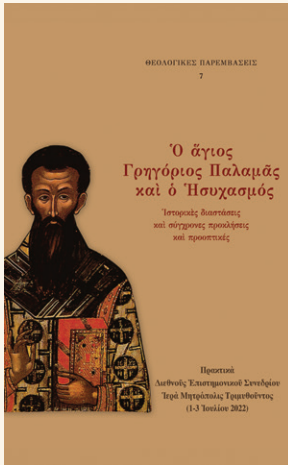
Ἑορτοδρόμιο. Σχόλια σὲ διάφορες εορτές καὶ μνήμες Ἁγίων, Θεολογικὲς Παρεμβάσεις 4, ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου, Ἰδάλιο – Κύπρος 2020, σσ. 429.

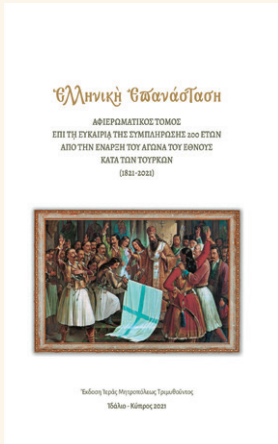
Ἅγιος Νεκτάριος. Ἀφιερωματικὸς τόμος ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατὸν ἐτῶν ἀπὸ τὴν κοίμησῆς του (1920-2020), ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου, Θεολογικὲς Παρεμβάσεις 5, Ἰδάλιο – Κύπρος 2020, σσ. 284.

Μοναχισμὸς. Ἱστορικὲς καὶ θεολογικὲς προσεγγίσεις, ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου, Θεολογικὲς Παρεμβάσεις 6, Ἰδάλιο – Κύπρος 2022, σσ. 678.

Σειρά Ιστορικές Παρεμβάσεις

Ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς και ο Ήσυχασμός. Ιστορικές διαστάσεις και σύγχρονες προκλήσεις και προοπτικές [Πρακτικά Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου (1-3 Ἰουλίου 2022)], Θεολογικές Παρεμβάσεις 7, ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου, Ἰδάλιο – Κύπρος 2024, σσ. 447.

Ἑλληνική Ἐπανάσταση. Ἀφιερωματικὸς Τόμος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς συμπλήρωσης 200 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνα τοῦ Ἑθνους κατὰ τῶν Τούρκων (1821-2021), ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου – Ματθαῖος Ματθαίου, Ἱστορικές Παρεμβάσεις 1, Ἰδάλιο – Κύπρος 2021, σσ. 255.

Κύπρος αἱμάσσουσα. Πενήντα ἔτη (1974-2024) ἀπὸ τὴν τουρκοκρατική εισβολή και κατοχή τῆς νήσου, ἐπιμ. Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου – Ματθαῖος Γ. Ματθαίου, Ἱστορικές Παρεμβάσεις 2, Ἰδάλιο – Κύπρος 2025, σσ. 253.

Γραφικές Τέχνες «ΜΕΛΙΣΣΑ»

570 21 ΑΣΠΡΟΒΑΛΤΑ

Τηλ.: +30 23970 23313, Fax: +30 23970 21754

E-mail: melissa@melissaprint.com

Site: melissa@melissaprint.com

